

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ОМЕЛЬЯН МАКСИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.97:338.4

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Галузь знань 08 – Право
Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.В. Омелян

Науковий керівник: Мамка Григорій Миколайович, доктор юридичних наук

Ірпінь – 2024

АНОТАЦІЯ

Омельян М. В. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Державний податковий університет, Міністерство фінансів України, Ірпінь, 2024.

У рамках дисертаційного дослідження було здійснено теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення наукової задачі щодо розроблення заходів запобігання кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та способів удосконалення кримінального законодавства.

У першому розділі досліджено історичні аспекти становлення та розвитку елементів кримінологічної характеристики в Україні. Встановлено розбіжності у трактуванні дефініції «злочинності у сфері господарської діяльності» та сформульовано авторське визначення цьому поняттю.

Проаналізовано стан і рівень сучасної злочинності у сфері господарської діяльності в Україні, що в свою чергу наштовхує на проведення детальної характеристики злочинності в цій сфері.

Наукова новизна одержаних автором результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є однією із перших комплексних монографічних досліджень щодо кримінологічної характеристики господарської злочинності та в сфері запобігання цієї злочинності, в якому науково обґрунтовано та запропоновано шляхи удосконалення механізмів запобігання, сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, які є новими у плані концептуального розвитку та важливих для кримінологічної науки, і у правозастосовній практиці.

Було встановлено, що в розрізі останніх чотирьох років, показник кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності сягає 20 000 епізодів, які складають:

– зайняття гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України), близько 31,1%;

- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом відповідно (ст. 209 КК України), близько 15,3 %;

- незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203-1 КК України), близько 1 %;

- підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців (ст. 205-1 КК України,) приблизно 5%;

- порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України), приблизно 25%;

- протидія законній господарській діяльності відповідно (ст. 206 КК України) близько 3,5 %;

- протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації відповідно (ст. 206-2 КК України) 1,1%;

Встановлено, що кримінальні правопорушення передбачені ст. 209 КК України та ст. 203-2 КК України за своєю кількістю є найбільш поширеними. Тому, в цьому дослідженні була проведена детальна кримінологічна характеристика цих кримінальних правопорушень, у ході якої були запропоновані заходи спеціального кримінологічного попередження цим суспільно небезпечним діянням. Такі як:

- зниження податкового тягара, з встановленням більш суворой відповідальності за приховування доходів;

- підвищення рівня професіоналізму співробітників правоохоронних органів та органів, що здійснюють контрольні та наглядові функції, з урахуванням міжнародної підтримки багатьох країни у яка набагато краща криміногенна ситуація в цьому сегменті.

- розробка та реалізація заходів виховного та соціального характеру, що були б спрямовані на створення системи правової просвіти та виховання, подолання вкрай високого ступеня правового нігілізму більшості населення.

Встановлено сучасні детермінанти злочинності у сфері господарської діяльності виходячи із статистичних показників БЕП та судових вироків у

справах, що пов'язані з господарською злочинністю. Вперше було запропоновано аналіз географії вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності відповідно до областей України, враховуючи сучасні умови війни на окупованих територіях. Також запропоновано портрет «службового злочинця», що надає змогу легше ідентифікувати потенційного правопорушника у цій сфері. У ході дослідження було детально охарактеризовано проблематику злочинності в сфері легалізації майна, що здобуто незаконним шляхом.

Проаналізовано низку детермінантів, які безпосередньо впливають на рівень злочинності в сфері господарської діяльності.

З'ясовано, що основними причинами високого криміногенного рівня у цьому сегменті є невчасне реагування державними інституціями на зміну характеру господарської злочинності, що відбувається через відсутність загальної державної системи регулярного кримінологічного моніторингу сегментів господарської діяльності, оскільки необхідне безперервне спостереження, оцінювання та прогнозування негативних явищ, що виникають в господарстві.

Проведено аналіз сучасних тенденцій географії злочинності у сфері господарської діяльності. Аналіз географічних показників злочинності у сфері господарської діяльності надав нам можливість стверджувати про те, що кримінальні правопорушення у галузі господарювання є відмінними у різних регіонах. Кримінальні правопорушення у 2022-2023 роках частково не обліковуються на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, що відобразилося на кількості зареєстрованих злочинів у сфері господарської діяльності.

Обґрунтовано необхідність у покращенні КК України, а саме викладенні Розділу VII у такій редакції: «Кримінальні правопорушення у сфері економічної та господарської діяльності».

Ключові слова: кримінальні правопорушення, сфера господарської діяльності, злочинність, запобігання, протидія, правоохоронні органи, злочинець.

SUMMARY

Omelian M.V. Criminological Characteristics of Criminal Offenses in the Sphere of Economic Activity – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 - Law. State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, Irpin, 2024.

Within the framework of the dissertation research, theoretical generalization was carried out and a new solution to the scientific problem was proposed regarding the development of measures to prevent criminal offenses in the field of economic activity and ways to improve criminal legislation.

In the first chapter, historical aspects of the formation and development of elements of criminological characteristics in Ukraine are explored. Discrepancies in the interpretation of the definition of "economic crime" are identified, and an author's definition of this concept is formulated. The state and level of contemporary crime in the field of economic activity in Ukraine are analyzed, which in turn prompts a detailed characterization of crime in this sphere.

The scientific novelty of the author's results lies in the fact that the dissertation work, by its nature and content, is one of the first comprehensive monographic studies on the criminological characteristics of economic crime and prevention in this field. The study scientifically substantiates and proposes ways to improve prevention mechanisms, formulates and justifies a number of provisions and conclusions that are new in terms of conceptual development and important for criminological science and legal practice.

It has been established that over the past four years, the number of criminal offenses in the field of economic activity has reached 20,000 episodes, comprising:

- involvement in gambling (Article 203-2 of the Criminal Code of Ukraine), approximately 31.1%;
- money laundering (Article 209 of the Criminal Code of Ukraine), approximately 15.3%;
- illegal circulation of discs for laser reading systems, matrices, equipment,

and raw materials for their production (Article 203-1 of the Criminal Code of Ukraine), approximately 1%;

- forgery of documents submitted for state registration of legal entities and individual entrepreneurs (Article 205-1 of the Criminal Code of Ukraine), approximately 5%;

- violations of the procedure for conducting transactions with scrap metal (Article 213 of the Criminal Code of Ukraine), approximately 25%;

- obstruction of legitimate economic activities (Article 206 of the Criminal Code of Ukraine), approximately 3.5%;

- unlawful seizure of property of enterprises, institutions, organizations (Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine), 1.1%.

It has been established that criminal offenses under Articles 209 and 203-2 of the Criminal Code of Ukraine are the most common in terms of quantity. Therefore, this study conducted a detailed criminological characterization of these criminal offenses, during which measures of special criminological prevention of these socially dangerous acts were proposed, such as:

- reducing the tax burden, with stricter liability for concealing income;
- increasing the professionalism of law enforcement officers and bodies exercising control and supervisory functions, taking into account international support from many countries where the criminogenic situation in this segment is much better;

- development and implementation of educational and social measures aimed at creating a system of legal education and upbringing, overcoming the extremely high degree of legal nihilism among the majority of the population.

The modern determinants of crime in the field of economic activity were identified based on statistical indicators of GDP and court rulings in cases related to economic crime. For the first time, an analysis of the geography of criminal offenses in the field of economic activity was proposed according to the regions of Ukraine, taking into account the modern conditions of war in the occupied territories. A portrait of the "office criminal" was also proposed, which facilitates the identification of potential offenders in this sphere.

The study provided a detailed characterization of the problem of crime in the legalization of illegally acquired property. A number of determinants directly affecting the level of crime in the field of economic activity were analyzed. It was found that the main reasons for the high criminogenic level in this segment are the untimely response of state institutions to changes in the nature of economic crime, which occurs due to the lack of a comprehensive state system of regular criminological monitoring of economic activity segments, as continuous monitoring, evaluation, and forecasting of negative phenomena occurring in the economy are necessary.

An analysis of the current trends in the geography of crime in the field of economic activity was conducted. The analysis of geographical indicators of crime in the field of economic activity allowed us to state that criminal offenses in the field of economy are different in different regions. Criminal offenses in 2022-2023 are partially not accounted for in the temporarily occupied territories of the Donetsk, Luhansk, Kherson, Zaporizhzhia, and Kharkiv regions, which is reflected in the number of registered crimes in the field of economic activity.

The need to improve the Criminal Code of Ukraine, namely, the inclusion of Chapter VII in the following edition, is substantiated: "Criminal Offenses in the Sphere of Economic and Business Activity".

Keywords: criminal offenses in the sphere of economic activity, economic activity, criminality in the sphere of economic activity, crime prevention, combating criminality, law enforcement agencies, criminological characteristics.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Лугіна Н.В., Омелян М. В. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Ірпінський юридичний часопис*. 2019. Випуск 2. 2019. С.158-165. URL: <https://dpu.edu.ua/aaaa>

2. Лугіна Н. В., Омелян М. В. Кримінологічна характеристика зайняття гральним бізнесом. *Електронне видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2019. № 4. С. 348-352. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_4_2019.pdf.

3. Омелян М. В. Кримінологічні особливості осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності. *Ірпінський юридичний часопис*. Випуск 4 (13). 2023. С. 183-190. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/167/166>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Омелян М.В. Детермінація злочинів у сфері господарської діяльності, що скоєні службовими особами. *Світ наукових досліджень*.: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 травня 2024 р.) / за ред. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. 2024. Випуск 30. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5537/>.

2. Омелян М.В. Проблеми визначення злочинів у сфері господарської діяльності. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 16 – 17 травня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. Випуск 61 URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3858.

3. Омелян М.В. Теоретико-методологічний інструментарій запобігання злочинів у сфері господарської діяльності. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти»*

присвячена пам'яті В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 29 березня 2024 р.) [Електронне видання у pdf-форматі] / уклад. Н. А. Сперкач; за заг. ред. Г. В. Дідківської. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 199-202.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	13
1.1. Становлення елементів кримінологічної характеристики в Україні.....	13
1.2. Поняття злочинності у сфері господарської діяльності.....	23
1.3. Стан і рівень сучасної злочинності у сфері господарської діяльності в Україні.....	36
Висновки до розділу 1	57
РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ	60
2.1. Детермінанти злочинності у сфері господарської діяльності.....	60
2.2. Характеристика особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.....	68
2.3. Сучасні аспекти географії злочинності у сфері господарської діяльності...87	87
Висновки до розділу 2	97
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАСРЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	99
3.1. Роль держави у запобіганні злочинності у сфері господарської діяльності.....	99
3.2. Зарубіжний досвід запобігання правоохоронними органами злочинності у сфері господарської діяльності.....	122
3.3. Законодавче забезпечення господарської діяльності на міжнародному рівні як спосіб запобігання злочинності у сфері господарювання	136
Висновки до розділу 3	163
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	171
ДОДАТКИ.....	186

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КУ – Конституція України
ККУ – Кримінальний кодекс України
ГКУ – Господарський кодекс України
ЦКУ – Цивільний кодекс України
ЗУ – Закон України
ЗКУ – Земельний кодекс України
БЕБ – Бюро економічної безпеки
СБУ – Служба безпеки України
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
МФУ – Міністерство фінансів України
НПУ – Національна поліція України
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
НБУ – Національний банк України
ДПУ – Державна податкова служба України
ДМУ – Державна митна служба України
ЄС – Європейський Союз
ФБР – Федеральне бюро розслідувань
ЗСУ – Збройні сили України
НСА – Національний інформаційний центр боротьби з кримінальною злочинністю
IRS – Національний комп'ютерний центр
ЕРІС – Центр оперативної інформації
ЗЕД – Зовнішньоекономічна діяльність

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Злочинність, як суспільне явище завжди була найактуальнішою кримінологічною проблемою, що чітко вказує не тільки на основні негативні тенденції, які відбуваються у державі, а й виступає певним мірилом морального здоров'я у суспільстві, що, у свою чергу, допомагає спрогнозувати загальні тенденції розвитку злочинності у майбутньому.

В умовах війни, усі державні інституції мають працювати на забезпечення перемоги над агресором. Так наприклад, економічний сектор є особливо важливою сферою у питаннях забезпечення армії та стабільного функціонування багатьох сфер суспільного життя. Проте, щоденні атаки зі сторони країни-терориста по об'єктах інфраструктури, підприємствам та іншій матеріальній базі України суттєво гальмують та унеможливають будь-які перспективи стабільного функціонування економіки.

Тому, особливе занепокоєння викликають внутрішні фактори, що негативно впливають на економічну стабільність держави. Серед таких слід виділити злочинність у сфері господарської діяльності.

Приблизно 45 мільярдів гривень в рік, Україна втрачає через заподіяну шкоду внаслідок несплати податків суб'єктами господарювання (ст. 212 Кримінального кодексу України (далі – КК України)), що суттєво впливає на економіку країни в наш час. Відповідно до статистики Міністерства внутрішніх справ України, порівнюючи криміногенну ситуацію в нашій державі до повномасштабного вторгнення росії, то загальна кількість вчинюваних правопорушень зменшилася на 10%, а саме: проти життя та здоров'я особи – на 5,8%; кількість злочинів, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість поменшало приблизно на 37 %; кількість кримінальних правопорушень, що посягають на власність знизилась приблизно на 41%; у сфері господарської діяльності – зменшення у 2,5 рази.

¹ Міністерство внутрішніх справ: Офіційний сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/> (дата звернення 15.03.2023)

Характерною особливістю загальної структури злочинності в Україні, є те що приблизно 20,5% у цій системі складають кримінальні правопорушення саме у сфері господарської діяльності. 80 % із них вчинені у бюджетній сфері, паливно-енергетичному і агропромислову секторах, інші 20 % припадають на злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності, банківських правовідносин, сегменті високих технологій та інтелектуальної власності. 100 % кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснюються з корисливою метою, із залученням до незаконної діяльності державних і приватних підприємницьких структур господарської діяльності у 60% випадків

Виходячи із аналізу Звіту Бюро економічної безпеки, було встановлено слабкий рівень розкриття кримінальних проваджень, які пов'язані із злочинами у сфері господарської діяльності, що є причиною формування великої кількості осіб, що посягають на захищені Розділом VII КК України суспільні відносини.

Актуальності дана тема набуває саме в цей період, оскільки Україна потребує в активній поведінці держави у сфері запобігання та боротьби зі злочинністю у сегменті господарської діяльності. До того ж, високий рівень злочинності у сфері господарської діяльності негативно впливає на можливість підтримки суб'єктів господарювання в умовах ведення військових дій та подальшої післявоєнної відбудови економіки України в цілому. Саме такі тенденції є підставою для ретельного вивчення та аналізу цієї сфери з метою пошуку шляхів дієвого запобігання та протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

Особливу увагу заслуговують праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які протягом наукової діяльності приділяли увагу дослідженню окремих питань кримінологічної характеристики злочинності у сфері господарської діяльності. Кримінологічними дослідженнями злочинності у сфері господарських відносин займалися такі науковці: Г. Кайзер, Г. Манхейм, П. Й. Шнайдер, Г. Едельхертц, М. Клиnard, Г. Ньюмен, Г. Блох, Гайс, Р. Міллс, М. Коржанський, В. Навроцький, А. Перепелиця, О. Кальман, В. Борисов, В. Корж, В. Ортинський, В. Некрасов. Аналізом питань запобігання злочинності у сфері

господарської діяльності займалися О. Джужа, В. Василевич, Ф. Гіда, Ю. Нікітін, Ю. Олійник, Т. Серeda, О. Дудоров, Д. Каменський, С. Титаренко та інші.

Враховуючи велику цінність праць перелічених вчених, слід відзначити, що наукові пошуки ще не вичерпали коло існуючих невирішених питань у теоретичній площині стосовно запобігання та протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Національної економічної стратегії на період до 2030 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, Стратегії інституційного розвитку Бюро економічної безпеки України до 2027 року.

Тема дослідження затверджена вченою радою Університету державної фіскальної служби України (протокол від 26 листопада 2020 року № 13).

Мета та завдання дослідження. *Метою дослідження є кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та аналіз теоретичних аспектів щодо запобігання правоохоронними органами кримінальних правопорушень у цій сфері. Задля реалізації поставленої мети у ході дослідження вирішуються такі **завдання**:*

- охарактеризувати господарську діяльність як об'єкт кримінологічного дослідження;
- проаналізувати становлення кримінологічної характеристики в Україні;
- дослідити географію господарської злочинності в Україні;
- провести аналіз загальної кількості злочинів у сфері господарської діяльності;
- здійснити характеристику особи-злочинця у сфері господарської діяльності.
- встановити детермінанти злочинності у сфері господарської діяльності;

- запропонувати способи та методи запобігання злочинам у сфері господарської діяльності;

- підготувати шляхи удосконалення національного законодавства в частині запобігання злочинності у сфері господарської діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Методи дослідження. Методологічною базою було обрано систему, «яка забезпечить об'єктивний аналіз досліджуваного предмета загальнонауковим і спеціально-науковими методами та підходами». Зважаючи на особливості тематики, мети та задач, що поставлені у науковому дослідженні, були використані наступні методичні підходи, такі як: метод діалектичний «дозволив розглянути всі актуальні питання дослідження у динаміці, визначити їх взаємозумовленість та взаємозв'язок, що сприяло розумінню об'єкта дослідження – розділи 1–3; методи спостереження за практичною складовою діяльності правоохоронних органів (підрозділ 1.3), історико-правовий з метою дослідження змісту поняття господарських злочинів та їх запобігання (підрозділ 1.1), статистичний для наведення показників стану злочинності у господарській сфері (розділ 2), формально-логічний, що надав змогу отримати нові теоретичні знання стосовно запобігання злочинів у сфері господарської діяльності (розділ 3), порівняльно-правовий метод був застосований у процесі дослідження міжнародних наукових праць та зарубіжного передового досвіду (розділ 3); формально-юридичний метод був застосований при визначенні поняття механізмів запобігання злочинам у сфері господарської діяльності (підрозділ 3.1); системно-структурний і функціональний методи, що дозволили проаналізувати правове регулювання правоохоронних органів у запобіганні злочинам у сфері господарської діяльності (підрозділ 3.1); статистичний метод був задіяний при отриманні певних наукових результатів і для підтвердження

отриманих теоретичних висновків шляхом аналізу показників офіційної статистики» (підрозділ 1.3).

Інформаційною базою дослідження є наукові роботи зарубіжних та вітчизняних фахівців, які досліджували питання щодо запобігання злочинів у сфері господарської діяльності, законодавчі та інші нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини у сфері заборонених видів господарської діяльності.

Емпіричну базу дослідження становлять показники Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України щодо вчинення злочинів у господарській сфері, а також результати вивчення судової практики з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Наукова новизна одержаних автором результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є однією із перших комплексних монографічних досліджень щодо кримінологічної характеристики господарської злочинності та в сфері запобігання цієї злочинності, в якому науково обґрунтовано та запропоновано шляхи удосконалення механізмів запобігання, сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, які є новими у плані концептуального розвитку та важливих для кримінологічної науки, і у правозастосовній практиці, зокрема:

вперше:

- вивчено сучасну географію злочинності у сфері господарської діяльності у період воєнного стану, що дало можливість стверджувати про те, що кримінальні правопорушення у галузі господарювання є відмінними у різних регіонах, зокрема, кримінальні правопорушення у 2022-2023 роках частково не обліковуються на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, що відобразилося на кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності;
- констатовано, що географія злочинності у сфері господарської діяльності характеризується власними особливостями, оскільки здійснюються у галузі економіки та підприємництва, а низькі показники злочинності у сфері

господарської діяльності пов'язані з веденням активних бойових дій та окупацією окремих регіонів нашої держави;

- запропоновано доповнити КК України статтею 204-1: «Виробництво недоброякісної продукції» у наступній редакції: «1. Використання завідомо неякісних, заборонених речовин, матеріалів які призводять до низької, небезпечної якості вироблених товарів, що становлять загрозу здоров'ю, життю людей, - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією та знищенням незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення. 2. Ті самі дії зазначені у частині першій цієї статті, що призвели до отруєння чи спричинили тяжкі наслідки або смерть особи, - караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення».

- запропоновано авторське визначення «запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності», під який розуміється «науково-практична діяльність, що направлена на створення та впровадження сучасних заходів забезпечення впливу на криміногенні фактори, які можуть спонукати до вчинення злочинного діяння у сфері господарської діяльності».

удосконалено:

- систему злочинності у сфері господарської діяльності шляхом виділення окремої частини видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності які вчиняються під час дії воєнного стану;

- механізми запобігання злочинності у сфері господарської діяльності які зарекомендували свою ефективність при впровадженні у практичну діяльність та застосуванні при виявленні і протидії злочинних проявів у сфері господарювання всіх форм власності;

- склад учасників кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності із зазначенням особливостей прав і обов'язків таких осіб, виходячи із нормативно-правових актів у сфері регулювання доброчесної діяльності у різних сферах господарської діяльності;

дістали подальшого розвитку:

- наукові підходи щодо визначення кримінологічного портрету злочинця у сфері господарської діяльності;

- наукове розуміння щодо удосконалення назви розділу: зважаючи на те, що норми, які передбачені Розділом VII КК України, покликані забезпечувати кримінально-правову охорону не лише господарської, а й економічної діяльності, назву відповідного розділу, було запропоновано викласти в такій редакції: «Кримінальні правопорушення у сфері економічної та господарської діяльності».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в цій роботі положення, висновки можуть використовуватися у:

– *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів з питань запобігання злочинності у сфері господарської діяльності;

– *науково-дослідній сфері* – для подальших науково-дослідних розробок кримінологічної характеристики та запобігання злочинності у сфері господарської діяльності;

– *освітньому процесі* – під час підготовки до лекційних занять, навчальних і практичних посібників, методичних розробок, практичних завдань, інших методичних матеріалів з вибірових дисциплін кримінально правового спрямування, безпосередньо кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, а також, під час забезпечення освітнього процесу із відповідних дисциплін з підготовки студентів бакалаврського та магістерського рівнів за спеціальністю 081 «Право».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», опублікованій у співавторстві з Н. Лугіною, автором особисто розкрито особливості спеціально-кримінологічної профілактики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, її співвідношення із загальносоціальною профілактикою злочинів у сфері економіки, що дозволило сформулювати певні перспективи вдосконалення заходів запобігання зазначеному злочину.

У науковій статті «Кримінологічна характеристика заняття гральним бізнесом», опублікованій у співавторстві з Н. Лугіною, автором особисто проаналізовано риси, що характеризують особистість злочинця – організатора грального бізнесу й азартних ігор; характеризовано причини скоєння злочину зазначеними особами, до яких належать недосконалість законодавства, економічні, політичні, правові, організаційні та інші причини.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету та були апробовані на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 травня 2024 р.), «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 16 – 17 травня 2024 р.), «Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» присвячена пам'яті В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана».

Публікації. Основні положення наукової роботи її та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 6 наукових публікаціях, з яких 3 статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук та 3 тез наукових доповідей у збірниках, що оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, із яких основного тексту 170 сторінок. Список використаних джерел складає 155 найменувань, що розміщені на 15 сторінках, а також 1 додаток на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНО ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Становлення елементів кримінологічної характеристики в Україні

Кримінологічна наука має власний специфічний предмет наукового дослідження, який формує самостійний характер зазначеної галузі наукового пізнання у загальній системі наук. Одним із основних характерних елементів предмета кримінологічної науки виступає кримінологічна характеристика злочинності, що надає можливість досліджувати злочинність як кримінологічне явище.

При цьому, основною проблемою у визначенні сутності кримінологічної характеристики є наявність різноманітних питань у досліджуваній сфері. Зокрема, на увагу заслуговують питання змісту кримінологічної характеристики злочинності, тобто особливостей використання алгоритму аналізу даної категорії; співвідношення між кримінологічною, криміналістичною та кримінально-правовою характеристиками, а також їх розмежування; співвідношення окремих елементів предмета кримінологічної науки, у тому числі детермінантів злочинності, особистості злочинця та системи запобігання вчинення злочинів з кримінологічною характеристикою злочинності в цілому.

Окремі аспекти становлення кримінологічної характеристики в Україні досліджувалися у працях великої кількості вітчизняних науковців. Зокрема, загальнотеоретичні підходи до розуміння сутності кримінологічної характеристики, особливості її співвідношення з криміналістичною та кримінально-правовою характеристикою досліджувалися у працях таких вчених як Л. Давиденко, О. Бандурки, І. Бандурки, Б. Головкина, Ю. Дмитрієнко, А. Закалюка, В. Корнієнка, М. Корнієнко, І. Даньшина, О. Джужі, А. Мозоль, Т. Момотенко та інших.

Окремі елементи кримінологічної характеристики різних видів

злочинності досліджувалися у працях А. Бойко, Я. Василевич, С. Владимиренко, Т. Герасимів, М. Колодяжного, Ю. Орлова, В. Пивоварова, О. Пчеліної та інших. Питання протидії різним видам злочинності на основні кримінологічної характеристики вивчалися у працях Ж. Жуковської, М. Журавель, О. Кельмана, Л. Кривонос, О. Литвак, І. Медицького, М. Мельник, Т. Мельничук, Н. Міняйло, Ю. Нікітіна, Л. Половинського, Л. Раєцької, О. Сомика та інших. При цьому, на сьогоднішній день у науковій літературі відсутнє єдине ґрунтовне дослідження питання становлення кримінологічної характеристики в Україні, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

У кримінологічній науці можна зустріти велику кількість різноманітних підходів щодо визначення категорії «кримінологічна характеристика».

Визначення основних термінів та елементів має вагоме практичне значення для майбутнього кримінологічного дослідження, а також для вирішення проблем попередження злочинності, тому що саме кримінологічна характеристика відображає соціальний портрет складу злочинності [111].

Термін «кримінологічна характеристика» слід розглядати у широкому і вузькому значенні. Виходячи з положень першого підходу, дана категорія складається з кількісних та якісних показників окремих груп злочинів, таких як: види кримінальних правопорушень, характеристика особи злочинця, причини та умови скоєння тих чи інших злочинів, а також заходи попереджувального впливу. З подібною позицію погоджується В.Б. Ястребов, зазначивши: «До кримінологічної характеристики відноситься цілий набір обов'язкових елементів, які відображують істотні ознаки та властивості злочинів» [112, с. 77].

Дослідник до таких елементів відносить:

1) просторово-часові, які віддзеркалюють місце окремої групи кримінальних правопорушень у загальній сукупності злочинів, а також взаємозв'язки між ними та основні тенденції розвитку;

2) особливості, які є ключовими для повного розуміння факторів, що впливають на злочинну діяльність, тобто це характеристики, що відображають певні особливості осіб, які вчиняють злочини, криміногенні умови, типові взаємодії особистості та ситуації, а також умови скоєння злочину;

3) особливості, які мають значний вплив на процес превентивної роботи. Це можуть бути: характер взаємозв'язків між елементами кримінологічної характеристики, що є специфічними саме для певної категорії злочинів, реакція правоохоронних та інших органів державної влади на вчинення певних видів кримінальних правопорушень [112, с. 77].

Також існує інша точка зору, згідно з якою кримінологічна характеристика представляє собою загальну інформацію про певний вид злочинів або конкретний злочин, які використовуються у процесі запобігання злочинності. Згідно з цим підходом, елементами кримінологічної характеристики є: кримінологічне значення, характеристика криміногенної ситуації, а також ознаки, що визначають специфіку діяльності щодо запобігання злочинності. [114, с. 212].

Якщо взяти за основу визначення категорії «кримінально-правова характеристика», що притаманне науці кримінального права, то це поняття визначається чотирма ключовими елементами: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Однак кримінологія вивчає злочинність як сукупність різних злочинів у суспільстві протягом певного періоду часу. Одним із методів її характеристики є визначення кількісних та якісних показників, таких як рівень злочинності, структура злочинності, динаміка та інші. Предметом кримінології є не лише загальна злочинність, а й окремі її аспекти та види.

Слід зазначити, що кримінологія вивчає злочинність передусім, як сукупність суспільно-небезпечних діянь, що притаманні суспільству протягом певного проміжку часу, а одним із способів її характеристики є визначення кількісних показників, серед яких: рівень злочинності, коефіцієнт і питома вага; або ж якісних показників: відомості про її структуру, характер, географію та топографію; або ж кількісно-якісних показників, до яких відноситься динаміка злочинності за допомогою статистичного узагальненої інформації. Важливо розуміти, що предметом кримінології є не тільки злочинність як явище, але і окремі групи та види злочинних посягань.

Тому, можливо здійснити кримінологічну характеристику злочинності

вцілому, або окремої групи злочинів, або ж певних злочинних проявів. Злочинність є поняттям, що включає такі елементи як окремі злочини та злочинці [110].

Враховуючи це, ще однією важливою складовою кримінологічної характеристики є саме особа злочинця.

У кримінологічній науці зустрічаються різні погляди на те, які елементи повинна включати кримінологічна характеристика. Деякі автори стверджують, що вона не має враховувати структуру, динаміку та інші аспекти злочинності у просторі та часі. Однак, на нашу думку, це питання має бути обговорюваним, оскільки такі дані є важливими для повного розуміння ситуації та рівня злочинності. Вони допомагають у формуванні уявлення про реальну ситуацію та її серйозність, а також у розробці ефективних стратегій для запобігання та протидії злочинності.

Відповідно до праць Г.В. Забрянського, важливим аспектом структури злочинності є її причини і умови, які спричинили вчинення кримінального правопорушення [110].

Протилежною є думка С.М. Іншакова, який стверджує, що кримінологічна характеристика повинна бути орієнтована на кількісні та якісні показники, такі як стан, структура, динаміка та характер злочинності [110].

Інший погляд, представлений І.М. Даньшиним, науковець розглядає кримінологічну характеристику як сукупність статистично значущих показників, що відображають кількісні та структурні аспекти злочинності та її суспільну небезпечність. Ця точка зору відділяє причини та умови вчинення злочинів від змісту кримінологічної характеристики.

Відповідно до цієї позиції, детермінанти вчинення злочинів, заходи для їх попередження не належать до змісту кримінологічної характеристики, тому що представляють собою окремі соціальні категорії, та не перебувають у взаємодії зі злочинністю. Науковець наполягає на тому, що «кримінологічна характеристика» має охоплювати виключно обмежене коло інформації щодо кількісних та якісних показників стану злочинності та щодо особи злочинця [117, с. 248]. Подібної позиції притримуються такі науковці як А.І. Долгова й

А.Ф. Зелинский.

Отже, існують різні підходи до того, яким чином слід розглядати кримінологічну характеристику, і кожен з них має свої обґрунтування та підтримку в наукових дослідженнях.

Наведені вище наукові пропозиції були висвітлені у дисертаційному дослідженні О. Г. Кельмана, який відзначив, що широке тлумачення поняття «кримінологічна характеристика злочинності» не є доцільним, оскільки причини та умови, що призводять до вчинення злочинів, а також заходи щодо їх запобігання, не входять до сфери кримінально-правових відносин і, отже, не можуть бути включені до кримінологічної характеристики. Ці аспекти потребують аналізу в контексті специфічних соціальних явищ і процесів, які не обов'язково є злочинами і не можуть бути охоплені кримінально-правовим аналізом злочинності.

Саме тому, автор розглядає кримінологічну характеристику злочинності як сукупність статистичної інформації та показників злочинності, а також відомостей про особу злочинця, що дозволяє сформулювати уявлення про ступінь їх суспільної небезпеки. Основним елементом кримінологічної характеристики є злочинність, включаючи її рівень, динаміку, структуру, а також характеристику особистості злочинця [113, с. 68-69].

На нашу думку, варто приділяти увагу широкому тлумаченню поняття «кримінологічна характеристика злочинності», оскільки воно охоплює всі ознаки, які у своїй сукупності утворюють єдину структуру. Крім того, важливо відзначити, що злочинність у сфері господарської діяльності є складним явищем, оскільки на законодавчому рівні відсутнє чітке визначення та закріплення норм, які передбачають кримінальну відповідальність, у конкретних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України.

У рамках нашого дослідження пропонуємо використовувати визначення та концепцію кримінологічної характеристики злочинності, які запропонував В.М. Кудрявцев. Науковець у своїх працях визначає три ключові складові: кримінально значущі характеристики злочину; інформацію, що розкриває кримінологічну ситуацію стосовно певних видів злочинів; ознаки, що вказують

на специфіку заходів з протидії та запобігання злочинності. Таким чином, кримінологічна характеристика злочинності включає в себе аспекти, які описують особистість злочинця, мотиви та цілі вчинення кримінальних дій, статистичні дані про злочинність, інформацію про соціальні умови, що сприяють вчиненню злочину, причини та наслідки кримінальних посягань, механізми злочинів та обставини, що сприяли їх вчиненню [117, с. 247].

У залежності від характеру та змісту прояву, автор розподіляє елементи кримінологічної характеристики на три відокремлені типи: суб'єктивні, об'єктивні і комплексні, що включають ознаки обох попередніх категорій. До суб'єктивних елементів відносяться характерні особливості особистості злочинця, а також мотиви та цілі вчинення кримінальних дій. До об'єктивних елементів належать статистика злочинності, інформація про соціальні умови вчинення злочинів, включаючи соціально-політичний, геополітичний та соціально-економічний контекст, час, місцезнаходження та інші деталі. До комплексних елементів кримінологічної характеристики можна віднести причини кримінальних дій, їх наслідки, механізми вчинення злочинів та обставини, що сприяли їх вчиненню. До об'єктивних елементів кримінологічної характеристики злочинності слід віднести:

- дані про соціальні умови і обстановку;
- соціально-політичні, геополітичні, соціально-економічні та географічні характеристики.

Наразі в Україні характерним є не лише розподіл населення залежно від їхнього рівня доходів, але й повна трансформація суспільства. Ця трансформація передбачає активну спрямованість суспільної діяльності на максимальне використання потенціалу нації для задоволення потреб різних груп. Отже, злочинність стає явищем, що характерне не лише для осіб, які не займаються працею або не навчаються, але й для соціально-економічної політики держави в цілому. Ця політика не завжди може забезпечити належні умови для отримання достатнього матеріального забезпечення через трудову діяльність особи. Натомість, вона часто створює простір для широкого спектру кримінальних діянь у різних сферах життя.

Враховуючи вищевикладене, слід звернути увагу на фінансову кризу, яка охопила не лише Україну, але й інші країни світу, та її негативний вплив як соціально-економічного чинника, що сприяє зростанню рівня злочинності. В Україні спостерігається спад у виробництві, зниження матеріального стану населення і поглиблення тінізації економіки. Ці явища призводять до зростання кримінальної активності. Фінансова криза суттєво загострила криміногенну ситуацію, створивши сприятливі умови для зростання злочинності.

Крім того, важливо враховувати негативний вплив процесів міграції на рівень злочинності в Україні, що зумовлено географічним положенням країни та можливістю виїзду за кордон. Останнім часом спостерігається збільшення не лише етнічної та трудової міграції, але й бізнес-міграції, вимушеної міграції та поширення біженців. Навіть залишаючи територію України, багато мігрантів продовжують займатися кримінальною діяльністю, в тому числі фінансовою, як за межами, так і усередині країни. Більшість мігрантів, що прибули в Україну, стикаються з низьким рівнем матеріального, житлового і побутового забезпечення, що стимулює їх до вчинення злочинів з метою забезпечення собі належного рівня життя. [115, с. 6].

Серед об'єктивних елементів кримінологічної характеристики злочинності можна виокремити і правові чинники, що характеризуються недоліками та низьким рівнем ефективності регулювання різноманітних правовідносин в Україні. Це призводить до парадоксальної ситуації, коли законодавче забезпечення, замість того, щоб створювати ефективне правове середовище для забезпечення дотримання законності, стає одним із факторів дестабілізації суспільних правовідносин.

Під час аналізу суб'єктивної сторони кримінологічної характеристики злочинності, варто звернути увагу не лише на особу злочинця, але й на обставини, які надають його всебічну характеристику. Серед таких обставин можна виділити:

- мотиви і цілі, які спонукали до скоєння злочину;
- вік особи;
- соціально-психологічні особливості;

- освіту та трудовий досвід;
- рівень матеріального забезпечення та інше.

До цього елементу кримінологічної характеристики слід віднести осіб, які мають вищу освіту, високий рівень інтелектуального розвитку, достатній матеріальний статус, комунікабельність, організаційні здібності та інше. Однак окремі категорії злочинів можуть бути скоєні особами, які мають прямо протилежні характеристики. Ці характеристики дозволяють зробити висновок про те, що статус злочинців є ключовою ознакою, оскільки він визначає їхню поведінку та взаємодію з оточуючими. Зазвичай їхня професійна деформація проявляється у кар'єризмі, авторитарному стилі управління, корисливому ставленні до власної посади, намаганні підкреслити свій соціальний статус та прагненні до максимального матеріального збагачення.

Злочинці у сфері господарської діяльності відрізняються від осіб, які вчиняють інші види кримінальних правопорушень, своїми інтелектуальними здібностями. Вони проявляють швидку адаптацію до зміни умов і обстановки, високий рівень орієнтації на зміни соціальних і законодавчих норм, а також їх характерна відсутність моральних принципів у випадку порушення правил, що регулюють господарську діяльність. За словами С. В. Якимової та В. С. Боровикової, коли злочинець, який займав високу посаду, відмовляється визнавати свою вину, а в деяких випадках приймає вину лише частково, вважаючи себе винним лише у недбалості, то це є проявом його психологічного самозахисту. [118, с. 523].

Злочинні посягання корисливого характеру зазвичай спричинені низьким рівнем контролю за процесами діяльності різних підприємств, установ, організацій або органів державної влади, а також можливості прикриття власної діяльності за рахунок певних владних або організаційно-управлінських повноважень. Це створює для суб'єктів злочинів сприятливі умови у порушенні законодавчих норм.

Основною причиною допущення кримінальних правопорушень є деформація моралі, яка зумовлена різноманітними чинниками, такими як оточення, сфера діяльності, спілкування, моделі взаємодії у родині та

матеріальне забезпечення. Це призводить до деформації соціальних відхилень у поведінці осіб, що можуть проявлятися у вчиненні злочинних посягань [109].

До комплексних елементів кримінологічної характеристики злочинності відносять причини вчинення злочинів, їх наслідки, механізм скоєння та обставини.

Такі обставини можуть включати:

- недостатнє забезпечення основних потреб населення;
- високий рівень бідності населення;
- високу інфляцію та знецінення національної валюти;
- високий рівень безробіття;
- постійне зростання цін на важливі товари та послуги.

Механізм кримінального правопорушення може бути визначений як специфічна система, яка формується у процесі взаємодії усіх учасників злочину між собою та навколишнім середовищем. Він передає інформацію про те, якими методами та засобами вчинено кримінальне правопорушення [116].

Причини, які закладені у правовому полі, що спричиняють вчинення злочинів можуть включати:

- прогалини та протиріччя у діючому законодавстві, включаючи положення, що стосуються фінансової, бюджетної та валютної сфери;
- відсутність належного обсягу офіційного тлумачення правових норм щодо наслідків протиправних діянь у сфері економічної діяльності, передбачених Кримінальним кодексом України;
- відсутність належного і дієвого правового механізму для притягнення до відповідальності юридичних осіб, не дивлячись на його закріплення у кримінально-правових нормах;

Соціально-психологічні причини вчинення злочинів можуть включати:

- правовий нігілізм, що виявляється у зневазі до можливості притягнення до відповідальності за вчинення злочинів;
- низький рівень обізнаності дієздатного та працездатного населення про межі відповідальності за вчинення злочинів;
- втрата довіри населення та відсутність готовності надавати підтримку

правоохоронним органам;

Організаційні чинники економічної злочинності можуть включати:

- відсутність ефективного механізму державного контролю, моніторингу та прогнозування явищ у сфері економічної діяльності;
- відсутність ефективних механізмів та засобів розслідування злочинів, зокрема, які використовують новітні технології;
- низький рівень координації та забезпечення правоохоронної діяльності в напрямку боротьби із кримінальними правопорушеннями;
- відсутність ефективного механізму пошуку та повернення незаконно набутого або вивезеного майна чи грошових коштів, що перебувають за межами України [8].

Отже, поняття «кримінологічна характеристика», у розрізі цього дослідження, слід розуміти як комплексну характеристику її особливостей, ключовими елементами якої є: об'єктивні, які містять в собі інформацію про статистичні дані, соціальні умови вчинення злочинів, час, географію тощо; суб'єктивні, до яких слід віднести особистість злочинця, й мету вчинення ним кримінального правопорушення та мотиви, якими керувався суб'єкт у процесі вчинення злочину; комплексні, що представляють узагальнення двох попередніх елементів, які знаходять своє відображення у причинах, наслідках, механізмі та обставинах вчинення злочину. Дуже важливо розглядати злочинність як багатогранне явище, що об'єднує об'єктивні, суб'єктивні та комплексні фактори.

Об'єктивні елементи кримінологічної характеристики відображають структурні та зовнішні умови, що сприяють вчиненню злочинів. Ви правильно вказали на фінансову кризу, низький рівень матеріального забезпечення та безробіття як одні з основних умов для скоєння злочинів.

Суб'єктивні елементи, зокрема мотиви та особливості особистості злочинця, також грають важливу роль у вчиненні злочинів. Ваша увага до них дозволяє краще розуміти психологічний аспект злочинності і враховувати його при розробці превентивних заходів.

Комплексні елементи кримінологічної характеристики доповнюють цей

підхід, оскільки вони об'єднують об'єктивні та суб'єктивні фактори, вказуючи на їх взаємозв'язок та вплив на механізм скоєння злочинів.

Урахування всіх цих аспектів допомагає розробляти більш ефективні стратегії боротьби зі злочинністю та спрямованість на розвиток соціально-економічного середовища, яке не сприяє вчиненню злочинів.

1.2. Поняття злочинності у сфері господарської діяльності

У сучасних умовах воєнного стану, розвиток і становлення ринкової економіки є дуже складним процесом. Щоденні атаки зі сторони країни-агресора по об'єктам інфраструктури, підприємствам та іншій матеріальній базі країни суттєво гальмує та унеможлиблює будь-які перспективи розвитку у цьому напрямку. Проте, суттєвим фактором стабільності у будь-якому суспільстві є здатність економічної системи забезпечувати усім громадянам належний рівень життя.

У цьому контексті, особливе занепокоєння викликає зростання злочинів у сфері господарської діяльності, що підривають не тільки економічну стабільність країни, але і основи конституційного ладу України, так само як і ворожі ракети.

Характерною особливістю загальної структури злочинності в Україні, є те що приблизно 20,5% у цій системі складають кримінальні правопорушення саме у сфері господарської діяльності. 80 % із них вчинені у бюджетній сфері, паливно-енергетичному і агропромислову секторах, інші 20 % припадають на злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності, банківських правовідносин, сегменті високих технологій та інтелектуальної власності. 100 % кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснюються з корисливою метою, із залученням до незаконної діяльності державних і приватних підприємницьких структур господарської діяльності у 60% випадків.

Зважаючи на такі показники, у першу чергу, вважаємо за необхідне дослідити поняття злочинності у сфері господарської діяльності, історію становлення цих злочинів, їх системи і особливості.

На сучасному етапі законотворення не існує чіткого загальноприйнятого кримінально-правового, а також кримінологічного визначення поняття щодо кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності, не зважаючи на регулярне використання терміну у науковому обігу. Західні та вітчизняні дослідники мають різні думки та підходи з цього приводу, пропонуючи власні тлумачення цієї категорії.

До найбільших кримінологічних досліджень у сфері господарської злочинності слід віднести праці: Г. Кайзера 1980 рік, Г. Манхейма 1965 рік, П. Й. Шнайдера 1987 рік, Г. Едельхертца 1970 рік, М. Клинарда 1979 рік, Г. Ньюмена 1958 рік, Г. Блоха, Гайса, Р. Міллса [1,2,3,4,].

Основоположником теорії злочинності у сфері господарської діяльності слід вважати американського кримінолога Е. Сатерленда, який у 1939 році першим здійснив систематизоване дослідження щодо злочинності у структурі фінансових корпорацій. Його концепція була спрямована на те, що суб'єктом найбільш значних та небезпечних господарських злочинів є особа, що займає високе соціальне становище, яка в процесі трудової діяльності цілеспрямовано вчиняє протиправні дії, мотивуючи їх інтересами юридичної особи [4].

У 1975 році Міжнародний конгрес ООН з попередження злочинності дав абсолютно нове визначення кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності як «білокомірцевим» та визнав таку злочинність як одну із найнебезпечніших соціальних загроз сучасності. Окрім цього, було офіційно зафіксовано та виокремлено їх загальні ознаки, а саме:

- високий соціальний статус суб'єкта кримінального правопорушення;
- здійснення неправомірної та суспільно-небезпечної дії виключно з метою економічної вигоди;
- залучення безпосередньою підтримкою зі сторони політичної влади держави;
- використання службового становища та професійного статусу [5].

У 1992 році, VII Конгрес ООН у ході обговорення питання щодо запобігання злочинності у сфері господарської діяльності, чітко сформував позицію щодо того, що така злочинність руйнує економіку країн [6].

Західна кримінологічна наука виокремлює три основні підходи щодо визначення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за певними типами:

- за типом злочинця, для прикладу – кримінальне правопорушення, що вчиняють суб'єкти з високим рівнем доходів;
- за типом кримінального правопорушення – такі суспільно-небезпечні діяння, що вчинені у конкретній сфері діяльності підприємства;
- за механізмом вчинення кримінального правопорушення – шляхом введення в оману, зловживаючи довірою, неправомірна вигода, використання окремих фінансових інструментів.

До безумовних виявів злочинності у сфері господарської діяльності, іноземні науковці виокремлюють:

- незаконне банкрутство;
- різні форми шахрайства: за допомогою спеціальної техніки, програм, з кредитними картами, у сфері обігу цінних паперів, страхових випадків;
- відмивання коштів;
- ухилення від сплати податків.

Міжнародна поліцейська енциклопедія визначає поняття «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» як певну сукупність протиправних і суспільно-небезпечних діянь, що вчинені в сфері підприємницької діяльності особами у зв'язку з приналежністю к цій діяльності, та які посягають на власність, інтереси споживачів, партнерів, конкурентів та державних інституцій, включаючи порядок управління економічним сектором в різних галузях господарства [7].

Вітчизняні науковці під терміном «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» як правило, розуміють галузеву економічну злочинність, що передбачає сукупність кримінальних правопорушень, які посягають на відносини у різних сегментах економічної діяльності таких як: промисловий сектор або ж сфера сільського господарства.

Проаналізувавши роботи вітчизняних вчених, можна виокремити основні риси за якими науковці ідентифікують кримінальні правопорушення у сфері

господарської діяльності. Так, наприклад В. Попович визначає такі кримінальні правопорушення як сукупність суспільно-небезпечних діянь, що вчинені у сфері цивільного обігу речей і прав на них [8];

- О. Литвак, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності характеризує як сукупність умисних корисливих суспільно-небезпечних і протиправних діянь, що вчиняються посадовими особами, шляхом використання службового становища [9];

- П. Андрушко визначає ці кримінальні правопорушення як посягання на врегульовані державою суспільні відносини у процесі виробництва та реалізації товарів, продукції, виконання робіт і надання послуг [10].

- на думку О. Кальман, це такі кримінальні правопорушення, що вчинені особами навмисно з корисливих мотивів у сфері легальної та нелегальної економіки [11];

- В. Коваленко відзначає кримінально караність діянь, основною метою яких є отримання матеріальної вигоди з використанням легальної [12];

- Є. Стрільцова ці кримінальні правопорушення визначає як передбачені кримінальним законом протиправні діяння, що спрямовані на порушення порядку здійснення господарської діяльності [13];

Аналіз вищезазначених дефініцій дає змогу дійти до висновку, що кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності об'єднують посягання на економічну та фінансову складові діяльності держави. При тому, що об'єкт цих кримінальних правопорушень, обмежений відносинами у сфері виробництва та реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг. Але і не заперечують того, що у сфері господарської діяльності можуть бути здійснені кримінальні правопорушення, які не є господарськими, для прикладу: неправомірна вигода, шахрайство, привласнення або ж розтрата майна, службове підроблення, грубе порушення законодавства про працю.

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, виходячи зі змісту деяких вищенаведених концепцій, включають у себе поняття «економічна злочинність», пояснюючи це, нібито «галузевою злочинністю», іншими словами суспільно-небезпечними, протиправними діяннями у галузі

промисловості, торговельно-посередницькій діяльності, сільському господарстві, фінансовій сфері, галузі державного контролю за господарською діяльністю.

На нашу думку, не повне визначення терміну кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності запропоновано у підручнику з Кримінального права України фахівцями Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, які визначили їх як суспільно-небезпечні діяння, що включені до розділу VII Особливої частини КК (таб. 1.1), та спрямованні на посягання щодо суспільних відносин у сфері господарської діяльності, які характеризуються тим, що виникають із приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання товарів, робіт і послуг, оскільки не тільки ці статті слід вважати злочинами у сфері господарської діяльності [14].

Таблиця 1.1

**Класифікація кримінальних правопорушень відповідно до
безпосереднього об'єкту**

Безпосередній об'єкт	Статті розділу VII Особливої частини ККУ
- кримінальні правопорушення у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання	статті 203-1, 203-2 , 205-1, 206, 206-2 , 209, 209-1, 213, 229, 231 і 232 ККУ
- кримінальні правопорушення у кредитній, банківській, фінансовій та бюджетній сфері України	статті 199, 200, 201, 204, 210, 211, 212, 212-1 ККУ
- кримінальні правопорушення у сфері обігу фінансових ресурсів і цінних паперів	статті 222, 222-1, 223-1, 224, 232-1 та 232-2 ККУ
- кримінальні правопорушення у сфері банкрутства	стаття 219 ККУ
- кримінальні правопорушення у	стаття 227 ККУ

секторі обслуговування й захисту прав споживачів	
- к. п. у питаннях, що пов'язанні з приватизацією майна (державного та комунального)	стаття 233 ККУ

Можемо спостерігати, що законодавець для групування розділів Особливої частини використовує таку спільну складову як об'єкт посягання. Проте, у процесі групування статей цього розділу взагалі не зволікав на принцип одноманітності.

Відповідно до назви розділу, об'єктом посягання визначних ним кримінальних правопорушень мають бути суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Слід зазначити, що Господарський Кодекс України, у ст. 3 визначає господарську діяльність – як діяльність відповідних суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, що спрямована на виготовлення й реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, яке мають певну ціну [15].

У ході детального аналізу можливо встановити, що деякі кримінальні правопорушення мають об'єкт посягання у вигляді суспільних відносин, що виходять за кордони господарської діяльності і господарських відносин, визначені ст. 4 ГПК. Законотворець відносить до цього розділу ряд кримінальних правопорушень, що мають виключно економічний характер, але жодним чином не є складовою господарської діяльності.

Для прикладу, ст. 200 КК України, доречно було б віднести до Розділу VI, тому що, безпосереднім об'єктом є суспільні інтереси у сфері охорони права власності на майно, а саме кошти.

незважаючи на те, що додатковим об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері безпеки банківської системи України

Не обґрунтованими є також рішення віднести до цього розділу ст. 210 КК України «Нецільове використання бюджетних коштів...», це кримінальне правопорушення за своїми властивостями, притаманне злочинам Розділу

XVII КК України.

Але попри такі недоліки, все ж таки виділяється чітко виражена група кримінальних правопорушень, що об'єднана спільним об'єктом посягання, а саме «кримінальні правопорушення у сфері господарської».

Об'єктом посягання цієї групи представляють собою суспільні відносини у сфері господарської діяльності, які виникли між суб'єктами господарювання для того щоб досягнути певних фінансово-позитивних результатів.

Продовжуючи аналіз робіт вітчизняних науковців, у контексті визначення об'єкту посягань кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пропонуємо звернутися до праці В.О. Навроцького.

Родовим об'єктом господарських злочинів фахівець визначає певну систему господарства в країні, яка має складатися з фактичної (сукупності наявних сфер, галузей господарської діяльності) та функціональної сторони (принципів, за якими здійснюється господарювання в державі).

Виходячи із запропонованого Навроцьким підходу: кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності – це передбачені нормами КК України суспільно небезпечні посягання, які мають на меті заподіяти істотну шкоду системі господарювання держави [16].

За об'єктом, виходячи з запропонованого підходу, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності слід поділити на три групи:

- 1) перешкоджання легальній та правомірній підприємницькій діяльності;
- 2) посягання на захищені законом інтереси споживачів;
- 3) порушення встановленого законодавством порядку здійснення господарської діяльності.

Виходячи із робіт В.О. Навроцького, до «кримінальних правопорушень у сфері підприємництва», науковець відносить виключно перешкоджання законній діяльності, однак така позиція є вузькою, оскільки у цьому випадку не береться до уваги увесь спектр діяльності підприємств, а лише суспільні

відносини, що виникають у процесі конкуренції: перешкодження легальній і законній господарській діяльності.

Ще один підхід запропонував М. Й. Коржанський, який зазначив: «Під поняттям кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності слід розуміти посягання на суспільні відносини, що утворюють певну систему господарювання та визначають процес виробництва» [17, с. 531-543].

Такий підхід, окремо не виділяє поняття кримінальних правопорушень в підприємництві, а також ототожнює дві системи господарську та економічну як одне ціле.

Подібний підхід пропонує А. І. Перепелиця зазначаючи, що кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності є посяганнями на систему суспільних відносин, які відбуваються у економічній сфері, а саме відносин, які виникають у виробничих процесах, а також розподілу і перерозподілу, матеріальних благ й послуг [18].

Дослідником запропоновано наступну систему кримінальних правопорушень у сфері господарській діяльності:

- кримінальні правопорушення, пов'язані з проявами монополізму і недобросовісної конкуренції;
- кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності;
- кримінальні правопорушення у сфері торгівлі та обслуговування.
- кримінальні правопорушення у сфері фінансової діяльності держави;

А. І. Перепелиця, також ототожнює поняття економічної діяльності держави та господарської діяльності, проте виділяє «підприємництво» як окремий вид економічної системи держави. А також відносить до кримінальних правопорушень у сфері підприємства такі суспільно-небезпечні діяння, що порушують норми законодавства стосовно порядку реєстрації і здійснення підприємницької діяльності, тобто звужуючи цю групу кримінальних правопорушень лише формально-правовою діяльністю підприємств.

О. Г. Кальман, В. І. Борисов, В. П. Корж у своїй монографії «Боротьба з господарськими злочинами» наводять інший підхід. Науковці пропонують

систематизувати у групи однорідні кримінально-правові норми на підґрунті комплексного урахування особливостей родового, видових і безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень.

Дослідники визначають родовий об'єкт таких злочинів – як суспільні відносини у секторі економіки, виділяючи при цьому в об'єкті три великі групи суспільних відносин. Виходячи з чого, пропонують наступну систему кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності:

1) кримінальні правопорушення, які посягають на валютно-фінансову систему держави;

2) кримінальні правопорушення, які посягають на установлений законодавством порядок зайняття підприємницькою діяльністю та законні інтереси суб'єктів господарювання;

3) кримінальні правопорушення, які посягають на охоронювані законом права споживачів.

Таким чином науковці пропонують більш широкий спектр діянь, що можна кваліфікувати як кримінальні правопорушеннями у сфері господарської діяльності, а саме: суспільно-небезпечні діяння у сфері контролю держави за підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання, в сфері добросовісної конкуренції та у сфері захисту законних прав споживачів.

Проте у цьому контексті не зовсім чітким є критерій для класифікації вищенаведених груп, тому що для прикладу валютно-фінансова діяльність є спеціальним підвидом підприємницької діяльності, а тому кримінальні правопорушення, які посягають на порядок зайняття підприємницькою діяльністю, по свої суті повинні включати у себе й кримінальні правопорушення першої групи, а також кримінальні правопорушення, що посягають на права споживачів фінансових послуг. Виходячи із цієї класифікації, одне кримінально-карне діяння може відноситися одразу до двох категорій, саме тому така диференціація у цьому випадку не є одноманітною.

Підводячи підсумок проаналізованим підходам, слід зробити висновок,

що така широка дискусія у питанні тлумачення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в літературі спричинена декількома факторами:

1) кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності мають свої унікальні особливості складу злочину, які пов'язані у першу чергу з специфікою господарської діяльності в цілому;

2) не визначеність у співвідношенні між такими дефініціями як економічна діяльність, господарська діяльності та підприємницька діяльності.

Виходячи з чого, слід розглянути проблематику співвідношення наведених вище понять.

У економічній теорії ці дефініції співвідносяться як ціле і частина, коли: економічна діяльність є цілим, а господарська діяльність представляє собою певну частину такої діяльності, а підприємницька діяльність у свою чергу ще менша частина від господарської діяльності [19, с. 6-7].

Наведенні терміни є взаємопов'язаними між особою, але в жодному випадку не є тотожними. З метою розподілу цих категорій, для початку слід визначити об'єкти посягань цих кримінальних правопорушень.

Об'єктом злочину, виходячи із загальної кримінально-правової теорії – є конкретні суспільні відносини, що порушені внаслідок вчинення того чи іншого суспільно-небезпечного карного діяння.

Тому, з метою більш детального та глибокого порівняння, слід визначити, що ж таке в окремому розумінні, кожне з цих понять: економічна, господарська і підприємницька діяльності.

Підприємницька діяльність за своєю суттю є самостійною, що здійснюється на власний ризик суб'єктами господарювання та спрямована на систематичне отримання дивідендів (прибутку) у наслідок продажу товарів, виконання робіт, користування майном або надання послуг у встановленому законом порядку.

Мета отримання прибутку або вигоди і є основною ознакою більшості посягань, вчинених кримінальних правопорушень у сфері підприємницької

діяльності.

Злочинність у секторі підприємництва є соціальним явищем, сутність якого випливає із тих злочинів, що посягають на відносини у процесі здійсненні підприємницької діяльності. Порядок такої діяльності чітко визначений господарським та цивільним законодавством.

Галузь підприємництва за своєю суттю є підгалуззю економіки. Злочинність у секторі підприємницької діяльності виходить за межі злочинності у сфері господарських відносин. Злочини, що посягають на відносини у підприємстві, складаються з різних кримінальних правопорушень, у тому числі й тих, що не зафіксовані у Розділі VII КК України.

У пошуках критерію для віднесення кримінальних правопорушень до того або іншого підвиду економічних злочинів, науковці визначають сферу підприємництва як основний об'єкт, при цьому не відрізняють від суспільних відносин у сфері економічної діяльності.

За етимологічними і правовими ознаками дефініція «кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності» включає у свій спектр окрім економічних злочинів, багато інших кримінальних правопорушень, для прикладу: вбивство, яке не зовсім коректно можна вважати економічним злочином, хоча таке діяння може бути вчинено з економічних мотивів, такі як: усунення конкурентів/ партнерів з метою заволодіння їх власністю – позиція замовника, або отримати гонорар – позиція виконавця).

Продовжуючи аналіз поняття економічної діяльності, знов повертаємося до економічної теорії, яка визначає економічною діяльністю суспільства як таку що відбувається між людиною та державою у сфері економічних зв'язок з метою створення економічних благ в різних напрямках суспільного життя [19].

Тому, до категорії «кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності» слід відносити будь-які кримінальні правопорушення, предметом яких є матеріальне економічне благо.

У такому випадку, до цієї категорії можна включити кримінальні

правопорушення, що передбачені Розділом V (ст. 172-177), Розділом VII, Розділом VIII (здійсненні суб'єктом господарської діяльності у ході порушення порядку здійснення такої діяльності), Розділі XVI, Розділом X, Розділом VI, Розділом XVII (в аспекті здійснення економічної політики розподілу ресурсів) КК України.

Підводячи підсумок визначенню поняття кримінальним правопорушення у сфері економічної діяльності, слід зазначити, що у загальному – це певна сукупність здійснених на певній території за чіткий проміжок у часі кримінальних правопорушень, що спрямовані на захищені законом відносини у сфері власності, розподілу і споживання товарів, обов'язковим додатковим об'єктом яких мають бути відносини в сфері економічної діяльності.

Натомість у вузькому розумінні – це сукупність передбачених КК України суспільно небезпечних і караних діянь, основним і безпосереднім об'єктом яких є відносини у сфері господарської діяльності, які допускаються внаслідок здійснення такої діяльності. До такої групи кримінальних правопорушень можна віднести суспільно небезпечні діяння проти державної та колективної власності, господарські кримінальні правопорушення і корисливі посадові злочини.

Тому, логічно, що наступне поняття, яке ми маємо проаналізуватиму у цьому контексті, це поняття господарської діяльності. Це визначення, окрім міститься в ст. 3 Господарського Кодексу України [15].

Об'єктом кримінального правопорушення у сфері господарській діяльності є виключно господарські відносини, що виникають у сфері суспільного виробництва, жодним чином не включаючи сферу розподілу таких благ у населенні.

Виходячи зі змісту ст. 3 ГК України, до господарських відносин слід виокремити господарсько-виробничі, організаційно-господарські й внутрішньогосподарські відносини. Господарсько-виробничі представляють собою майнові й інші відносини, які виникають між суб'єктами господарювання у процесі безпосереднього здійсненні господарської

діяльності. Організаційно-господарські відносини у свою чергу це ті, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління [15].

Тому, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності – це такі суспільно небезпечні діяння, які передбачені КК України, щодо учасників господарських відносин у сфері суспільного виробництва.

Тому, до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності слід віднести суспільно небезпечні діяння, що передбачені Розділом V (ст. 176, 177), Розділом VII, (окрім ст. 199, 200, 210, 211 та 233), Розділом VIII (здійсненні суб'єктом господарської діяльності у ході порушення порядку здійснення такої діяльності), Розділом X та Розділом XI (ст. ст. 276, 276-1, 281, 287 в аспекті здійснення господарської діяльності).

Також слід розглянути об'єкт кримінальних правопорушень в сфері підприємництва, з метою чіткого розмежування з кримінальним правопорушення у сфері господарської діяльності та не ототожнюючи їх.

У широкому значенні, інститут підприємництва є підгалуззю економіки та виходить за межі господарських відносин. Проте, щоб вирішити завдання кримінально-правової оцінки, слід використовувати це поняття лише у вузькому розумінні, а це значить, що відносини у сфері підприємництва необхідно трактувати як такі відносини, які виникають у процесі фактичного здійснення підприємництва фізичними особами.

На підґрунті цих позицій, можемо запропонувати власне визначення терміну «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», яке полягає у тому, що це такі суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на посягання відносинам у виробничій сфері, що гарантуються виключними нормами господарського, цивільного та кримінального законодавства, особливістю яких є те, що суб'єкт таких злочинів є особа, яка безпосередньо виконує господарські функції або ж залучена у відносини, на які ці кримінальні правопорушення зазіхають, а також такі кримінальні правопорушення представляють собою окремий підвид загальноекономічної злочинності.

Отже, проаналізувавши думки вітчизняних фахівців та деякі норми

національного законодавства, слід зробити два логічних висновки. По-перше, дефініції «кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності», «кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності» та «кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності» взаємопов'язані як частини та ціле. Також, слід відзначити, що зі змісту запропонованого нами визначення терміну «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», можна прийти до висновку, що Розділ VII КК України включає лише частину кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Зважаючи на те, що до сфери господарської діяльності не слід відносити земельні відносини (ст. 233 КК України), фінансові відносини (ст. 210, ст. 211 КК України), адміністративні відносини у сфері економічного контролю добробуту країни (ст. 199, ст. 200 КК України), також доречно було б зробити окремий Розділ КК України, наприклад «Злочини в сфері підприємництва» або ж «Злочини в сфері економічної діяльності», та прибрати ці статті, розподіливши їх до відповідних розділів.

1.3. Стан і рівень сучасної злочинності у сфері господарської діяльності

З метою якісного аналізу сучасних тенденцій скоєння кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, ефективного використання заходів для запобігання таким кримінальним правопорушенням, вважаємо необхідним визначити сучасний стан злочинності у цій сфері.

Кримінологи визначають злочинність у сфері господарської діяльності як сукупність умисних корисливих злочинів, основним безпосереднім об'єктом яких виступають господарські відносини. До кримінологічних показників злочинності у цій сфері науковці виокремлюють наступні показники: стан, структуру, рівень та динаміку злочинності [20].

Деякі науковці визначають стан злочинності не лише кількісною, але й якісною характеристикою, зумовлюючи це тим, що тільки комплексний

характер аналізу дозволяє комплексно дати характеристику злочинності як у абсолютних, так і відносних одиницях виміру за певний період часу та на певній території.

Міжнародна поліцейська енциклопедія дає оцінку стану злочинності за допомогою кількісних та якісних показників: рівень злочинності, географія, коефіцієнт злочинності, структура, динаміка, «ціна» такої злочинності, характер злочинності [7].

Згідно аналогічного звіту МВС України, усього поліцією за проміжок часу січень-жовтень 2021 року було обліковано 2298 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. З них 1105 складено повідомлень про підозру, а 814 кримінальних проваджень направлено на розгляд до суду. У 2023 році Бюро економічної безпеки займалось розслідуваннями по факти 1551 фактам кримінальних правопорушення у сфері господарської діяльності, з них 215 кримінальних проваджень — з підозрою, а 128 кримінальних проваджень направлено до суду з обвинувальним актом.

Натомість у порівнянні з 2023 роком, у 2022 році в цілому зареєстровано 3368 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з яких по результату слідства у 1391 випадках були вручені підозри, а до суду направлено 1152 кримінальних проваджень [21, 1].

Виходячи зі статистичних показників, можемо констатувати, тенденцію із збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності під час воєнного стану, що безумовно зумовлено загальним спадом економіки, відсутністю відчуття стабільності та суттєвим рухом трудових та господарських ресурсів до інших країн, що створює відчуття безкарності на території, яку залишають з різних причин.

Слід відзначити, що з загальної кількості скоєних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, щодо яких здійснювали розслідування працівники Національної поліції у 2022 р., (2613 кримінальних проваджень), лише у 157 випадках скоювали такий злочин повторно [21, 2], тобто у 6% , а в січні-листопаді 2023 р. з 2558 кримінальних проваджень, лише 88 повторних злочинів у цій сфері [22, 2], що складає всього 3% від загальної

кількості зареєстрованих кримінальних проваджень.

Наведені вище статистичні показники наводять на думку про те що все більше громадян вперше залучаються до злочинної діяльності у сфері господарювання, на що також впливають вищевказані нами фактори.

Можемо стверджувати, що така кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності завдають значної шкоди загальному економічному стану країни. Окрім цього, така ситуація обумовлює криміналізацію економіки, тіньовий сектор якої, за оцінками фахівців і науковців сягає 45 % ВВП країни [23].

Наразі досить складно провести повну характеристику злочинності у сфері господарської діяльності за географічною приналежності, проте до початку повномасштабного вторгнення, можна було констатувати, що більшість кримінальних правопорушень у цій сфері припадало на східні регіони країни, оскільки у цих районах був сконцентрований основний фінансовий і виробничий потенціал країни. Приблизно третина кримінальних правопорушень здійснювалась на підконтрольних Україною територіях Донецької області, а також у Харківській, Одеській, Дніпропетровській та у місті Київ.

У розрізі останніх п'яти років, показник кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності сягає 20 000 епізодів, які складають (мал.1.2.):

- зайняття гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України), близько 31,1%;
- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом відповідно (ст. 209 КК України), близько 15,3 %;
- незаконний обіг дисків (ст. 203-1 КК України), близько 1 %;
- підроблення документів для державної реєстрації (ст. 205-1 КК України,) приблизно 5%;
- порушення правил здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України), приблизно 25%;
- протидія законній господарській діяльності відповідно (ст. 206 КК України) близько 3,5 %;
- протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації

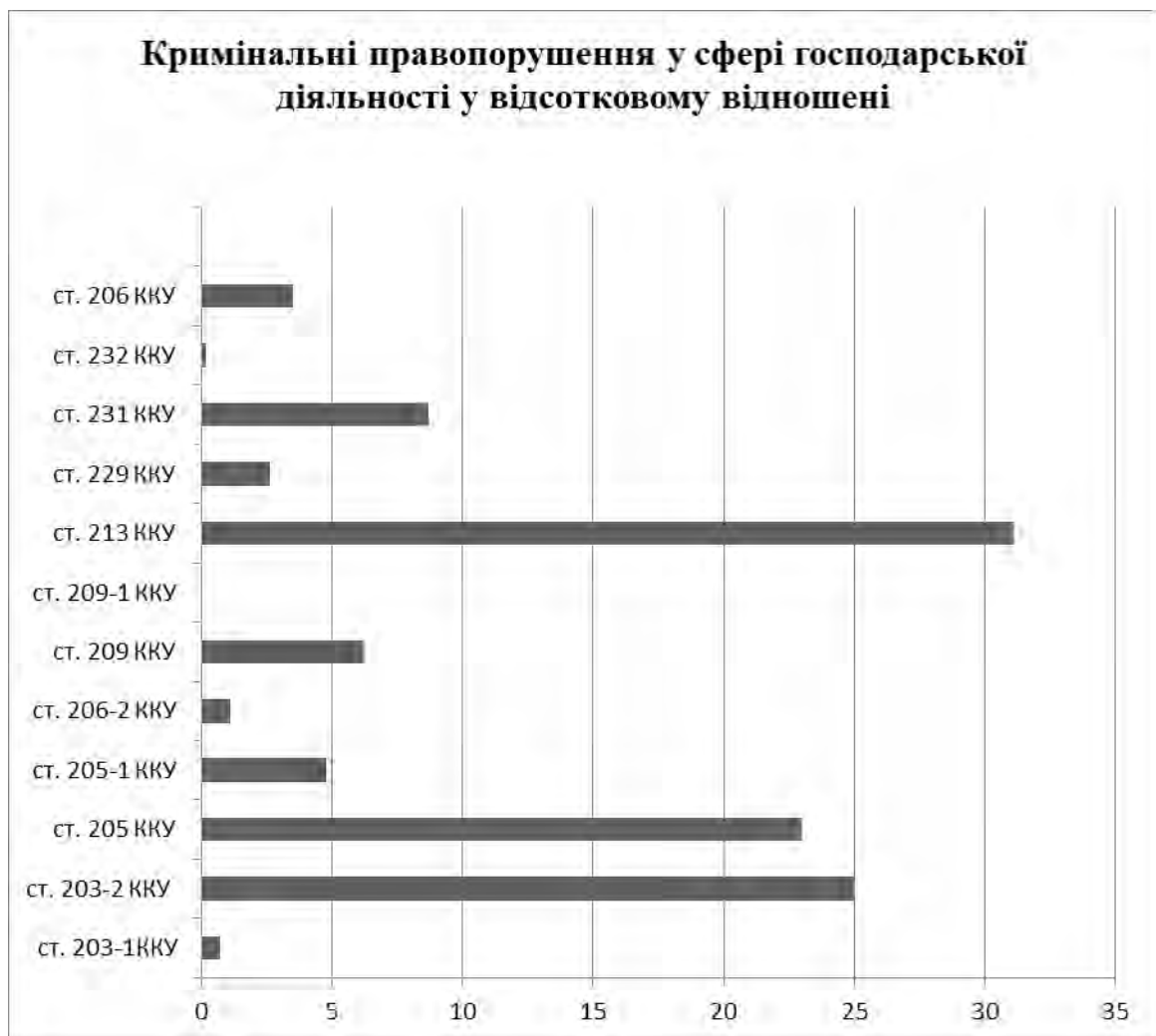
відповідно (ст. 206-2 КК України), 1,1%;

– умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму ст. 209-1 КК України, 5%;

– незаконне використання знака для товарів та послуг (ст. 229 КК України) 3%;

– незаконне збирання відомостей, що є комерційною або банківською таємницею (ст. 231 КК України) близько 10%;

– розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232. КК України) близько 1%.

Малюнок 1.2. Відсоткове відношення скоєних злочинів у сфері підприємництва та конкурентних відносин

Аналіз статистичних показників у наведеній вище діаграмі вказує на те, що більшість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності припадає на зайняття гральним бізнесом та фіктивне підприємництво.

Такі показники підштовхують до проведення детальної кримінологічної характеристики цих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Почнемо з кримінологічної характеристики легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Термін «легалізація майна» передбачає переформування у нібито законні засоби незаконно отримані речі, які є об'єктом права власності та можуть виступати предметом різних цивільно-правових договорів.

У кримінологічній теорії наведено безліч термінів, які наводять визначення цим кримінальним правопорушенням. В основному ці суспільно небезпечні діяння визначаються як процес, за допомогою якого маскується нелегальне набуття, використання, володіння та розпорядження майном, у результаті чого здійснюються необхідні дії для виведення такого майна у площину, що не суперечить діючим законом.

В Україні це питання набуло особливої актуальності та значущості. За відсутності дієвого інструментарію для вирішення цієї проблематики, економічне оздоровлення країни вважається абсолютно неможливим. Основною проблемою, як ми вже з'ясували, виходячи зі статистичних показників є масштаб (кількість скоєних кримінальних правопорушень), які набула легалізація майна та шкода, яку завдають наслідки цього процесу. Окрім цього така суспільно небезпечна поведінка тісно пов'язана з іншими негативними суспільними явищами, такими як корупція, приховування прибутку або ухилення від сплати податків.

Такий вид кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності сприяє негативній фінансовій атмосфері у нашій країні, що в свою чергу перешкоджає надходженню інвестицій в економіку держави. При цьому фінансові та банківські установи виступають у цьому процесі своєрідними нейтральними спостерігачами, які б могли відстежувати законність фінансових

операцій, і повідомляти при необхідності хоча б у воєнний час. [24, с. 132]. Саме такі установи можуть відігравати одну вагому роль в попередженні, а також викритті фактів легалізації майна, з подальшою передачею відповідних матеріалів до правоохоронних органів.

Однією з основних причин легалізації незаконного майна в Україні є дуже тісний зв'язок всередині підприємницьких груп і політичних кіл. У деяких випадках, підприємці особисто долучаються до політичні груп з метою подальшого лобіювання своїх інтересів. Головною метою такої поведінки є збагачення [25, с. 216].

Легалізація майна, що отримане незаконним шляхом представляє собою процес за допомогою якого одержане незаконним способом майно зливається з законним майновим обігом, а реальні джерела й канали надходження цих речей приховуються від зовнішнього моніторингу.

Також надаючи кримінологічну характеристику цим кримінальним правопорушенням, слід зауважити на певні особливості цього виду кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Серед таких особливостей пропонуємо виділити наступні:

1) у процесі реалізації цього кримінального правопорушення відбувається порушення сформованих економічних відносин, натомість спостерігаються нові, які у свою чергу будуються вже на протизаконному базисі, за допомогою використання майна, одержаного злочинним шляхом. В результаті чого наноситься збиток не лише інтересам окремих суб'єктів господарської діяльності, а й стратегічним інтересам держави, що призводить до руйнування основ фінансової системи держави та сприяє зростанню інфляції, створюючи несприятливі умови для розвитку економіки. [26, с. 108].

2) також слід відзначити, що суспільна небезпека у наслідок легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, полягає порушенні та обмеженні основоположних конституційних принципів.

3) ці кримінальні правопорушення безпосередньо сприяють зростанню злочинності не тільки в сегменті господарських злочинів, а й в іншому, в тому числі сегменті організованої злочинності. Легалізація майна, що отримане

незаконним шляхом є невід’ємним складовим елементом організованої злочинної діяльності. Це дозволяє приховувати справжнє походження майнових цінностей та в свою чергу виступає фінансовою основою терористичної діяльності, полегшує вчинення злочинними угрупованнями нових суспільно небезпечних діянь [27, с. 122].

4) спостерігається тенденція щодо зростання кількості незаконних фінансових установ, які спрямовані на легалізацію (відмивання) майна, набутого злочинним шляхом у незначний проміжок часу.

Легалізація майна, що здобуто незаконним шляхом як процес слід розділити на три взаємопов’язані етапи. У першій фазі здобуто незаконним шляхом майно імплементується до фінансових інститутів. Другий етап полягає у проведенні низки фінансових операцій з метою приховувати незаконність походження того чи іншого майна. Заключний етап полягає у поверненні «очищеного» доходу власнику вже у вигляді законних грошових коштів або законного майна [28, с. 203].

З метою легалізації майна, що здобуто незаконним шляхом можуть використовуватися як вітчизняні, так й іноземні юридичні особи. У країні, яка має слабку систему протидії відмиванню коштів, цей процес може відбуватися вільно та майже без перешкод. Для таких операцій можуть цілеспрямовано використовуватися або створюватися фінансові і нефінансові інститути. Стрімка всесвітня глобалізація фінансових ринків майже нівелює межі між внутрішніми й зовнішніми джерелами незаконних фінансових ресурсів. Удосконалення ринку фінансових послуг сприяє використанню практично будь-якому способу для відмивання коштів, що отримані незаконним шляхом [25, с. 217].

Важливим питанням у дослідженні цього кримінального правопорушення є саме кримінологічна характеристика особи, яка здійснює такий злочин. Здебільшого середній вік осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, що передбачене ст. 209 КК України становить діапазон від 35 до 45 років, загальна кількість жінок при цьому становить 28%. Велика кількість цих осіб характеризується стійкою антигромадською позицією, можна спостерігати дотримання перевіреним принципам і стандартам злочинної поведінки, що

обумовлено високим ступенем професіоналізації цієї незаконної діяльності, а також її організованим характером.

Кількість осіб, які мають вищу освіту сягає 30%. Переважна частка осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за цією статтею, у подальшому залучаються до суспільно-корисної діяльності. Такі кримінальні правопорушення в основному здійснюються приватними підприємцями, керівниками комерційних структур та бухгалтерами [29, с. 376].

Суб'єкт цього кримінального правопорушення вимагає самостійного дослідження, враховуючи диференціацію вивчення ролевих та функціональних особливостей. Ця категорія осіб має власні, притаманні виключно їй кримінологічні характеристики, що значно відрізняють їх від інших суб'єктів кримінальних правопорушення.

У процесі розробки заходів як загального, так й індивідуального попередження цим кримінальним правопорушенням, необхідно пам'ятати про те що основний вплив на формування особистості злочинця має суб'єктивний вольовий момент, тобто наявність у цієї особи рішучої готовності реалізувати злочинний задум.

Підсумовуючи, варто відзначити, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, як правило проходить через реальні підприємства, яким володіє або до якого має відношення суб'єкт кримінального правопорушення. Ця особа поєднує легальні й нелегальні фінансові ресурси, що частково приховує джерело їх виникнення і розмиває шляхи до відстеження будь-яких каналів їх походження.

Іншим лідером з наведених нами статистичних показників серед кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є гральна діяльність (ігровий бізнес). Такі кримінальні правопорушення характеризуються певними особливостями. Ці суспільно небезпечні діяння завжди тісно пов'язані з професійною та організованою злочинністю, а також є вагомим підґрунтям для злочинності серед учасників й працівників у сфері азартних ігор. Такі кримінальні правопорушення пов'язані з обігом великих коштів, а контроль і нагляд з боку держави завжди є недостатнім.

Реальна можливість отримати надприбуток, при низькій ймовірності притягнення до відповідальності за незаконну гральну діяльність є першопричиною залучення громадян в азартні ігри.

Звісно, функціонування незаконних гральних закладів безпосередньо залежить від попиту на такі послуги зі сторони споживачів, що прямо впливає на можливість розвитку такого сегмента кримінального ринку. Активний попит прослідковується у невеликих населених пунктах, хоча більшим фінансовим оборотом все ж таки характеризується великі міста [30, с. 10].

Досить складно контролювати ситуацію та тримати її в правовій площині якщо мова йде про дистанційні азартні ігри. Особа, яка реалізує право доступу до інформаційно-комунікаційних систем, приймаючи за допомогою цього участь в незаконних азартних іграх, теоретично та практично може знаходитись у будь-якій точці світу, можливість скористатись такою незаконною послугою зводиться до наявності мережі «Інтернет» та звісно ж до фінансових можливостей того чи іншого гравця.

Слід відзначити, що ринок азартних ігор розвивався нерівномірно. Так наприклад, послуги гральних закладів з посиленням контролю та зміною законодавства суттєво скоротилися, а на противагу ринок дистанційних азартних ігор, які до цього не були так широко представлені, навпаки сьогодні успішно і активно розвиваються та функціонують.

У результаті вивчення матеріалів попередніх перевірок та в ході усних опитувань співробітників правоохоронних органів, можна дійти до висновків, що наразі існують суттєві труднощі у виявленні та розслідуванні кримінальних проваджень, які відкриті за ст. 203-2 КК України.

Це можна пояснити цілою низькою причин:

- 1) Високий рівень латентності, що є однією з найбільш значущих особливостей цього кримінального правопорушення. Хоча для багатьох кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності характерна гіперлатентність, тобто значне перевищення незареєстрованої частини правопорушень над зареєстрованою більш ніж в десятки разів [31, с. 128]. Нечасто незаконні гральні заклади виявляються за повідомленнями громадян.

2. Корупція як фактор, що має істотний вплив на виявлення та розслідування цих кримінальних правопорушень також є однією з причин їх високої латентності. Високий рівень корупції негативно позначається на розслідуванні усіх кримінальних проваджень, тому організація грального бізнесу в цьому контексті не є винятком.

3. Інтелект, винахідливість, злочинний професіоналізм і правова грамотність суб'єктів кримінальних правопорушень. Така винахідливість знаходить своє місце у маскуванні незаконних гральних закладів під виглядом законної господарської діяльності у цій же або суміжних сферах, наприклад інтернет-кафе, лотереї. Досить поширеними є ситуації, коли під вивіскою «інтернет-кафе», функціонує здебільшого не комп'ютерний клуб, а ігрові автомати [32, с. 184]. Також така гральна діяльність може організовуватись і у вигляді лотерей. Встановлені апарати у громадських місцях спрямовані на імітацію лотереї, при цьому фактично не призначені для видачі лотерейних квитків.

4. Відсутність волі громадськості взаємодіяти з правоохоронними органами для сприяння у розслідування таких кримінальних проваджень. Квола активність громадян у виявленні кримінальних правопорушень обумовлена цілим рядом причин. Головною причиною є недовіра до правоохоронних органів, безпосередня участь в незаконних азартних іграх, а також позитивне ставлення до гральних закладів та інші [33, с. 181].

5. Недостатня спрямованість на виявлення цих кримінальних правопорушень. Велика кількість виявлених незаконних гральних клубів пов'язана з цілеспрямованими рейдами співробітників правоохоронних органів. Проблема у тому, що такий вид оперативних заходів не має регулярний характер. З більшою кількістю перевірок та рейдів особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення частіше б притягувалися до відповідальності.

Проблема азартних ігор, у порівнянні з іншими кримінальним правопорушеннями у сфері господарської діяльності, на наш погляд є багатоаспектною. Так, об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що складаються з приводу організації й проведення

азартних ігор. Проте норма КК України не повністю здатна забезпечити охорону прав і свобод громадян, оскільки не передбачає інший, більш важливий аспект, пов'язаний із захистом здоров'я громадян від злочинного посягання та захистом суспільної моралі.

Науковці наполягають на необхідності розгляду відповідальності за організацію грального бізнесу як за кримінальне правопорушення, що скоєне у сфері «злочинів проти здоров'я населення та суспільної моралі». Окрім цього, у правовій літературі окремо досліджувалася особистість гравців.

Така думка має підштовхувати до того, що азартні ігри є не лише складовою злочинності у сфері господарської діяльності, але також невід'ємною складовою «злочинності у сфері громадської моральності». Вивчення особистості злочинця обумовлена тим, що частина скоєних кримінальних правопорушень має латентний характер.

Вивчаючи питання особистості суб'єкта цього кримінального правопорушення, можна прийти до висновку, що таку категорію злочинців слід розглядати в контексті загальної характеристики особистості злочинця у сфері господарської діяльності.

Детальна характеристику особистості злочинця грального бізнесу має складатися з демографічних даних, соціального складу злочинців, а також щодо їх професійно-трудову діяльності, сімейного стану, морально-психологічних особливостей, ціннісної орієнтації.

Усі ці дані спрямовані на допомогу у встановленні не тільки психологічного портрету злочинця, але й у виявленні причини скоєних злочинів [34, с. 19].

У результаті аналізу різних матеріалів, можна прийти до висновку, що вікову групу таких кримінальних правопорушень складають особи, які потрапляють в категорію від 30 до 49 років, тобто до таких суспільно небезпечних діянь більше схильні особи з уже сформованими життєвими інтересами, переконаннями, вплинути на які досить складно.

Чоловіки більш схильні до організації та проведення азартних ігор, їх частка становить 84,8%, а жінок в свою чергу 15,2%. Такі особи відзначаються

порівняно високим рівнем освіченості.

Також однією з характерних особливостей цих кримінальних правопорушень є те, що вони як правило здійснюються організованими групами, які контролюють декілька гральних закладів. Кількість осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення таких кримінальних правопорушень в складі організованої групи сягає 45% від загальної кількості злочинців, що притягуються до кримінальної відповідальності за ст. 203-2 КК України [30, с. 21].

Важливою частиною кримінологічної характеристики цього кримінально правопорушення є дослідження його детермінації. У залежності від сфери суспільних відносин, причини й умови незаконної організації та проведення азартних ігор ми розділили на декілька груп.

Перша група поєднана з економічними причинами і умови. До них відносимо:

а) різний рівень доходів населення. Прийнято вважати чим більше розрив між бідністю та багатством, тим серйознішими наслідками це обертається. Тому, одним із таких наслідків є заняття гральним бізнесом, як спосіб поліпшити своє матеріальне становище.

б) бідність та інфляція. Зростання цін, особливо у воєнний час, при збереженні тієї самої заробітної плати протягом значного проміжку часу, може продукувати конфліктні ситуації в суспільстві та підштовхувати до отримання майнової вигоди іншим способом, у тому числі незаконним гральним бізнесом

До другої групи слід віднести політичні причини і умови:

а) неоднорідність кримінальної політики у питаннях протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Довоєнний час характеризувався тенденціями гуманізації кримінального законодавства, що призвело до значних негативних наслідків.

б) дуже низький рівень міжнародної взаємодії держав у питаннях запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Це безпосередньо впливає на здійснення гральної діяльності у онлайн площині. Без міжнародних угод у цій сфері відсутня можливість у координації з міжнародними інституціями втручатись у гральний бізнес.

До третьої групи відносимо правові причини і умови:

а) велика кількість прогалин, колізій у сфері, що регулює гральний бізнес.

б) незначний вид покарання за ці кримінальні правопорушення. Санкція ст. 203-2 КК України не викликає особливих побоювань зі сторони суб'єкта кримінального правопорушення. Незначний штраф, з можливістю заробити у десятки разів більше попросту не лякає осіб, що причетні до грального бізнесу.

До четвертої групи пропонуємо віднести соціально-психологічні причини і умови:

а) байдужість на способи і методи збагачення зі сторони населення. З переходом до ринкових відносин має місце тенденція в якій матеріальні цінності надмірно домінують над моральними. Така динаміка зумовлює стрімке зростання бажання до збагачення.

б) тенденція до захоплення азартними іграми з боку населення, що може переростати у лудоманію.

в) ігнорування реального ризику бути притягнутим до кримінальної відповідальності. Особливо беручи до уваги той факт, що до кримінальної відповідальності притягується невелика частина виявлених осіб в організації грального бізнесу.

До п'ятої групи виділяємо організаційні причини і умови:

а) відсутність бажання співробітників правоохоронних органів розслідувати кримінальні провадження за фактом таких кримінальних правопорушень, через те що такі провадження не мають значної перспективи розслідування.

б) відсутність регулярного моніторингу за діяльністю грального бізнесу та провадження не значної кількості попереджувальних заходів. Зважаючи на те, що гральний бізнес носить прихований характер, то для його виявлення важливі спеціальні заходи, такі як проведення рейдів в інтернет-клубах, лотереї та інші можливі місця проведення азартних ігор [33].

Дослідження одного з найрозповсюджених кримінальних правопорушень сприяє глибшому розумінню особливостей цього суспільно небезпечного

діяння.

Основними причинами значної популярності таких кримінальних правопорушень є латентність, високий рівень корупція, винахідливість порушників, професіоналізм та правова грамотність суб'єктів кримінального правопорушення, відсутність бажання у громадськості взаємодіяти з правоохоронними органами, а також недостатній рівень компетентності і професіоналізму співробітників правоохоронних органів.

Підводячи підсумок у питанні стану та рівню злочинності у сфері господарської діяльності, слід відзначити, що чоловіків серед засуджених за такі кримінальні правопорушення значно більше ніж жінок, їх кількість сягає 70%. Щодо вікової характеристики осіб, то кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності здебільшого вчиняють особи більш старших вікових груп, порівняно іншими видами кримінальних правопорушень. Основу цієї вікової групи складають особи, які старші 30 років у 75% випадків.

За матеріалами проведеного нами дослідження дві третіх засуджених мали середню спеціальну та/або вищу освіту. Такий показник також значно вищий у порівнянні з іншими групами злочинів.

Відповідно до соціального стану: робітники 62,8%, державні службовці 11,2%, інші категорії – 26%. Варто відмітити, що такі показники можуть корелюватися у залежності від вчиненого виду кримінального правопорушення.

Беручи до уваги усі ці статистичні показники та данні, слід зробити висновок, що велике значення для попередження кримінальної поведінки у сфері господарських злочинів набувають заходи загально-соціального попередження. Такі заходи мають спрямовуватися:

- конкретне визначення ролі держави у питаннях регулювання господарських відносин;
- розробка цілісної економічно-правової політики;
- забезпечення рівного правового захисту державного й недержавного секторів економіки;

- забезпечення однакових умов для усіх суб'єктів господарювання з метою реалізації творчого потенціалу;

- чітке розмежування повноважень між місцевими та центральними органами у регулюванні економічних процесів [35, с. 47].

Кожен вид кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності потребує окремого підходу та підбору індивідуальних засобів протидії [36].

Отже, виходячи із вищевикладеного, пропонуємо виокремити такі ознаки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності:

- приховування незаконної господарської діяльності під виглядом легальної та правомірної;
- наявність у суб'єктів кримінального правопорушення навичок пристосування до нових форм та методів підприємницької діяльності;
- маніпуляція за рахунок прогалин у чинному законодавстві, яке регулює господарську діяльність;
- відмінна орієнтація на ринку, фінансова грамотність;
- залучення ІТ технологій як способу вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності;
- мета отримати незареєстрований надприбуток;
- здійснюються виключно навмисно;
- суб'єктами таких кримінальних правопорушень можуть бути і підприємці, і особи, які сприяють виконанню господарської діяльності;

Господарська діяльність покликана забезпечувати базові потреби громадян країни. Блокування портів, транспортних коридорів, постійні атаки на об'єкти інфраструктури та війна в цілому є основними причинами економічної кризи в Україні. Такі обставини додатково тягнуть за собою низку негативних соціальних процесів, які суттєво посилюють криміногенну ситуацію і знов ж таки завдають ще більшого удару по сприятливим умовам здійснення господарської діяльності в країні.

Звісно, що у воєнний час дуже важко розмірковувати про розвиток економіки, проте цілковито реально створити нормальні умови хоча б у

правовій площині, які б в подальшому могли б сприяти прогресу у економічному сегменті. Натомість, можемо спостерігати ситуативні та необґрунтовані дії зі сторони контролюючих органів та державного апарату. До таких дій слід віднести безпідставну процедуру блокування податкових накладних, що набула неабиякої активності з 2023 року. Такі рішення зі сторони держави підривають принципи соціальної справедливості та підштовхують суб'єктів господарювання до незаконних дій.

Кримінологічна характеристика злочинності у сфері здійснення господарської діяльності потребує розробки комплексу науково обґрунтованих заходів, які мають бути спрямовані на забезпечення нормального функціонування у цій сфері та все ж таки чіткого визначити перелік кримінальних правопорушень, які можна вважати господарськими злочинами.

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності мають зв'язок з багатьма нормативно-правовими актами, які складають правові засади кваліфікації цих суспільно небезпечних діянь. Диспозиція цієї групи видових злочинів є бланкетною, тобто головні терміни є категоріально-понятійним апаратом господарського права, саме тому для правової кваліфікації дії, суб'єктам кваліфікації слід звертатися до нормативних актів, що регулюють господарську діяльність.

З метою розмежування нормативно-правових актів, які так чи інакше пов'язані з кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності, пропонуємо умовно виділити три основні групи таких злочинів: «діяння, що порушують принцип свободи господарської діяльності у межах закону», «неправомірна господарська діяльність» та «діяння, що порушують принцип захисту споживача».

Перш за все слід розглянути нормативно-правові акти, що пов'язані з діяннями, які порушують принцип свободи господарської діяльності. Правові засади таких кримінальних правопорушень визначають нормативно правові акти, які безпосередньо встановлюють критерії «законної господарської діяльності», а також прямі норми-заборони щодо здійснення окремих видів

господарської діяльності.

Такими нормативно-правовими актами є: ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», ЗУ «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», ЗУ «Про банки і банківську діяльність», ЗУ «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», ЗУ «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні».

До другої групи кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності слід віднести такі нормативно-правові акти, які передбачають порядок реєстрації, ліцензування та здійснення господарської діяльності, тому що кваліфікуючи діяння як кримінальне правопорушення, що передбачене ст. КК України 212, 205, 213, 205-1, треба правильно визначити належний порядок здійснення такої діяльності.

Тому, до цієї групи кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності нормативно-правовою базою є: Податковий кодекс України, ЗУ: «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про металобрухт». А також Постанови Кабінету Міністрів України: від 29 серпня 2003 р. № 1380 20 «Про ліцензування освітніх послуг», від 23 листопада 2016 р. № 852 «Деякі питання ліцензування господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення», Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.03.2016 № 524 «Про затвердження переліку обладнання та устаткування, які необхідно мати спеціалізованому підприємству та його приймальним пунктам або спеціалізованому металургійному переробному підприємству при здійсненні операцій з

металобрухтом».

З метою встановлення факту вчинення кримінальних правопорушень другої групи слід встановити, перелік гарантій, які надані державою з метою захисту суб'єкта господарської діяльності. Однією з таких державних гарантій у сфері господарської діяльності є забезпечення охорони від незаконних посягань і захист законної діяльності господарюючих суб'єктів. Тому для кваліфікації злочинності діяння треба розуміти які ж саме вимоги є законними щодо здійснення господарської діяльності, а також слід визначати порядок реалізації прав суб'єкта господарювання.

У такій ситуації крім загальних актів слід звернутися до актів встановлення законності вимог до суб'єкта господарювання, а також, до норм що регулюють визначення права власності, порядок передачі, реєстрації майна (при вирішенні щодо кваліфікації діяння ст. 206-2 КК України). Такими додатковими нормативно-правовим актом, у цьому випадку, можуть слугувати Господарський кодекс України та Земельний кодекс України.

Ще однією державною гарантією є забезпечення чесної та добросовісної конкуренції на ринку. Нормативно-правовим підґрунтям для кваліфікації кримінальних правопорушень, що передбачені статтями 229, 232-1 КК України, у сфері захисту добросовісної конкуренції є: «Про захист від недобросовісної конкуренції», Закони України: «Про захист економічної конкуренції», «Про інформацію», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційну таємницю» від 09.08.1993 № 611 Наказ Правління Національного Банку України «Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці» від 14.07.2006 № 267.

Третьою групою кримінальних правопорушень є суспільно-небезпечні дії, що порушують принцип захисту споживача. Нормативною базою для кваліфікації таких незаконних діянь мають бути акти, які встановлюють права споживачів у контексті користування товарами та споживання послуг.

Такі кримінальні правопорушення знаходять своє відображення у ст. 227 та ст. 232-2 КК України. З метою правильної кваліфікації слід звертатися до таких нормативного акту як Закон України «Про захист прав споживачів». Окрім цього вагоме значення при кваліфікації мають нормативно-технічні вимоги, що визначені технічною документацією конкретної продукції.

У процесі кваліфікації діяння, передбаченого ст. 232-2 КК України, слід визначити, яку інформацію має право отримати емітент, з метою правильного встановлення предмету цього кримінального правопорушення. Нормативно-правовою основою у цьому випадку є Закони України «Про цінні папери та фондовий ринок».

Питання проблематики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за кількістю наукових публікацій серед науковців є лідером серед тем які пов'язані з Особливою частиною КК України.

Аналізуючи різноманітні монографії, можна дійти до висновку, що їх переважну більшість присвячено кримінально-правовій характеристиці конкретних складів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, проте наукових робіт щодо охорони господарських відносин, у яких би висвітлювались кримінально-правові проблеми злочинності у сфері господарської діяльності, поки що бракує.

Також дискусійним залишається питання про родовий об'єкт наведеної вище групи кримінальних правопорушень, а, тому така дискусія є актуальною й щодо визначення назви відповідного розділу та кола злочинних посягань які слід включати до його складу.

Питання щодо назви Розділу VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» не є однозначним. На перший погляд, така назва, не відображає родовий об'єкт відповідних кримінальних правопорушень як основу побудови Особливої частини КК, а також не у всіх випадках коректно вказує на те, які саме відносини поставлені під охорону кримінально-правових норм. З іншої точки зору, така назва Розділу має виправдання, враховуючи різноплановість посягань, що цілком логічно об'єднані одним розділом [37].

Деякі норми регулятивного законодавства, у першу чергу ч. 1 ст. 3 ГК

України, що містить визначення поняття господарської діяльності не дозволяють визначати такими відносинами певну частину, що охороняються Розділом VII КК України. Для прикладу відносини, що пов'язані зі сплатою податкових та страхових внесків або ж приватизаційні відносини.

Тому, проблематика вдосконалення системи Особливої частини КК України та класифікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності й надалі зберігатимуть свою актуальність, оскільки відсутня цілісність КК України з іншими галузевими законами.

Також дуже далека від вирішення проблематика, яку можна визначити як відсутність уніфікації показників у КК України, що характеризують суспільно небезпечні наслідки заподіянні кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності.

У юридичній теорії також відсутня системність у підході, який б вирішив цю проблему. Як правило, науковці не виходять за рамки цього питання далі законодавця. Досліджуючи один або кілька складів кримінальних правопорушень і пропонуючи для них абсолютно різні величини шкоди, дослідники, зазвичай, не переймаються формуванням єдиного підходу до встановлення реальних суспільно небезпечних наслідків. Тому, на наш погляд, ці параметри мають бути оптимізовані, уніфікованими та представляти комплексний характер охоплюючи увесь розділ VII Особливої частини КК України.

Така ситуація з відсутністю обґрунтованих вартісних критеріїв злочинності у сфері господарської діяльності цілком зрозуміла, оскільки для формування таких показників, необхідно провести дуже серйозне кримінологічне і емпіричне дослідження. За відсутності такого дослідження навряд чи вдасться чітко визначити кількісні показники суспільної небезпеки у наслідок кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що йде у розріз вимогам соціальної обумовленості кримінального закону.

Також однією з проблем визначення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є наявність бланкетності диспозиції відповідних норм – відсутність чіткого зв'язку з

положеннями регулятивного законодавства [38].

Окремо, слід виділити проблеми, що пов'язана зі складами кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. До таких проблем виділяємо:

- відсутність способів оптимізації КК України, що мають протидіяти обігу фальсифікованої та небезпечної продукції, у тому числі предметів, які імітують підакцизні товари, а також міцних спиртних напоїв домашнього вироблення;

- незрозумілість встановлення у статтях 199 та ст. 224 КК України диференціації в оцінюванні незаконних дій із недержавними цінними паперами та можливість інкримінувати ці норми у випадку підроблення цінних паперів, що існують у бездокументарній формі, а також питання кваліфікації збуту підроблених грошей, у поєднанні із заподіянням майнової шкоди власності, та використання підроблених платіжних засобів, результатом чого є переказ грошових коштів або одержання їх готівкою;

- відсутність кримінально-правової оцінки щодо ухилення від сплати податків, податків із доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, не поєданого з обманом, незаконних дій із заставленими активами, незаконного отримання бюджетного відшкодування ПДВ, зловживань податкових агентів, а також необережної несплати податків і зборів;

- зміст виокремлення заборони, щодо ухиленню від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, та розуміння предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212-1 КК України;

- вирішення притаманної ст. 210 КК України невизначеності у диспозиції, оскільки спостерігається близькість за суспільною небезпекою до бюджетних правопорушень, включаючи порушення порядку здійснення міжбюджетних трансфертів;

- формування чіткого кола суб'єктів незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва і доведення до банкрутства;

- доцільність встановлення кримінальної відповідальності за необережне банкрутство;

- визначення кола предикатних діянь, як джерела «брудних» коштів, обов'язковість кримінально-правової юрисдикції стосовно складу кримінального правопорушення «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 209 КК України) і його співвідношення зі складами злочинів, передбачених ст. 198 і ст. 306 КК України;

- відсутність кримінально-правової оцінки незаконному використанню податкової пільги;

- відсутність реальних шляхів удосконалення кримінально-правової охорони фондового ринку, а також заборон, присвячених зайняттю гральним бізнесом, незаконному збиранню з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, і незаконній приватизації державного і комунального майна [37].

Слід констатувати, що нормативно-правова база, яка має впливати на кваліфікацію кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є дуже широкою і має піддаватися фундаментальному аналізу. Не дивлячись на те, що ця група кримінальних правопорушень має загальні акти регулювання, слід відмітити що, майже всі протиправні діяння у цій групі при кваліфікації потребують звернення як мінімум до одного спеціального акту, що зумовлює складність та проблематику кваліфікаційного процесу.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що в юридичній науці досі існує широка дискусія щодо визначення поняття «кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності», тому нами було запропоновано власний варіант визначення цієї дефініції, відокремлюючи це поняття від «злочинності у сфері підприємництва та економічної діяльності», оскільки ці види кримінальних правопорушень співвідносяться між собою виключно як ціле та частини. Виходячи із цієї позиції, слід відмітити, що законодавець не коректно включи до Розділу VII певну частину норм, тому що до сфери господарської діяльності аж ніяк не відносяться земельні відносини (що охороняються ст.

233 КК України), а також адміністративні відносини, в сфері економічного контролю добробуту країни (передбачені ст. 199, ст. 200 КК України). Ми також пропонуємо розглядати кримінологічну характеристику злочинності через призму широкого підходу до її аналізу.

2. Запропоновано визначення поняття «запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності», дійшли до висновку що цю дефініцію слід розглядати як – науково-практичну діяльність, що направлена на створення та впровадження сучасних заходів забезпечення впливу на криміногенні фактори, які можуть спонукати до злочинної діяльності у сфері господарської діяльності.

3. Визначено «кримінологічною характеристикою» – комплексне уявлення про особливості злочинності, де ключовими елементами є об'єктивні показники, що включають статистичні дані, соціальні умови вчинення злочинів, час, географію тощо; суб'єктивні, до яких відносяться особистість злочинця, мета вчинення кримінального правопорушення та мотиви, які його провели; і комплексні, які є узагальненням обох попередніх елементів і проявляються у причинах, наслідках, механізмі та обставинах вчинення злочину.

4. Встановлено, що найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності є ті, що передбачені статтею 209 і статтею 203-2 Кримінального кодексу України. Тому ми надали детальну кримінологічну характеристику цих правопорушень і запропонували заходи спеціального кримінологічного попередження цим суспільно небезпечним діянням.

Виходячи з проведеної кримінально-правової характеристики, можна прийти до висновку, що норми Кримінального кодексу України не відповідають іншим нормативно-правовим актам. Тому ми пропонуємо структурні зміни у Розділах Особливої частини КК України, введення окремих розділів, які б визначали кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності та економічної діяльності, окремо від господарських. Також потрібно уніфікувати показники, які характеризують

суспільно небезпечні наслідки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, і встановити відповідні міри покарання за кожним конкретним правопорушенням, виходячи з результатів аналізу.

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

2.1. Детермінанти злочинності у сфері господарської діяльності

Детермінація злочинності є досить широким питанням, яке охоплює різні суспільні відносини та процеси. Вивчення проблематики детермінації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності обумовлює необхідність у дослідженні основних соціально-економічних процесів [42].

Причини злочинності як дефініція, охоплює комплекс взаємопов'язаних між собою детермінантів, що зумовлюють вчинення тих чи інших кримінальних правопорушень. Такими причинами можуть бути соціально-психологічні обставини, які безпосередньо приводять до вчинення собою суспільно небезпечних і протизаконних дій.

Науковці пропонують використовувати термін «детермінація злочинності», коли мова йде про причини і умови злочинності. О. Бандурка і Л. Давиденко зазначають, що поняття детермінації є похідним від «детермінант», «детермінувати».

Разом із поняттями «детермінанти», «обставини» у різних значеннях використовується термін «фактор» – як рушійна сила процесу, що визначає його характер, окремі риси, група причин, які об'єднані певними ознаками.

У кримінологічній науці існує велика кількість підходів щодо визначення концепції детермінації злочинності. У нашому розмінні, детермінанти, які призводять до скоєння кримінальних правопорушень, – це певні об'єктивні та суб'єктивні обставини, які негативним чином впливають на психологічну діяльність особи та в комплексі приводять до кримінальної поведінки.

Кримінологічні дослідження демонструють, що фактори, які детермінують злочинність, різняться між собою не лише за ступенем

криміногенної дії на злочинність, а й за характером. Тому, можна виділити наступні групи детермінантів:

- детермінанти економічного характеру;
- детермінанти політико-правового характеру – сфера підготовки і реалізації економічної політики, яка безпосередньо пов’язана з економічними факторами, а також сфера державного регулювання економічних процесів;
- детермінанти соціального характеру – рівень життя населення, забезпеченість громадян товарами, послугами та житлом, а також рівень дохідної спроможності, якість медичного обслуговування, освітній рівень населення, звичаї, традиції, стереотипи поведінки, що зумовлені етнопсихологічним, національними, релігійними та історичними особливостями [43, с. 51–52].

На думку науковців-кримінологів, щодо причин злочинів у сфері господарської діяльності, першочергове значення мають протиріччя, які зустрічаються в сегменті економіки [44].

Також причинами, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, є відсутність належної організації господарювання у більшості економічних сегментів та прогалини у законодавчій базі. Такі причини мають негативний вплив на свідомість окремих осіб, підштовхують до ігнорування вимог, які спрямовані на забезпечення встановленого порядку у тій чи іншій сфері.

Ще одним чинником, виділеним науковцями, є взаємодія кримінальних структур з представниками державних та правоохоронних органів, а також з керівниками господарських структур [45].

Тому, можна стверджувати, що основними детермінантами вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є слабкий рівень правової свідомості населення, нерішучість правоохоронної системи та недосконалість чинного законодавства.

Злочинність у сфері господарської діяльності та її причини супроводжуються глибинними, сутнісними характеристиками тієї чи іншої системи господарювання, насамперед її економічною основою. Аналізуючи

детермінанти сьогоденної злочинності у цьому сегменті, слід виділити:

1) загальні причини, такі як:

- ставлення до приватної та державної власності;
- диспропорції у системі розподільчих відносин;
- деформація у системі товарно-грошових відносин у період війни;
- відсутність глобальних змін в економічному секторі та відсутність предметних реформ у воєнний час;

2) фактичні, до таких причин вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності належать відсутність у переважної більшості суб'єктів господарювання навичок належної економічної поведінки в умовах воєнного часу, низька поінформованість про процедури і правила здійснення угод і інших господарських операцій у такий час;

Однією з основних причин значного рівня злочинності у сфері господарської діяльності є невідповідність нормативно-правової бази сучасному етапу розвитку господарських відносин. Дійсно у наш час, суспільні відносини змінюються і розвиваються настільки стрімко, що законодавство не встигає підлаштовуватись під сучасні виклики. У своїх працях дослідник наводить причини, через які відсутня відповідність нормативно-правової бази вимогам ринкової економіки:

- неоднозначність, суперечності та прогалин у законах, що регулюють суспільні відносини у сфері господарської діяльності;
- невідповідність законів вимогам ринкової економіки, особливо актуально у воєнний час;
- недосконалість механізмів реалізації прав;
- протиріччя у законах, що покликані регулювати одну сферу [46].

Основними організаційними причини, що впливають на злочинність у сфері господарської діяльності є:

1) невчасне реагування державними інституціями на зміну характеру господарської злочинності, що відбувається через відсутність загальної державної системи регулярного кримінологічного моніторингу сегментів господарської діяльності, необхідне безперервне спостереження, оцінювання

та прогнозування явищ, що виникають в господарстві;

2) слабкий рівень розкриття кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що внаслідок і призводить до формування великої кількості осіб, що займаються незаконною господарською діяльністю.

Також значно впливає на таку злочинність:

1) зростання майнових потреб населення у нестабільний час;

2) низький рівень солідарності населення до кримінально-правових заборон, проте за рахунок активізації громадян у соціальних мережах, останнім часом можемо спостерігати позитивну тенденцію у цьому напрямку;

4) низький рівень розуміння населенням наслідків за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності;

5) відсутність довіри до правоохоронних органів та готовності надавати ним інформації, що сприяла б розслідуванням та розкриттю кримінальних правопорушень.

Історично, злочинність у сфері господарської діяльності в Україні походить з сегментів «тіньової економіки». Організована злочинність в країні, спочатку обмежуючись впливом виключно на тіньовий бізнес, а в 1990-і рр. активно приєдналася до процесів приватизації державного майна. Удосконалення способів легалізації незаконно набутих доходів у подальшому призвело до імплементації організованої злочинності у легальну економіку, її найбільш прибуткові сектори та галузі господарства. Різні види кримінальних правопорушень (контрабанда, гральний бізнес) усе частіше приймають форму незаконної, добре організованої, структурної та стабільної господарської діяльності, що переростає у «чорну» економіку, тому сьогодні ми маємо право говорити про консолідацію організованої та господарської злочинності.

Слід зазначити, що організована злочинність у сфері господарської діяльності являє собою не тільки роботу окремих злочинних груп спільнот, а й системне явище сучасних господарських відносин. Сучасне прагнення отримання прибутку мало співвідноситься з необхідністю збереження навколишнього середовища і природних ресурсів, турботою про майбутні

покоління, реалізацією національно-державних інтересів [47].

Імплементація організованої злочинності у систему господарських відносин, значно гальмує можливості суспільного розвитку. Через трансформацію господарських відносин можемо спостерігати тенденцію до перерозподілу наявних ресурсів, а не на їх створення та зберігання.

На нашу думку, сформувалась реальна недооцінка характеру викликів та загроз економічній безпеці, що пов'язана з організованою господарською злочинністю.

На перший погляд, правоохоронними органами введеться діяльність у напрямку протидії та запобігання такій злочинності, проте така злочинність не стоїть на місці, має тенденції до розвитку, оскільки відбувається активне освоєння галузі так званої «нової економіки», віртуального бізнесу в мережах Інтернет, продовжується пошук юридично витончених форм переділу власності і захоплення підприємств. Також така організована господарська злочинність активно глобалізується, принаймні до повномасштабного вторгнення, її діяльність набувала міжнародного характеру в умовах кризи.

Значний рівень суспільної небезпеки та шкоди від організованої господарської злочинності вимагає постійного та всебічного аналізу її соціально-економічних причин і факторів розвитку, динаміки, стану, виокремлення особливостей діяльності.

Основаною причиною і умовою стрімкого розвитку організованої злочинності у сфері господарської діяльності є відсутність протягом багатьох років чіткої системи цінностей, базових моделей економічної і належної правової поведінки.

Декі дослідження показують, що 40% «мільйонерів» раніше займалися нелегальним бізнесом, а 22,5% з них в минулому притягувалися до кримінальної відповідальності, кожен четвертий досі має зв'язок з кримінальним середовищем.

Характерною рисою сучасної економіки є надзвичайно висока частка тіньової господарської діяльності. Така діяльність має системний характер, вона зумовлена її особливістю проникати у різні сфери суспільного життя, а

також через інституційну оформленість та наявність спеціалізованих механізмів. Саме тіньова економіка є сприятливим середовищем та економічною базою організованої злочинності у сфері господарської діяльності [48].

Найбільш значущим наслідком, надзвичайно високого рівня криміналізації господарської сфери є помітне зниження інвестиційної активності зі сторони міжнародних партнерів (довоєнний час), невинуватено висока частка фінансових (спекулятивних) інвестицій, непродуктивних вкладень у нерухомість, предмети розкоші тощо.

Вирішення цієї проблеми можливе тільки при:

- послідовному усуненні соціально-економічних причин виникнення та розвитку організованої злочинності у сфері господарської діяльності;
- збільшенні частки легальної економіки, заснованої на об'єктивних та справедливих виробничих відносинах;
- раціональній економічній політиці, ефективному законодавстві та правозастосуванні.

Також необхідне запровадження принципових змін у ціннісних орієнтирах господарської діяльності. Реалізація цих завдань можуть позитивно вирішити проблеми високого рівня та негативної динаміки організованої злочинності у сфері господарської діяльності.

Фактори, які детермінують злочинність у сфері господарської діяльності приховані в першу чергу у економічних відносинах усіх соціальних систем, у протиріччях її функціонування, нестабільності господарського механізму, недоліках економічного планування, а також в існуючій системі розподільчих відносин.

Таким чином, детермінанти злочинності у сфері господарської діяльності обумовлені всією системою соціальних дисфункцій розвитку держави, а не тільки стагнацією її економічного розвитку. Вивчення факторів, які детермінують господарську злочинність, потребує системного аналізу на різних рівнях суспільного життя:

- системи соціальних відносин;

- політико-ідеологічних відносин;
- економічних відносин у суспільстві;
- системи морально-психологічних цінностей суспільства;
- умов формування економіко-правової свідомості громадян;
- конкретних криміногенних ситуацій і мотивації економічних злочинів.

Усі обставини, які сприяють кримінальній поведінці у сфері господарських відносин, слід розподілити на три групи: державно-політичні, організаційно-господарські та соціально-психологічні.

Перша група стосується економічної політики держави у воєнний період часу, коли основні зусилля спрямовані на підтримку збройних сил, інші сегменти суспільного життя залишаються без особливої уваги, що сприяє послабленню контролю, а внаслідок і погіршенню криміногенної ситуації.

Друга група пов'язана з відсутністю обліку та звітності за поточний контроль розвитку господарської діяльності, процесами реорганізації державних підприємств, за банківською сферою, сферою торговельно-посередницьких відносин, діяльністю приватних підприємницьких структур з участю іноземного капіталу. У комплексі, все це створює умови для масового розкрадання державних ресурсів, сировини та матеріалів. І як результат – повна дестабілізація економіки, яка і так знаходиться в найгіршому положенні за весь час існування незалежної України.

Третя група пов'язана з соціально-психологічною невідповідністю населення до нав'язаних змін у економічному сегменті, що породжує у суспільній свідомості стійкий правовий нігілізм.

Слід зазначити, що рівень впливу таких груп на рівень, динаміку, структуру злочинності у господарської діяльності не однаковий. Вони не ізольовано детермінують різноманітні форми цього виду злочинності, а навпаки, тісно переплітаються, створюючи загальний фон для розвитку злочинності у сфері господарської діяльності.

Таким чином, головною причиною злочинності у сфері господарської діяльності – є наявність глибоких протиріч між можливостями задоволення

своїх потреб законослухняною поведінкою членів суспільства і реальними умовами їх реалізації.

Тому, основними факторами, що детермінують злочинність у сфері господарської діяльності є: соціально-політичні, економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові та фактори, що пов'язані з ефективністю діяльності правоохоронних органів.

Економічні чинники у системі кримінологічних детермінантів злочинності в галузі господарської діяльності є ключовими через їхню здатність забезпечувати належні умови життєдіяльності як для окремої особи, так і для країни в цілому. Ці фактори, що визначають злочинну поведінку, можна описати як складну сукупність історично змінюваних негативних явищ у економічному житті суспільства. З одного боку, вони формують певний рівень економіко-правової свідомості людей, а з іншого боку, створюють умови для задоволення їхніх життєвих потреб у матеріальному забезпеченні шляхом злочинних дій у сфері виробництва, розподілу та обміну матеріальними благами.

Загальна економічна криза, яка охопила Україну, переважно спричинена війною, логічно призвела до зниження обсягів виробництва, дисбалансу у економіці, погіршення життєвого рівня населення, інфляції, зменшення продуктивності праці та інших факторів. Така ситуація значно загострила кримінальну обстановку в країні, створивши ідеальні умови для зростання господарської злочинності.

Отже, можна стверджувати, що сучасна законодавча діяльність не знайшла надійного та ефективного механізму перетворення вимог об'єктивних економічних законів у чіткі рамки юридичних норм, що стала одним з криміногенних чинників у визначенні злочинів у галузі господарської діяльності. Саме тому виникає необхідність у виробленні комплексу стратегічних і тактичних заходів, що включають в себе заходи кримінально-правового, кримінологічного, кримінально-виконавчого характеру, спрямовані на вдосконалення кримінальної політики, а також перспективи розвитку кримінальної політики у сфері протидії злочинам у

сфері господарської діяльності у воєнний час.

Основним актом, що спрямований на встановлення належної господарської діяльності та частково попередження злочинності у цьому сегменті є Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року від 24 січня 2020 р. № 66-р [49]. На жаль, цей нормативно-правовий акт не враховує ті суспільно-політичні відносини, які склалися в сучасних умовах.

Проведений аналіз факторів злочинності у сфері господарської діяльності вказує на те, що особливу роль в її детермінації відіграють фактори правового характеру. Серед таких:

- недосконалість нормативної бази, яка встановлює правовідносини у сфері господарської діяльності;
- недосконалість нормативної бази, яка регламентує діяльність правоохоронних органів у сфері запобігання та протидії такій злочинності;
- низький рівень правоохоронного впливу на сферу господарської діяльності.

Отже, ми вважаємо за необхідне розробити нову концепцію протидії злочинності, яка враховуватиме сучасний високий рівень криміналізації і здатність держави та суспільства протистояти кримінальним явищам. Ця концепція має виправити помилки і недоліки попередніх підходів до боротьби зі злочинністю, а також забезпечити ефективну реалізацію протидійних заходів.

Дослідження та кримінологічний аналіз якісних і кількісних показників злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства є важливою передумовою для впровадження кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні.

2.2. Характеристика особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності

Характеристика особистості злочинця в кримінології є одним із ключових

напрямків та вивчення цього питання відбувається досить ретельно, оскільки це. Дослідники, які займаються вивченням та аналізом злочинців, стверджують про те, що без вивчення особливостей особистості злочинця, неможливо працювати над пошуком найбільш ефективних заходів контролю над злочинністю в цілому. А.Л. Боєр зазначив: «Саме особистість є носієм причин злочинності», це пов'язано з тим, що при вивченні особистості можна виділити ті соціальні відхилення, які безпосередньо призвели до вчинення кримінального правопорушення.

Дослідження особи злочинця, разом з кримінологічної характеристикою завжди було одною із пріоритетних цілей кримінології.

Характеристики та мотиви суб'єкта вчинення кримінального правопорушення представляють важливу частину суб'єктивної та об'єктивної сторони кримінально караного діяння. Науковцями приділено значну частину уваги для вивчення цього питання.

Прийнято вважати, що особу злочинця слід розглядати як сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, якими наділена особа, що винна у певній злочинній діяльності.

На нашу думку, така позиція є доречною, однак слід зауважити, що на психологічний портрет злочинця у сфері господарської діяльності також суттєво впливають інші фактори, такі як сфера діяльності, посадове становище, матеріальний стан тощо.

У ході аналізу особистості злочинця, І. Богатирьов, зазначив: «Наскільки людина має відповідати за свою поведінку та свої вчинки, настільки ми можемо прогнозувати її схильність до вчинення кримінального правопорушення. Іноді внутрішня потреба в самостійності, незалежності породжує в людині правовий нігілізм, спонукає до збагачення за рахунок інших людей, що стає нормою життя» [50, с. 76]. Все із наведеного вище, на думку дослідника, і є рушійною силою для вчинення того чи іншого кримінального правопорушення. Така позиція має доволі суперечливий характер, оскільки безліч самостійних людей не стають на слизький шлях злочинної діяльності, а є добропорядними та активними членами суспільства.

Однак, І. М. Даньшин дивиться на особу злочинця як на сукупність істотних та стійких соціальних ознак та соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуються у вчиненому конкретному кримінальному правопорушенні під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища [51, 117].

На нашу думку, подібне визначення є більш повним для характеристики особи злочинця у сфері господарської діяльності, оскільки враховує вплив зовнішніх факторів на особу злочинця.

Тому, з метою багатогранного розкриття досліджуваного поняття, слід навести власне визначення особи злочинця у сфері господарської діяльності – це така особа, яка добре обізнана з вимогами закону, однак має незадовільний рівень правосвідомості і деформоване відчуття правової відповідальності і переважно розраховує на «обхід закону», та за наявності сприятливих соціально-економічних умов і можливості вчинення злочину свідомо здійснює його переважно з корисливих мотивів.

Більш детально дослідити характеристики осіб, які вчиняють господарські злочини слід звернутись до офіційних статистичних даних.

Виходячи зі звіту про результати роботи Національної поліції за 2022 р. було зареєстровано 2,6 тис. кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Викрито 7,9 тис. службових злочинів, з яких 2,1 тис. – факти отримання неправомірної вигоди [52, 11].

Статистика, яку оприлюднює Офіс Генерального прокурора України, щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх розслідування за січень-листопад 2023 року наступна: загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень господарській сфері складає 4712 випадків. З них у 1412 уже повідомлено про підозру і 1574 справ направлено до суду з обвинувальними актами [53, 1]. Тобто, розслідування щодо 30 % кримінальних проваджень затягується та досі триває з різних причин, а у 36 % кримінальних проваджень ще навіть не визначено підозрюваних.

Наведені факти свідчать про складний характер таких кримінальних правопорушень та досить високий інтелектуальний рівень злочинців, які

використовують усі можливі заходи для затягування слідства та відведення від себе підозри.

Виходячи із аналітичного звіту, усього поліцією за січень-жовтень 2023 року зафіксовано 2298 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а у 1105 повідомлено про підозру, 814 направлено до суду з обвинувальним актом.

У 2023 році Бюро економічної безпеки розслідувало факти вчинення 1551 кримінального правопорушення у цій сфері, з яких 215 проваджень — з підозрою, а 162 проваджень направлено до суду (з них 128 з обвинувальним актом).

Порівнюючи ці з данні, з показниками, що були зафіксовані у 2022 році, то загалом зареєстровано 3368 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з яких у 1391 випадках була вручена підозра, а до суду спрямовано 1152 кримінальних проваджень [54, 1]. Таким чином, спостерігається загальна тенденція із збільшення кількості господарських злочинів під час воєнного стану, що зумовлено загальним спадом економіки, відсутністю відчуття стабільності.

Важливим є той факт, що у співставленні, загальної кількості скоєних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, які розслідувались органами Національної поліції у 2022 р., а саме - 2613 кримінальних проваджень, лише у 157 випадках особи вчиняли такий злочин повторно, тобто у 6% випадків, а в січні-листопаді 2023 р. з 2558 облікованих кримінальних справ, лише 88 повторних злочинів, що складає 3% від загальної кількості зареєстрованих кримінально караних діянь.

Зазначені статистичні дані дають змогу зробити висновок, що все більше громадян вперше залучаються до злочинної діяльності в сфері господарювання, на що також впливають вищевказані нами фактори.

У кримінології виділяють декілька підходів щодо визначення ознак особи злочинця, які в тому числі можна застосовувати при дослідженні осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Умови, які впливають на формування особистості злочинця:

- 1) соціальні (оточення, сімейні, виробничі та цивільні відносини);
- 2) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія тощо);
- 3) морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, психічні особливості тощо);
- 4) кримінально-правові (мотиви злочину тощо).

О. Джужа наголошує на тому, що розкриваючи особу злочинця у сфері господарської діяльності, всі ознаки можна поділити на три основні групи:

- 1) відношення особи до певних соціальних цінностей, трудових обов'язків, її ставлення до власності в умовах формування нових економічних відносин;
- 2) характер і соціальна значимість потреб особи, інтересів, установок та засобів їх задоволення (легальні, неправомірні, кримінальні);
- 3) виправдання тому, що незаконна діяльність є корисною та важливою для інтересів суспільства [55, 75].

З метою ґрунтовного дослідження особи злочинця у сфері господарської діяльності, необхідно проаналізувати та розкрити психологічні риси та звичні моделі поведінки. Досі в криміналістиці не розроблені чіткі методики дослідження психологічних особливостей злочинця.

На нашу думку, таке дослідження потребує фахового та комплексного підходу, що будується на встановленні взаємозв'язку між різними елементами оточення особи й характеристиками самої особи.

Так, враховуючи один з соціально-демографічних показників, як галузь занять злочинця у сфері господарської діяльності, входячи з аналізу доступної судової практики, можна прийти до висновку про їх ставлення до закону, як до недосконалого інструменту та перебільшення власних здібностей і впливів, що негативно відбиваються на розвитку їх особистості. Подібна усталена позиція приводить злочинця до відчуття безкарності і небажання зупинятись у своїй злочинній діяльності.

Аналізуючи рішення Суду у кримінальній категорії справ, можна сказати, що у них фіксується невелика кількість інформації щодо морально-психологічних властивостей рис злочинців у сфері господарської діяльності.

Проте, все ж таки деякі риси психологічного портрету таких злочинців можливо окреслити з наявних фактичних обставин справи.

У постанові Верховного Суду від 06.12.2023 р., у справі справа № 751/6681/21 у кримінальному провадженні № 32020270000000004, за обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України, Суд погодився з висновком, про те що: «Директору ТОВ «А» було достеменно відомо про необхідність оформлення правовстановлюючих документів на земельну ділянку та сплати плати за землю. Відмова від оформлення правовстановлюючих документів слід визначати як спосіб ухилення від сплати обов'язкового платежу. Умисні дії директора були направлені саме на ухилення від сплати плати за землю та з урахуванням суми, що нарахована за фактичне використання цієї земельної ділянки, яка є особливо великим розміром, за вказані дії передбачена кримінальна відповідальність за ст. 212 КК України»[56].

Виходячи із наведеного у рішенні Суду, можемо спостерігати, за діями особи, яка належить до найвищої ланки управління підприємством і має бути ознайомлена і розумітися з вимогами чинного законодавства, не вчиняє жодних необхідних згідно закону дій та розраховує на те, що шляхом використання «схеми» ухилення від сплати плати за землю шляхом не оформлення правовстановлюючих документів з'явиться можливість уникнути сплати податку та відповідальності.

Ще один приклад, відповідно до рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 23.10.2023 р. по справі № 761/31966/15-к: «Особа діючи за попередньою змовою з групою осіб вступила у злочинну змову з директором ТОВ «А». Згідно наперед розробленого плану, спрямованого на умисне ухилення від сплати податків, злочинці визначили розподіл ролей між учасниками злочинної групи, посвятивши всіх у деталі виконання послідовності злочинних дій. За задумом злочинці повинні були: оформити ряд удаваних угод та інших первинних бухгалтерських документів щодо постачання для ТОВ «А» товарно-матеріальних цінностей з боку ТОВ «О», підконтрольного злочинній групі, створеного та зареєстрованого на «підставну»

особу; документально створити видимість правомірності отримання грошових коштів та проведення розрахунків із постачальником за товар; здійснити перерахування грошових коштів на рахунки зазначеного підприємства, начебто за товар; отримати готівкові грошові кошти з банківського рахунку підконтрольного їм підприємства та передати їх директору ТОВ «Є», з утриманням відсотків за надані послуги» [57].

Діючи умисно, підготовивши «схему» нібито правомірних дій, чітко розподіливши ролі, злочинці реалізували свої наміри, вважаючи, що видимість законності дозволить уникнути відповідальності.

Дослідження характеристики особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, розкриває певні закономірності її поведінки.

З метою узагальнення характеристики злочинця у сфері господарської діяльності, треба скористатися кримінологічною класифікацією кримінальних правопорушень, які сприятимуть систематизації типових ознак окремих груп злочинців і виявленню механізму формування їх особи.

Такі дослідження вже проводилась вітчизняними науковцями, тому можемо констатувати результати деяких спостережень за суб'єктами посадових розкрадань, вчинених на підприємствах харчової, м'ясної та молочної галузей, промисловості, торгівлі та громадського харчування. було Виходячи із аналізу, 37 % злочинів припадає на матеріально відповідальних осіб, 11 % – на посадових осіб. При цьому такі розкрадання здійснювалися за заздалегідь відпрацьованим планом [58].

Окрему групу осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності складають: відповідальні за виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів; особи, що виготовляють з метою збуто, або використанням іншим шляхом підроблених недержавних цінних паперів; відповідальні за незаконні виготовлення, підробку, використання або збуто підроблених марок акцизного збору.

Особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, за своєю кримінологічною характеристикою відносяться до загально кримінального

типу господарської спрямованості.

При характеристиці осіб, які причетні до інших неправомірних дій, таких як зазіхання на об'єкти приватизації, слід мати на увазі, що в ході цього процесу з'являється можливість легалізації «тіньових» капіталів. Керівники певних підприємств або структур, намагаються скупити державне майно, заволодівши контрольним пакетом акцій приватизованих підприємств. З корисливою метою заниження ринкової ціни об'єктів, які виходять на аукціон, злочинці використовують корумповані зв'язки та нейтралізують конкурентів шляхом примушування до відмови від участі в торгах.

Подібна ситуація призводить до формування кримінально орієнтованих структур, створення особливого типу їх керівників, які погано впливають на нормальний розвиток ринку товарів й послуг. У результаті нечесної конкуренції з'являється тип осіб, що примушують до штучного підвищення або підтримки високих цін; застосовують насильство для штучної зміни або фіксування цін; протидіють законній підприємницькій діяльності; примушують до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань; застосовують інші види насильства, що кваліфікуються як злочини проти життя, здоров'я, свободи, честі і гідності особи .

Виходячи із кримінологічного дослідження, кожен другий із трьох засуджених за злочини у сфері господарської діяльності мають середню та вищу освіту.

Також, слід відмітити, що простежується стійка тенденція до зростання організованої злочинності у сфері господарської діяльності, яка представляє новий вид групової професійної злочинності.

Організовані злочинні угруповання у сфері господарської діяльності характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону, країни з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних кримінальних правопорушеннях, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Такі особи втягують у господарську злочинність державних службовців, у тому числі працівників правоохоронних органів, з

метою прикриття злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Спостерігається координація злочинців у сфері господарювання із представниками загально-кримінальної злочинності, з одного боку, тіньової економіки – з іншого.

Основними мотивами, що спонукають до здійснення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є жадоба до непомірного збагачення, володіння найкращими речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах.

У організованих злочинних угрупованнях велика частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється далі у вигляді неправомірної вигоди.

Серед злочинців у сфері господарській діяльності переважають особи, які старші 30 років, переважно це чоловіки. Але відмінною ознакою у характеристиці злочинця у цій сфері в порівнянні з іншими є те, що статистична частка жінок досягає майже 40 %. Це можна пояснити тим, що саме жінки найчастіше працюють бухгалтерами та/або економістами.

За соціальним станом серед засуджених за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності звичайні робітники складають 62,8 %, решта службовці.

На рахунок термінів перебування на певній посаді до вчинення кримінального правопорушення, то у всій господарській злочинності переважають особи, які працювали на підприємствах більше 5 років, у 36,7 % випадках.

З приводу сімейного становища – велика кількість, які притягуються до кримінальної відповідальності 76 % мають сім'ю або ж були одружені. Науковцями фактор сім'ї розглядається як важливий показник, що впливає на вчинення таких кримінальних правопорушень. За результатами кримінологічних досліджень рівень рецидиву серед осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності не перевищує 7-9 % [59].

Якщо ж характеризувати морально-психологічні риси таких злочинців, то слід стверджувати, що для осіб, які вчиняють кримінальні

правопорушення у сфері господарської діяльності, притаманна антисуспільна маргінальна поведінка, з різним рівнем сили, глибини та ступенем стійкості.

Певні особи, що схильні до вчинення кримінальних правопорушень у сфері пов'язаною з господарюванням, мають високий рівень соціальної пристосованості, розуміються на дії соціальних і правових норм. Такий портрет особи злочинця характеризується корисливою мотивацією, високою професійністю, прагненням до наживи та розкоші у будь який спосіб.

Таке злочинне прагнення ще підсилюється ілюзією безкарності та відчуттям вседозволеності.

При формуванні корисливого мотиву, у таких осіб переважно є мотивація саме особистого збагачення при недбалому виконанні своїх службових обов'язків. Тим не менш, слід брати до уваги і те, що такі особи відрізняються значною стійкою психологічною врівноваженістю та оптимістичним налаштуванням [59] до того, що їх омине покарання.

Саме впевненість таких осіб, що вони уникнуть покарання і підсилює в них впевненість та штовхає до злочинних дій.

Такі особи, значно вирізняються серед інших злочинців такими ознаками, а саме: «високим освітнім та інтелектуальним рівнем, вже існуючий високий достаток, високим рівнем організаційних здібностей та мають емоційну стійкість» [60, с. 47-49].

Вищенаведені характеристики зазначають як вітчизняні так і міжнародні кримінологи у своїх наукових розробках за цією тематикою.

Так, у європейській кримінології, таких осіб класифікують як білокомірцевих злочинців. За даними досліджень що проводились американською агенцією з досліджень проблем бізнесу, зокрема, у США саме такий вид злочинності завдає країні збитків у 17 разів більше, чим злочинна діяльність крадіїв та грабіжників у сукупності. [61, с. 33].

Вищезазначені показники підтверджують, що саме високо досвідчені особи завдають найбільших збитків у будь якому суспільстві. А ніж звичайні злодюжки. Хоч останніх набагато більше.

Вважається, що певний статус серед злочинців у цій сфері, розмежовується певними привілеями службових та професійних позицій. Таке становище характеризується ознакою роздвоєності свідомості, що поєднує у собі «релігійні уявлення та забобони, з окремими матеріалістичними та ідеалістичними настановами». [62, с. 94].

Такий психологічний стан призводить до певної одержимості та налаштовує особу на значний ризик. Такі особистості вчать поєднувати між собою законні та злочинні способи ведення бізнесу, поєднуючи у собі егоцентризм з екстравагантністю, та значним цинізмом при спілкуванні з іншими людьми. Мають схильність блефувати, демонструючи високий рівень «добропорядності».

У таких осіб наявні моральні деформації які проявляються: у схильності до кар'єризму у будь-який спосіб, чи принизливо прислужницький чи авторитарний. Вони мають корисливе та споживацьке ставлення до своєї роботи, прагнуть максимально використати лише на власне збагачення [61, с. 111-112].

Досліджуючи особу злочинця у сфері господарської діяльності, можна зазначити, що їх відрізняє від інших найвищий рівень психо-інтелектуального контролю над поведінкою, швидке переорієнтування до зміни зовнішньої ситуації у суспільстві, стриманістю, а також певною відсутністю моральних заборон щодо порушення закону.

Вони завжди знаходять виправдання будь якої незаконної діяльності, «пояснюючи це невдалою політикою влади чи вказуючи на податки які не виправдано високі, вказуючи на органи державної влади як першопричину невдалого господарювання» [35].

Варто зазначити, що особи вчиняючи кримінальні правопорушення знаходячись на високих посадах, здебільшого не визнавали своєї вини, а якщо і визнавали то лише як недбальство або необізнаність з окремими виробничих питань[11].

Аналізуючи інформацію, що доступна з офіційних джерел, яку оприлюднив четвертий всесвітній огляд кримінальних правопорушень у

сфері господарської діяльності, стає зрозумілим, що значну кількість кримінальних правопорушень вчиняють саме треті особи (80%). Ними можуть бути як замовники так і ділові партнери. Наразі, під час дії воєнного стану, що діє у нашій державі, збільшився відсоток незаконних махінацій які вчиняються звичайними працівниками підприємств будь якої форми власності. Показник зріс до 38 %.

Дещо інші показники прослідковуються у наших найближчих сусідів, країнах ЄС.

Так, вбачається з матеріалів опитування, що проводилося у країнах Центральної та Східної Європи, зазначено показник у 40 %. Це випадки, коли співробітники, які вчиняли кримінальні правопорушення, займали керівні посади на підприємствах, де були працевлаштовані. З цього показника 50%, перші керівні особи, що причетні до шахрайства з фінансовими ресурсами та інших махінацій. Такий відсоток пояснюється хіба що, ілюзією безкарності таких керівників та високопрофесійністю, що забезпечує здатність до розробки схем шахрайства з фінансовими ресурсами які у свою чергу дуже складно виявити та протидіяти їм.

Злочинцями, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, всупереч інтересам компаній, у яких займають певні посади, в основному є чоловіки, віком 31- 40 років. Мотивацію до шахрайських дій такі особи пояснюють бажанням отримувати особисту матеріальну над вигоду у 73 % випадків, неспроможністю контролювати спокусу до збагачення у 38 %, не розуміли неправомірність та незаконність своїх дій у 33 % випадків [35].

Незважаючи на наявність типових ознак особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові показники корелюються у залежності від вчиненого ними кримінального правопорушення [11, с. 87].

В Україні, виходячи із дослідження, особа, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності має вік понад 29 років у 80

% випадків, вони як правило займають високі посади та мають певний стаж роботи понад 5 років – майже 40 % осіб. 63 % мають повну вищу освіту. Ці показники можуть змінюватися в залежності від конкретно взятого кримінального правопорушення.

Для прикладу: шахрайства у сфері банківського кредитування переважно здійснюють чоловіки у 70 % випадків. Найбільшу кількість злочинів здійснюють особи віком від 30 до 40 років (60 %). Майже всі особи мають спеціальну освіту (економічну – 61 %; технічну – 36 %; юридичну – 3 %). 81 % осіб мали вищу освіту; 18 % – середню спеціальну освіту та лише 1 % – середню. Переважна більшість злочинців займали високе службове становище та мали високі доходи. У 81 % випадків шахрайства з фінансовими ресурсами вчинялися за участю керівників (директори, головні бухгалтери, засновники та власники підприємств). Близько 69 % осіб, які вчинили шахрайства з фінансовими ресурсами, працювали понад 1 рік; 18 % – від 6 до 12 місяців; 10 % – від 1 до 3 місяців; 3 % – до 1 місяця [63].

Слід відмітити, що на певних етапах вчинення злочину у сфері господарської діяльності можуть брати участь підставні особи з числа осіб, які не мають постійної роботи та певного місця проживання, такі особу можуть вести аморальний спосіб життя та/або бути психічно хворими. Проте статистика них раніше засуджених за злочини у сфері господарської діяльності досить низька, всього 5 %. Серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у банківській сфері, найбільша саме посадових осіб таких банків, зокрема: керівники банківських установ та їхні заступники (44 %); інші посадові особи, які відповідали за проведення банківських операцій, становили 39 %.

Особи з числа керівників банківських установ, часто в наказному порядку, вирішують питання розподілу банківських кредитних ресурсів, мають широкі ділові та особисті стосунки з клієнтурою та банківським персоналом, володіють важливою банківською інформацією, зокрема тією, що становить банківську таємницю. Кількість осіб, що є технічними працівниками, тобто економістів, операціоналістів сягає 17 % з загальної

кількості злочинців у цій сфері [63].

Дуже часто зі злочинцями у взаємодію вступають службові особи банків, як показує статистика керівники та посадові особи кредитних підрозділів у 59,7 % та 56 % випадків; економісти, які працюють з кредитними справами 18,3 % та 2 % випадків; колишні банківські працівники 13,7 % та 10 % випадків.

Також слід відмітити, що у цій сфері можливі незаконні дії, коли технічні працівники, які працюють у банку, можуть неправомірно використовувати комп'ютерні мережі, фальсифікувати ті чи інші програми, змінюючи вихідну інформацію. Велика кількість працівників служб банківської безпеки зазначають, що основну небезпеку щодо вчинення таких злочинів несуть саме внутрішні користувачі. Такі особи здійснюють 94 % злочинів, тоді як зовнішні користувачі – лише 6 %. З загального числа всіх зовнішніх користувачів 70 % – це клієнти-користувачі комп'ютерної системи; 24 % – обслуговуючий персонал [63].

Аналізуючи осіб, що допустили податкові злочини, у цьому контексті слід підкреслити спорідненість їх кримінологічного портрета зі злочинцями у кредитно-фінансовій сфері.

Саме тому, найпоширенішою віковою групою серед неплатників податків слід є особи від 30 до 39 років 28,8 %, 25-29 років 27,0 % та від 40 до 49 років 26,2 %). Злочинець у цій сфері характеризується високим освітнім рівнем 82 % винних мали вищу освіту, переважно займали керівні посади в 59,6 % випадків, винних в ухиленні від сплати податків були керівниками, а 12,3 % – головними бухгалтерами, 27,3 % із них підприємці, що не створювали юридичну особу тощо [64, с. 10-11].

З точки зору морально-психологічних якостей, таким особам характерний високий рівень правової обізнаності у питаннях, які пов'язані з виконанням бюджетних планів, твердим характером криміногенної спрямованості та вирізняються абсолютним нехтуванням закону і неповагою до вимог нормативно-правових актів.

Щодо соціально-психологічних якостей, то тут спостерігаються

завищені потреби фінансового достатку, як правило на цьому підґрунті відбувається моральна деформація особистості, також спостерігається зневажливе ставлення до нормативно-правового регулювання. Статистично, кожне п'яте кримінальне правопорушення у цій сфері вчиняється у складі групи [65].

Також нами було проведено дослідження щодо структури учасників організованої злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності, як сегменті, що тісно пов'язаний з господарським сектором. Звичайно ці показники були актуальними до початку повномасштабного вторгнення. Основну частину таких кримінальних правопорушень допускали громадяни України, проте зважаючи на особливості зовнішньоекономічної діяльності, яка передбачає співпрацю із зарубіжними контрагентами, то нерідко до таких кримінальних правопорушень долучались іноземні громадяни, їх загальна кількість складала 20,4 %. 84% осіб, що були залучені до такої незаконної діяльності це чоловіки. За віком, учасники організованої злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері трішки старші за інших злочинців у сфері господарської діяльності. Основна група таких злочинців має вік за 40 років. Подібні відмінності у віці можна пояснити тим, що у цій сфері кримінальних правопорушень часто задіяні особи зі значним управлінським досвідом.[66, с. 11].

Наступна категорія осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, є злочинці у сегменті приватизації. В основному це особи чоловічої статі 70,7 %, середній вік яких складає від 30 до 50 років у 56% випадків, 57 % таких осіб має вищу освіту, майже половина з них є державними службовцями. Основною характерною особливістю є наявність спеціальної освіти, що може бути пов'язано зі специфікою підготовки та вчинення зазначених кримінальних правопорушень.

Характеризуючи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у паливно-енергетичному сегменті господарських відносин, то тут можна констатувати, що в нафтогазовому секторі переважають особи чоловічої статі

віком від 30 до 50 років – 77,0 %, такі особи мають загальну середню або ж професійно-технічну освіту у 85 % випадків, вони є працездатними, але в основному не працюють та не навчаються – 59 %, раніше судимі у 25,0 % випадків. Третина кримінальних правопорушень у нафтогазовому сегменті вчиняється у складі організованої групи.

Ще один промисловий сегмент господарської діяльності, який суттєво страждає від великої кількості кримінальних правопорушень є вугільний комплекс промисловості. Кримінальні правопорушення вчиняються переважно чоловіками віком від 40 до 50 років, за соціальним станом це керівники підрозділів або керівники підприємств у 60 % випадків. З них 50 % – з вищою освітою та 50 % зі спеціальною освітою, рівень рецидиву в засуджених осіб у вугільній галузі трішки нижчий ніж у інших сферах господарської діяльності, складає 5 %.

Науковець Титаренко О. О. помітив, що активність злочинної діяльності безпосередньо залежить від стажу роботи у цій промисловості. Його роботи показують, що найактивнішу криміногенну групу серед чоловіків становили особи, які перебували на посадах від 2 до 5 років, майже 50 %. Щодо жінок то вони перебували на посадах в середньому від 5 до 10 років, перед тим як вчинити кримінальне правопорушення. Також, дослідник звертає увагу на те, що більшість групових злочинів спостерігається з числа керівників підрозділів та/або фінансово-бухгалтерських працівників підприємств вугільної промисловості [67, с. 140-141].

Окремо, маємо на меті провести аналіз вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності саме службовими особами. У більшості випадків, такими особами є чоловіки, у віці від 31 до 60 років, а жінки віком від 35 до 50 років. Для прикладу, середній вік службових осіб, які вчинили ухилення від сплати податків становить 30 – 39 років.

Натомість, службові особи, які скоюють кримінальні правопорушення у бюджетній сфері мають дещо інший віковий діапазон, а саме: від 50 до 59 років у 45 %, особи у віці від 40 до 49 років у 33 %, а також є представники вікової групи понад 60 років, таких 13 % від загальної кількості. Досить зрілий вік осіб,

що вчиняють кримінальні правопорушення у цій сфері, можна обґрунтувати тим, що повноваження у сегменті використання бюджетних коштів, як правило, належать особам зі значним професійним та життєвим досвідом. У загальній кількості злочинців наведеної категорії близько третини складають жінки.

Службові особи, які умисно допускають ухилення від сплати податків, мають наступні характерні ознаки: у більшості випадків їх вік становить 30–39 років. Більшість таких осіб, а саме 60 %, займали керівні посади, 13 % випадків були головними бухгалтерами, а у 27 % із злочинців у цій сфері були підприємцями без утворення юридичної особи тощо.

Серед службових осіб, що вчинили кримінальні правопорушення в аграрному секторі господарської діяльності, маємо 43 % осіб віком від 36 до 50 років, 37 % осіб від 25 до 35 років, що становить приблизно 51 рік та 20 % старших за 51 рік. Майже половина із них мали вищу освіту, а саме 49 %. Щодо співвідношення осіб чоловічої статі до осіб жіночої статі, то у цьому показнику цифри майже однакові 49,1 % (жінки) до 50,9 % (чоловіки). Велика кількість кримінальних правопорушень у аграрній сфері здійснюють керівники сільськогосподарських підприємств, такий показник сягає майже 30 %, керівники відповідних підрозділів приблизно 22 %, працівники, що є матеріально відповідальними особами вчиняють злочину у 19 %, а фінансово-бухгалтерських керівників 18 %, приблизно 3 % кримінальних правопорушень здійснили державні службовці. Щодо стажу роботи, то в цьому компоненті: 45 % складають працівники, що займають відповідні посади від трьох до п'яти років, 42 % понад п'яти років, 13 % злочинців працювали до трьох років. Слід звернути увагу на тому, що у 77 % випадках особи мали абсолютно позитивну характеристику.

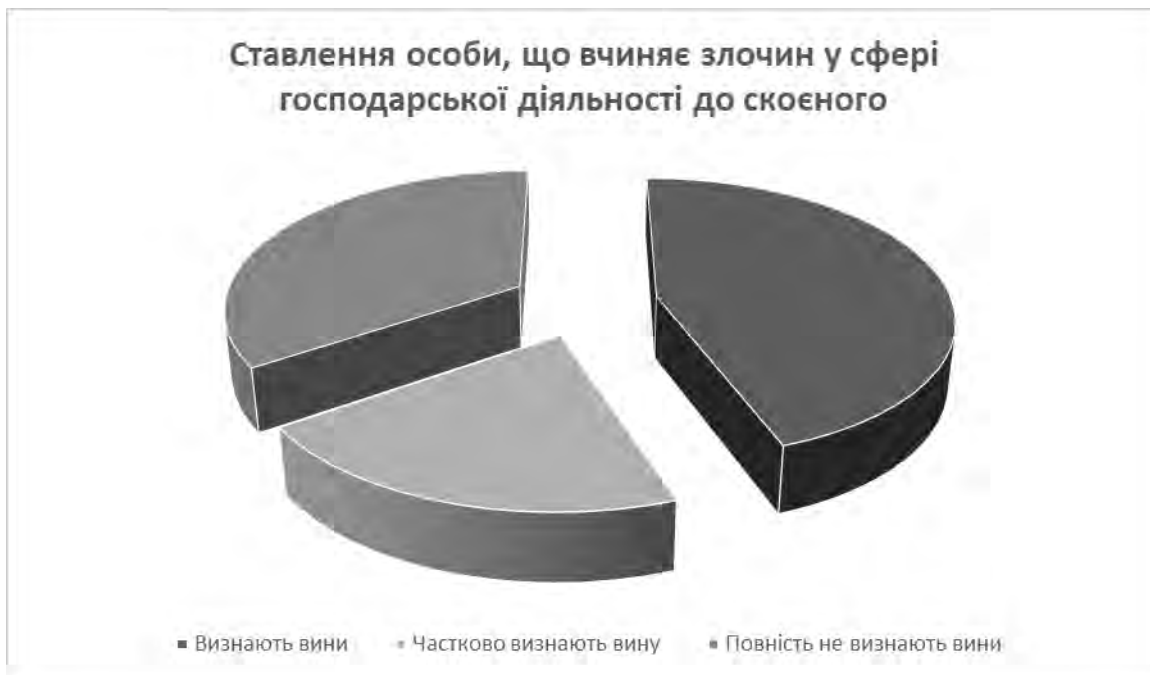
Статистика щодо структури учасників організованої злочинної діяльності у сфері господарської діяльності показує, що кожна п'ята службова особа вчинила злочин у складі групи осіб. До того ж, у зв'язку зовнішньоекономічною діяльністю, яка передбачає співпрацю із зарубіжними контрагентами, нерідко у суспільно-небезпечних схемах фігурують іноземні громадяни, їх кількість становить приблизно 2 %, здебільшого це громадяни сусідніх країн, а 88 % із

них особи чоловічої статі. Ці показники були актуальні до початку повномасштабної війни, зараз через обмежену можливість виїзду за кордон, цифри будуть видозмінюватися.

Практика правоохоронної діяльності показує, що абсолютно всі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності вчиняються із корисливих мотивів.

Злочинцю у сфері господарської діяльності, притаманні такі морально-психологічні ознаки: бажання зафіксувати монополію у господарській сфері в 11,4% випадках, показник корисних мотивів їх діяльності становить 44%, самозадоволення, несамокритичність, відсутність поваги до порад у 11,8%, мета отримати надприбутки будь-яким шляхом 85%, наявність засобів щодо ухилення від кримінальної відповідальності є у 20%, очевидна неповага до нормативно-правових актів проявлена у 38,5%, перевага корупції, як основи успіху у 41%, пріоритет тіньової господарської діяльності у 22,4%, зневага до законної господарської діяльності у 39,7%, відсутність бажання працювати на інтереси держави у 10,5%, перевага використання доходів від господарської діяльності на свої завищенні потреби у 43,6%.

Виходячи із досліджень рішень суду та матеріалів правоохоронних органів можна виділити декілька груп, які пояснюють ставлення особи винною у здійсненні кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності: ті, що погоджуються з вчиненим ними злочинами склали 65 % із цього числа: ті, що визнали себе винними повністю 45%, частково приблизно 19%, ті, що не визнали себе винними відповідно 36 %. Характерною ознакою є те, що до вчинення злочину 77% злочинцям дають позитивну оцінку у відповідних сферах діяльності. Лише 30 % винних відшкодували збитки, що були заподіяні кримінальним правопорушенням (мал. 2.1.)

Малюнок 2.1 Статистика щодо ставлення осіб винних у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності

Слід зазначити, що зібрана інформація щодо кримінологічної характеристики злочинців у сфері господарської діяльності має широку сферу практичного застосування та, зокрема має бути у нагоді, у процесі підготовки і розробленні дієвих засобів для запобігання такій злочинності.

Підводячи підсумок вищенаведеним дослідженням, слід зазначити, що особі, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, як окремому типу злочинця, характерний високий освітній та інтелектуальний рівень, високий рівень матеріального становища у наслідок законної та незаконної діяльності, такі особи виділяються гарним рівнем комунікативних й організаційних здібностей, а також: урівноваженістю у стресових ситуаціях, стриманістю під час взаємодії з оточуючими, емоційною стійкістю у поєднанні зі значним бажанням до збагачення, корисливим ставленням до займаної посади, можливостей, пов'язаних з професійною діяльністю. Особливістю такої особи є бажання замаскувати свою злочинну діяльність, поєднуючи законні й незаконні шляхи задоволення корисливого інтересу у сфері господарської діяльності.

Найтиповіші риси особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у

сфері господарської діяльності проявляються на рівні психологічної особливостей особистості. Виходячи зі сфери господарської діяльності, можемо спостерігати деякі відмінності щодо різних категорій злочинців, які реалізують свою активність у конкретних напрямках господарювання. Розуміння характерних особливостей особистості такого злочинця повинно мати широку сферу практичного застосування та, зокрема, для планування дієвих засобів протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

Отже, в категорії осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, переважають чоловіки, які становлять 70% від усіх злочинів цього типу, що істотно перевищує частку жінок. Щодо вікового аспекту, особливістю є те, що більшість таких злочинів вчиняються особами похилого віку, у порівнянні з загальною злочинністю. Основну вікову категорію складають люди старші за 30 років, які становлять 75% усіх випадків. За даними нашого дослідження, кожен другий засуджений за злочини у сфері господарської діяльності має середню, середню спеціальну або вищу освіту. Цей високий показник освіченості перевищує середню злочинність, оскільки для зайняття у сфері господарської діяльності необхідна спеціальна кваліфікація. Щодо соціального статусу, переважають робітники (63%), службовці становлять 11%, а інші категорії - 26%. Важливо також зауважити, що ці показники можуть значно відрізнятися в залежності від конкретного виду злочину.

2.3. Сучасні аспекти географії злочинності у сфері господарської діяльності

У сучасних умовах активного процесу технологічних та інформаційних змін, злочинність постійно трансформується, що породжує нові методи боротьби з нею. Особливо небезпечним є злочинність у сфері господарської діяльності, оскільки вона має значний вплив на економічний сектор кожної країни.

Важливо відзначити, що хоча в багатьох розвинених країнах злочинність

у цій сфері існує вже давно, для України вона є відносно новим явищем. Це пояснюється тим, що механізми ринкової економіки в нашій країні ще не були повністю сформовані, тому злочинні дії, що відносяться до цієї сфери, мають більше економічний характер, який є типовим для розвинених європейських, американських та деяких азіатських країн.

Злочинність у сфері господарської діяльності представляє собою специфічну форму прояву економічних відносин між різними господарськими суб'єктами, споживачами, представниками державних установ та громадянами. Ці відносини часто знаходяться поза полем зору держави і не підконтрольні їй, і вони часто суперечать загальноприйнятим моральним, етичним і законодавчим нормам.

Основна мета злочинності у цій сфері полягає в мінімізації витрат на виробництво та підвищенні прибутковості. Вона виявляється у протиправних діях її суб'єктів, які ґрунтуються на ухиленні від законних форм господарювання.

Трансформація злочинності у сфері господарської діяльності - це об'єктивний процес їхньої зміни, переходу з одного якісного стану в інший. Цей процес залежить від політичних, економічних, соціальних, науково-технічних та інших факторів. Розвиток та трансформація злочинності у цій сфері визначаються внутрішніми протиріччями між регулювальним впливом держави на умови господарювання та інтересами суб'єктів підприємництва в задоволенні своїх потреб. До інших основних соціально-економічних суперечностей можливо віднести конфлікти між:

- інтересами та можливостями підприємців у напрямку підвищення власного доходу та тиском держави, який спрямований на зменшення таких заробітків;
- інтересами держави, підприємців та особистості з питань, що стосуються їхньої участі у процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання;
- інтересами держави та підприємців стосовно масштабів привласнення та розподілу створених останніми продукції, робіт або послуг;

- соціальним спрямуванням інтересів підприємців та антисоціальними економічними інтересами корумпованих посадовців [137, с. 140-143].

Розвитку і трансформації злочинності у сфері господарської діяльності характерні різноманітні об'єктивні закономірності:

Трансформація попередніх видів злочинності у сфері господарської діяльності на нові, що є результатом вирішення ключових соціально-економічних протиріч, що виступають у якості основи їх формування та розвитку.

Зміна змісту злочинності у сфері господарської діяльності пов'язана з прийнятими у суспільстві формами власності та способами їх поєднання.

Характер соціально-економічних інтересів суб'єктів підприємництва, владних представників суспільства та еліт змінюється внаслідок суспільного розвитку, що впливає на їхню соціальну орієнтацію та відповідальність у вирішенні протиріч злочинності у сфері господарської діяльності.

Злочинність у цій сфері рухається від отримання переваг від виробничих та фінансових сфер до позаекономічних галузей суспільства.

Розвиток злочинності у цій сфері включає як позитивні ефекти та стабілізуючий вплив, так і негативні ефекти та дестабілізуючий вплив, а також реалізується у певних отриманих результатах.

Неформальні соціально спрямовані протиправні дії у сфері господарювання зазвичай трансформуються у кримінальні економічні відносини.

Під час трансформації злочинності у цій сфері суб'єкти підприємництва та держава змінюють свої системи цінностей та взаємовідносин, модифікуючи свої соціально-економічні інтереси та потреби, а також механізми їх реалізації. [122, с. 128].

Кримінологічна характеристика будь-якого виду злочинності, включаючи злочинність у сфері господарської діяльності, є важливим інструментом для розуміння й аналізу її сутності та впливу на суспільство. У науковій літературі зустрічається багато різноманітних підходів до визначення цього поняття, але в основі кримінологічної характеристики лежить дослідження соціальних,

економічних, технологічних та інших чинників, що впливають на злочинність.

Кримінологічна характеристика відображає не лише об'єктивний стан злочинності, а й її соціальний портрет, включаючи характеристики злочинців, їх мотивації, способи вчинення злочинів, а також соціальні та економічні умови, що сприяють виникненню злочинності.

Розуміння та визначення кримінологічної характеристики має велике практичне значення для розроблення ефективних стратегій запобігання злочинності та боротьби з нею. Вона дозволяє кримінологам, правоохоронним органам та іншим зацікавленим сторонам краще розуміти причини та умови, що призводять до злочинної поведінки, і впливати на них шляхом впровадження відповідних політик та програм [123, с. 193-194].

У кримінологічній літературі термін «кримінологічна характеристика» розглядається у широкому та вузькому контекстах. У першому випадку вона охоплює кількісні та якісні показники конкретних видів злочинності, характеристику злочинців, причини й умови вчинення злочинів, а також заходи запобігання. Згідно з таким підходом, науковці, зокрема В.Б. Ястребов, визначають кримінологічну характеристику як набір обов'язкових елементів, що відображають істотні риси та властивості злочинів

Ці елементи включають:

просторово-часові параметри, що розкривають місце та час певних злочинних дій у загальній структурі злочинності, а також їх взаємозв'язки та основні тенденції розвитку;

особливості, які мають важливе значення для розуміння детермінант злочинності, такі як характеристики злочинців, криміногенні ситуації та обставини вчинення злочинів;

фактори, що впливають на проведення профілактичної роботи, включаючи характер зв'язків між елементами кримінологічної характеристики, специфічні для певних категорій злочинів, та реакцію правоохоронних органів на вчинені злочини [143, с. 36].

З точки зору юридичного аналізу кваліфікації злочинів у науці кримінального права, категорія «кримінально-правова характеристика»

визначається за допомогою чотирьох основних елементів: об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони. Проте, в контексті кримінології, яка вивчає злочинність як сукупність різних злочинів у суспільстві протягом певного періоду, характеристика злочинності вимагає іншого підходу. Одним із способів її аналізу є визначення кількісних та якісних показників, таких як рівень злочинності, коефіцієнт та питома вага, або вивчення її структури, характеру, географії і топографії. Крім того, можна застосовувати кількісно-якісний підхід, що включає аналіз динаміки злочинності на основі статистичних даних. Предметом кримінології є не лише загальна злочинність, а й окремі групи та види злочинів [144].

Отже, кримінологічна характеристика злочинності може бути проведена для загальної злочинності, певних груп злочинів або конкретних злочинних проявів. Географічні аспекти злочинності є одним із ключових елементів кримінологічного аналізу, які потрібно детально дослідити. Оцінюючи стан злочинності у сфері господарської діяльності доцільно взяти за основу статистичні дані за період 2022-2023 роки включно. При цьому, варто звернути увагу на те, що з 2014 року до загальної статистики по Україні не входить інформація стосовно економічних злочинів на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим. До того ж, до статистичної інформації не включено дані про вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за 2022-2023 роки на окупованих територіях Херсонської та Запорізької областей, а також частково Харківської області Ця обставина відобразилася на кількості зареєстрованих злочинів у господарській сфері за вищезазначений період і, як наслідок, на показниках злочинності в цілому. Більш детально показники злочинності у сфері господарської діяльності в узагальненому вигляді по Україні представлено на рисунку 2.2

Рис. 2.2 Показники облікованих злочинів у сфері господарської діяльності в Україні за 2022-2023 роки [141]

Географія злочинності є кількісно-якісним статистичним показником, що знаходить своє відображення у первинних облікових документах кримінальних правопорушень за місцем їх вчинення, у тому числі й щодо особи злочинця, відомостей про спричинення матеріальних збитків. До того ж, аналіз географії злочинності надає можливість для визначення характеристики структури злочинів як співвідношення між видами і групами злочинів, що вчиняються різними категоріями осіб у розрізі адміністративно-правових одиниць [147, с. 150].

Географія злочинності у сфері господарської діяльності має певні особливості, оскільки досліджувана категорія правопорушень пов'язані переважно із провадженням фінансової, виробничої та підприємницької діяльності. Найбільшого поширення вони набувають саме у промислово розвинутих та великих регіонах України, зокрема, у Київській, Дніпропетровській, Харківській та Одеській областях, що пов'язано із зосередженням фінансового та виробничого потенціалу країни. Також внаслідок активних бойових дій на території України, спостерігається підвищення

показників злочинності у сфері господарської діяльності у Львівській області, що пов'язано із переміщенням бізнесу до Західних регіонів. У цьому зв'язку є цілком обґрунтованим той факт, що майже третина усіх злочинів у сфері господарської діяльності вчинено саме у цих регіонах.

Так, у відповідності до статистичної інформації, представленої на офіційних веб-порталах Київської обласної та міської прокуратур, протягом 2023 року на території м. Києва зареєстровано 1 072 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а у Київській області – 454, що становить 22,15 % та 9,38 % відповідно від загальної кількості облікованих злочинів за звітний період. При цьому, у 2022 році зазначені показники були нижчими, що може обґрунтовуватися початком широкомасштабного вторгнення та веденням бойових дій у лютому цього ж року на вказаних територіях: 793 кримінальних правопорушення на території м. Києва та 162 – Київської області (23,23 % та 4,74 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності) [131; 132].

Високі показники вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у 2023 році спостерігаються й в Одеській, Дніпропетровській, Харківській та Рівненській областях (такий показник перевищує 200 кримінальних правопорушень). Так, у 2023 році в Одеській області обліковано 253 кримінальних правопорушення у сфері господарської діяльності, що становить 5,23 % від загальної кількості зазначеної категорії кримінальних правопорушень в Україні, облікованих протягом звітного періоду. У 2022 році їх кількість була значно нижчою – 135 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що становить 3,95 % від загального обсягу злочинів у досліджуваній сфері [138].

По Дніпропетровському регіону протягом 2023 року було зареєстровано 297 кримінальних правопорушень у сфері господарювання, питома вага яких у загальній кількості економічних злочинів складає 6,14 %. Протягом 2022 року було зареєстровано 195 кримінальних правопорушень, що складає 5,71 % від загального обсягу облікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні [124].

У Харківській області у 2023 році було зареєстровано 206 фактів вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що становить 4,26 % від загальної кількості досліджуваної категорії злочинів на території України; у 2022 році зазначені показники становили 90 кримінальних правопорушень або 2,64 % [149]. При цьому, у Рівненській області у 2023 році було обліковано 204 злочини у господарській сфері, питома вага яких у загальній кількості досліджуваної категорії правопорушень складає 4,21 %; у 2022 році було зареєстровано 140 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності або 4,10 % [142].

Найменшу кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності протягом 2022-2023 років було зареєстровано у Донецькій, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях. Питома вага кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, облікованих у вищеперелічених областях, у загальному обсязі злочинів зазначеної категорії в Україні, у 2023 році складає 12,62 %, а у 2022 році – 11,57 % [125; 126; 133; 134; 146; 150; 151; 152; 154].

Так, у Донецькій області у 2023 році було зареєстровано 86 кримінальних правопорушень у сфері господарювання (1,78 %), а у 2022 році – 44 злочинів (1,29 %) [125]. У Житомирському регіоні протягом 2023 року було обліковано 89 кримінальних правопорушень (1,83 %) у досліджуваній сфері, а у 2022 році – 59 злочинних діянь (1,73 %) [126]. На території Кіровоградської області у 2023 році було зареєстровано 95 злочинів у сфері господарювання (1,96 %), а у 2022 році – 58 (1,70 %) [133]. У Луганській області у 2022 році було обліковано 11 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (0,32 %), проте, внаслідок окупації значної частини регіону, в 2023 році зазначеної категорії злочинів зареєстровано не було [134]. У 2023 році у Тернопільській області зареєстровано 91 кримінальне правопорушення у галузі господарської діяльності (1,88 %), а у 2022 році – 50 злочинів даної категорії (1,46 %) [146].

У Херсонській області в 2023 році було обліковано 30 злочинних посягань у сфері господарювання (0,62 %), а у 2022 році лише 19 (0,56 %), що також

пов'язано із окупацією територій області з березня по листопад 2022 року [150]. У Хмельницькій області у 2023 році забуло зареєстровано 57 злочинних посягань у сфері господарювання (1,18 %), а у 2022 році – 75 кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері (2,20 %) [151]. У 2023 році в межах Черкаського регіону було обліковано 84 кримінальних правопорушення у сфері господарської діяльності (1,73 %), що майже в три рази перевищує аналогічні показники 2022 року – 28 злочинів (0,82 %) [152]. На території Чернігівської області у 2023 році було обліковано 79 злочинів у сфері господарювання (1,63 %), що незначно перевищує показники 2022 року – 51 кримінальне правопорушення (1,49 %) [154].

В узагальненому вигляді інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності протягом 2022-2023 років у розрізі областей представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності протягом 2022-2023 років у розрізі регіонів

Область	Кількість злочинів		Питома вага (%)		Область	Кількість злочинів		Питома вага (%)	
	2022	2023	2022	2023		2022	2023	2022	2023
Вінницька	162	334	4,75	6,90	Миколаївська	120	142	3,51	2,93
Волинська	57	193	1,67	3,99	Одеська	135	253	3,95	5,23
Дніпропетровська	195	297	5,71	6,14	Полтавська	77	119	2,25	2,46
Донецька	44	86	1,29	1,78	Рівненська	140	204	4,10	4,21
Житомирська	59	89	1,73	1,84	Сумська	59	126	1,73	2,60
Закарпатська	403	175	1,80	3,61	Тернопільська	50	91	1,46	1,88
Запорізька	114	133	3,34	2,75	Харківська	90	206	2,64	4,26
Івано-Франківська	77	121	2,25	2,50	Херсонська	19	30	0,56	0,62
Київська	162	454	4,74	9,38	Хмельницька	75	57	2,20	1,18
м. Київ	793	1072	23,23	22,15	Черкаська	28	84	0,82	1,73
Кіровоградська	58	95	1,70	1,96	Чернівецька	122	161	3,57	3,33
Луганська	11	0	0,32	0	Чернігівська	51	79	1,49	1,63
Львівська	312	239	9,14	4,94					

Джерело: складено на основі [120; 121; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 131; 132; 133; 134; 136; 136; 138; 140; 142; 145; 146; ; 149; 150; 151; 152; 153; 154]

Злочинність у сфері господарської діяльності має певні відмінності в залежності від того, вчинено їх у міській чи сільській місцевостях. Для сільської злочинності є притаманним низький рівень освіти (вища та неповна вища освіта наявна лише у 12,6 % у 2023 році та 11,4 % у 2022 році). До того ж, особливість міських та сільських злочинців полягає у тому, що злочини у сфері господарської діяльності вчиняються переважно міським населенням (92,3 % у 2023 році та 91,6 % у 2022 році) [141].

Злочини у сфері господарської діяльності переважно вчиняються чоловіками у віці від 30 до 50 років (57,8 % у 2023 році та 56,2 % у 2022 році). При цьому, кримінальні правопорушення у сфері господарювання здійснюються жінками у віці до 30 років (34,2 % у 2023 році та 31,6 % у 2022 році) [141].

Аналіз географічних показників злочинності у сфері господарської діяльності надає можливість стверджувати про те, що кримінальні правопорушення у галузі господарювання є відмінними у різних регіонах. Кримінальні правопорушення у 2022-2023 роках частково не обліковуються на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, що відобразилося на кількості зареєстрованих злочинів у сфері господарської діяльності.

Географія злочинності у сфері господарської діяльності характеризується власними особливостями, оскільки здійснюються у галузі економіки та підприємництва. У цьому зв'язку найбільшого поширення вони набувають у великих областях, зокрема у Київській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській і Львівській областях, та місті Києві, оскільки саме тут сконцентровано основний інтелектуальний, виробничий, фінансовий та підприємницький потенціал держави. Найменшу кількість злочинів у сфері господарської діяльності зареєстровано у Донецькій, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях.

Низькі показники злочинності у сфері господарської діяльності пов'язані з веденням активних бойових дій та окупацією окремих регіонів нашої держави. Зокрема, у 2022 році спостерігається зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у Луганській області, порівняно з 2022 року. У той же час, у 2023 році обліковано більшу кількість злочинів у сфері господарювання на території Херсонської та Харківської областей, що пов'язано із де окупацією територій та можливості проведення слідчих дій у зазначених регіонах.

Висновки до розділу 2

1. Констатовано, що особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, як окремий тип злочинця, характеризується високим інтелектуальним рівнем, непоганим рівнем фінансового забезпечення, наявністю високого рівня комунікативних здібностей.

Таким особам притаманні наступні особливості: 12 % із них ігнорують попередження щодо можливих незаконних дій з їх сторони, 85 % ставлять мету отримати надприбутки будь-яким шляхом, 39 % характеризуються очевидною неповагою до нормативно-правових актів та зневагою до законної господарської діяльності, бажанням зафіксувати монополію у господарській сфері наділені 12 % випадках, 41% віддає перевагу тіньовим та корупційним схемам, 10 % характеризуються відсутністю бажанням працювати на інтереси держави, віддають перевагу використанню доходів від господарської діяльності на свої завищенні потреби у 44 %.

На нашу думку, протидія саме таким виявам поведінки суспільства має призвести до поліпшення криміногенної ситуації у сфері господарської діяльності.

2. Досліджено географію розподілу злочинів у сфері господарської діяльності. Виявлено, що ці злочини мають різний рівень поширення в залежності від регіону. Зокрема, у 2022-2023 роках злочини в сфері господарської діяльності не можливо в повній мірі дослідити по Донецькій,

Луганській, Херсонській, Запорізькій, та Харківській областях, оскільки ці території тимчасово опинилися під окупацією, а це безпосередньо вплинуло на статистику реєстрації кримінальних правопорушень.

Розподіл злочинів у господарській діяльності має свої специфічні особливості, оскільки такі злочини вчиняються у секторі економіки та бізнесу. Найбільше поширення ці злочини мають у регіонах з високим рівнем економічного розвитку, зокрема у Київській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській областях та в місті Києві, де сконцентровано значні ресурси країни.

Зниження показників злочинності у цій сфері в деяких регіонах пов'язане з проведенням бойових дій та втратою контролю над деякими територіями. Зокрема, у 2022 році спостерігалось зниження облікованих економічних злочинів у Луганській області порівняно з попереднім роком. Проте, у 2023 році зафіксовано збільшення кількості таких злочинів у Херсонській та Харківській областях, що пов'язано з деокупацією територій.

3. Встановлено об'єктивні елементи кримінологічної характеристики злочинності, дійшли до висновку, що основними умовами для вчинення злочинів є: фінансова криза, низький рівень матеріального забезпечення населення та високий рівень безробіття. Також важливу роль відіграє матеріальне розмежування між звичайними громадянами та представниками державних владних органів.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Роль держави у запобіганні злочинності у сфері господарської діяльності

Конституція України визначила механізм забезпечення державної безпеки та захисту державного кордону України «відповідними військовими формуваннями та правоохоронними органами держави...» (ч. 3 ст. 17) [39]. Проте, окрім чітко визначеного конституційного значення, на правоохоронні органи покладено обов'язок забезпечувати правопорядок в суспільстві і державі, а також захищати права й свободи людини від різних правопорушень.

Відповідно до ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», правоохоронними органами – є органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [40].

Науковці зазначають, що серед усіх органів державної влади, правоохоронні мають низку юрисдикційних та організаційних відмінностей у порівнянні з іншими органами державної влади. У контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, система правоохоронних органів формується виходячи із специфіки та спрямованості посягань.

Основним завданням роботи правоохоронних органів, що покликані забезпечувати правопорядок у сфері господарської діяльності є забезпечення захисту фінансових інтересів держави і суспільства. На нашу думку, розроблення дієвих заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням є ключовим фактором вирішення поставленої задачі. Такі заходи мають бути

спрямовані на:

- виявлення, дослідження та усунення детермінантів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності;
- виявлення осіб, які мають схильність до вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, їх виправлення.

Основним правоохоронним органом, що спрямований на запобігання кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності є Бюро економічних розслідувань. Проте це не єдиний державний орган, що покликаний на попередження та боротьбу зі злочинністю у сфері господарської діяльності. Розслідування деяких видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності досі залишено за Службою безпеки України, Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України.

Через наявність декількох органів у сфері запобігання забороненим видам господарської діяльності, можемо спостерігати, що єдиний інституційний механізм протидії злочинам у господарюванні як такий досі не сформувався. Досі можемо спостерігати, що здійснення однакових функцій покладені на розрізнені, а іноді з дублюючими повноваженнями органи, основною проблемою діяльності яких є відсутність координованості.

Л. О. Феценко зазначив, що фундаментальною та необхідною ознакою ефективної, неформальної взаємодії у здійсненні правоохоронної діяльності є наявність спільної мети – передбачуваного корисного результату спільної діяльності, який відповідає спільним інтересам і сприяє реалізації потреб кожного із взаємодіючих органів [41].

Злочинність у сфері господарської діяльності у більшості країн світу традиційно займає одне з провідних місць і є найбільш поширеним явищем. Існує ця злочинність і у економічно розвинутих країнах, але там вона стримується надійною системою протидії.

У цій роботі ми б хотіли, поділитися нашим баченням щодо запобігання злочинності не тільки правоохоронними органами, а й в цілому державним апаратом.

Такі заходи, на нашу думку, мають бути централізовано реалізовані через діяльність одного правоохоронного органу. Робота такого державного органу має полягати не тільки у боротьбі зі злочинністю у сфері господарської діяльності, а також у здійсненні системи організаційно-виробничих, технічних, правових, виховних засобів, спрямованих на централізацію, зниження, припинення дії обставин, які обумовлюють злочинність у сфері господарської діяльності.

Беручи до уваги вищесказане, важливого значення для запобігання цього виду злочинної діяльності мають заходи загально-соціального попередження. Такі заходи повинні бути спрямовані:

- 1) на чітке визначення функцій держави у сфері регулювання господарських відносин;
- 2) формуванні чіткої господарсько-правової політики;
- 3) розподілі повноважень між центральними і місцевими органами у регулюванні господарських відносин;
- 4) створення умов для належної правової поведінки суб'єктів господарської діяльності;
- 5) забезпечення рівного правового захисту державного і недержавного секторів економіки;
- 6) розбудова подібної до ринкової інфраструктури, яка б забезпечила рівні можливості для реалізації та професійного потенціалу різноманітних суб'єктів господарської діяльності;
- 7) відпрацювання демократичних принципів контролю за діяльністю господарських структур.

Державна політика у запобіганні злочинності у сфері господарської діяльності передбачає реалізацію комплексу заходів: політичних, економічних, організаційних, правових, технічних, виховних.

Політичні заходи мають бути націлені на чітке визначення пріоритетів у захисті економічних інтересів держави, окремих соціальних груп і громадян. Оскільки господарська діяльність громадян є основою економічного існування держави, акцент такої політики повинен бути зосереджений на

створенні відповідних умов для використання трудового потенціалу громадян і належної винагороди за цю діяльність. Основні принципи у цьому напрямі повинні бути узгоджені з Конституцією України і відповідати їй. Економічна стратегія держави, спрямована проти інтересів людини, призведе лише до протистояння державі в усіх напрямках її діяльності.

У часи війни одним із важливих завдань державного апарату є систематичне виконання стратегії щодо протидії злочинності у господарському секторі. Без виразної політичної волі всі заяви про наміри зміцнити боротьбу зі злочинністю лишаються лише марними закликами. Роль держави у протидії господарській злочинності не може обмежуватися лише репресивними заходами, а має полягати у створенні такого правового середовища для господарської діяльності, яке б стимулювало законослухняну поведінку у сфері господарських відносин і зменшувало кримінальну активність. Це можливо лише шляхом встановлення відповідних економічних стимулів для всіх учасників господарської діяльності та затвердження жорстких санкцій за порушення закону.

Запобіжні заходи є необхідним доповненням політичних процесів і впливають із них. У загальній стратегії запобігання господарської злочинності має відбиватися політика держави. Такі державні програми повинні створювати необхідні умови для розвитку творчих здібностей громадян України у господарській сфері. Однак існуючі програми розвитку господарської діяльності, на жаль, не забезпечують належних умов для чесної діяльності у цьому секторі. На нашу думку, першочергове значення у структурі державних заходів щодо запобігання господарської злочинності мають:

- 1) питання розроблення загальної Концепції запобігання злочинності в господарському секторі України, яка б чітко визначила завдання, цілі реформування економіки України та фінансові можливості цього процесу;

- 2) створення спеціальних програм по окремих напрямках державної політики у різних галузях господарства;

- 3) розроблення програми розвитку у господарській сфері;

- 4) розроблення програми обмеження монопольної діяльності;
- 5) розроблення програми реформування банківської системи і системи оподаткування;
- 6) розроблення програми упорядкування торговельно-посередницької діяльності;
- 7) розроблення програми упорядкування діяльності місцевих органів влади і управління стосовно регулювання підприємницької діяльності на місцях.

Розробка Концепції запобігання злочинності у сфері господарської має важливе значення. Сьогодні такої Концепції в Україні немає. Подібну позицію висловили і працівники правоохоронних органів (78 % опитаних респондентів).

Така концепція має бути основним нормативно-правовим актом, якій би відповідали усі інші нормативно-правові акти, а також містити у собі заходи запобігання та протидії господарській злочинності.

Ті державні органи, що покликані сьогодні врегульовувати господарські процеси, не здійснюють успішної координації у своїх діях. В цілому, в Україні існує 33 види господарської діяльності, кожен з яких підлягає ліцензуванню, та майже всі вони входять до сфери компетенції різних державних органів.

У цьому контексті існує велика проблема щодо взаємодії в процесі обміну інформацією стосовно осіб, що вчинюють порушення у сфері господарської діяльності. У результаті особа може порушити вимоги ліцензування, чи взагалі здійснювати певний вид господарської діяльності без ліцензії, а працівники контролюючого органу складають протокол про порушення та надалі фактично не забезпечуватимуть і не вимагатимуть виконання зафіксованих приписів, по причині того, що це не входить до сфери їх компетенції. Така ситуація призводить до подальшого нехтування законами і правового нігілізму, що є причинами кримінальних правопорушень у цій сфері.

Наприклад, у випадку фіксації наявності у діях особи ознак кримінального правопорушення, що передбачене ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів», законодавством не

передбачено процедуру щодо інформування контролюючими органами саме правоохоронних органів, що суттєво впливає на рівень латентності злочинів у господарській сфері [68].

У кримінологічній науці виділяють два основних напрями правового регулювання запобігання злочинності у сфері господарської діяльності. Перший полягає у результативному впливі на причинно-наслідковий комплекс суспільно-небезпечних діянь та їх фактичні прояви. Другий, в свою чергу, покликаний на вирішення таких задач:

- розроблення загальних і організаційних засад у сфері запобігання злочинам у господарській сфері;
- створення системи компетентних державних органів, що призначені для запобігання злочинам у господарській сфері та боротьби з ними;
- чітке визначення обсягу прав і обов'язків суб'єктів запобігання забороненим видам господарської діяльності, змісту та порядку здійснення з урахуванням кримінологічних вимог запобіжних заходів;
- чітке визначення повноважень інших державних органів та громадських організацій, що можуть брати участь у запобіганні злочинності;
- забезпечення ресурсами компетентних органів у сфері запобігання злочинності, що включає наукове, фінансове, інформаційне, матеріально-технічне, кадрове та інше постачання;
- дотримання гарантій прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб у процесі реалізації заходів щодо запобігання злочинності [69].

На нашу думку, вагоме значення серед запобіжних заходів є державна гарантія невтручання в господарську діяльність різноманітних контролюючих органів без належних на те підстав. У разі безпідставного втручання, за рішенням Суду, відповідні державні органи мають відшкодувати завдані ними збитки.

Мал.2.2 Проблеми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності

В умовах збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, різного роду правопорушень у кредитно-банківській системі, ухилень від сплати податків, особливого значення набувають заходи, що спрямовані на вдосконалення фінансового та податкового законодавства, а також реалізацію жорсткої податкової політики, вдосконалення усієї фіскальної системи з тим, щоб її діяльність сприяла підвищенню ефективності суспільного виробництва, а не його занепаду.

З метою попередження міжнародної господарської злочинності важливе значення має поєднання зусиль України з державами партнерами у рамках боротьби зі злочинністю у сфері господарської діяльності, що виходить за кордони України. Опція міжнародного співробітництва відкриває можливості до набуття досвіду безпосередньої правоохоронної діяльності, спрямованої на викриття, розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Однак рівень пізнання цих факторів тільки за допомогою соціологічного аналізу у сучасних умовах мало що дає практиці боротьби з

чим явищем. Тому зараз необхідна розробка відповідних комп'ютерних технологій аналізу їх взаємодії на основі математичного моделювання криміногенних процесів [23].

Дослідження результатів розслідування кримінальних проваджень у сфері господарської діяльності, показало що велика частина таких проваджень або закривається під час досудового слідства або ж закінчується без винесення Вироку. Тому, у цьому контексті доцільно попрацювати над впровадженням методики професійного відбору фахівців для роботи у компетентних органах, а також забезпечити постійне навчання з основ бухгалтерського обліку, з методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, удосконалення штатних розкладів, забезпечення необхідних умов та гарантій їх службової діяльності шляхом підвищення рівня соціального забезпечення.

Завданнями запобігання також мають бути і заходи з удосконалення методів обліку та контролю за рухом товарно-матеріальних цінностей. Такий контроль має відповідати світовим стандартам ведення господарського обліку і надавали змогу легко аналізувати та вивчати по кожній галузі господарства, на кожному етапі виробництва дії, операції, рішення, при здійсненні яких можливе вчинення господарських злочинів, розроблення певних умов та процедур, що виключали б такі факти, детально регламентували правила та стандарти прийняття розпорядчих, дозвільних, управлінських рішень, видання ліцензій, вирішення інших питань управління господарством.

Також, дієвим заходом запобігання злочинності у сфері господарської діяльності має бути інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності компетентних органів. Таке забезпечення передбачає створення єдиної системи інформування про стан, динаміку, структуру кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні, необхідної і достатньої для ефективної діяльності суб'єктів профілактики і для прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання цим кримінальним правопорушенням.

Такі заходи мають включати:

- розробку узгодженої системи показників, які відображають реальний стан боротьби зі злочинністю в господарській діяльності;
- розробку єдиної міжвідомчої системи інформування про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, причини та умови їх вчинення;
- розробку єдиного джерела нормативної, управлінської, аналітичної, науково-методичної, довідкової бази, у тому числі із зарубіжних робіт, і налагодження системи використання цієї інформації уповноваженими відомствами;
- створення методичних рекомендацій щодо використання засобів статистичного аналізу динаміки окремих видів господарських злочинів, запровадження статистичних спостережень збитків від кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Було б доречно створити подібний механізм збирання та використання вищенаведених даних не лише на національному, але і на регіональному рівнях, з урахуванням сьогоdnішнього прогресу ІТ-технологій.

Технологічні заходи для запобігання злочинності у сфері господарської діяльності в умовах електронного управління рухом фінансових ресурсів і товарно-матеріальних цінностей повинні гарантувати надійний захист, облік і своєчасне визначення кількісних та якісних показників цього процесу. Це можна здійснити шляхом розробки сучасних комп'ютерних систем, що ґрунтуються на математичному моделюванні умов виробничих процесів, впровадження систем охорони об'єктів і технічних приладів, що контролюють якість та кількість сировини та комплектуючих на кожному етапі технологічного процесу.

Надійні системи контролю мають бути реалізовані на всіх етапах технологічного процесу, включаючи постачання сировини, оплату і систему розрахунків, виробництво, виготовлення готової продукції, транспортування вантажів, захист документації та цінних паперів, аналіз фінансових документів, умови отримання продукції та її реалізацію.

До технічних заходів профілактики економічних злочинів також відносяться розробка удосконалених засобів охорони під час транспортування сировини (особливо по трубопроводах), що мінімізували б можливість втручання у технологічний процес, а також розробка методів виявлення фальсифікованих продуктів і товарів.

Але головне – це все ж забезпечення правоохоронних і контролюючих органів сучасними приладами і методиками виявлення правопорушень і злочинів, які вчиняються у процесі підприємницької діяльності» [70].

Також суттєве значення мають правові заходи у попередженні злочинної поведінки у сфері господарської діяльності. Механізм, що відповідає за реалізацію та забезпечення правових норм не достатньою мірою спрацьовує у господарській практиці. Окрім цього, сучасне законодавство та практика його застосування спонукає до кримінальної поведінки і є одним з стимулюючих її факторів.

Враховуючи ці обставини, законодавство, що регулює господарську діяльність має бути спрямоване на:

- а) першочергове забезпечення прав і свобод людини та громадянина у сегменті здійснення господарської діяльності;
- б) розробка та імплементація загальнообов'язкових та однакових для всіх правил поведінки на ринку;
- в) розроблення реальної системи санкцій для органів державного управління, юридичних та фізичних осіб за порушення законодавства стосовно споживачів;
- г) підготовка сучасного законодавства до нинішніх потреб суспільства;
- г) нормативне урегулювання підстав для надання пільг окремим суб'єктам господарської діяльності та встановлення кримінальної відповідальності за незаконне надання таких пільг;
- д) підвищити міру кримінальної відповідальності за ті кримінальні правопорушення (для прикладу ст. 212 КК України), які призводять до підризу економічної безпеки країни;
- е) реформування законодавчого процесу, особливо актуально у воєнний

час, шляхом скорочення строків впровадження незалежної експертизи, розробки проектів законодавчих актів колективами юристів, економістів, психологів і практичних працівників;

є) покращення правозастосовної політики, підвищення ефективності її діяльності в цілях реалізації принципу невідворотності покарання незалежно від політичного і соціального статусу особи [60].

Усі вищезазначені пункти зводяться до проблематики відсутності розробки нового законодавства про господарську діяльність. Оскільки, у сучасних нормативно-правових актах існує дуже багато прогалин, які дають широкий простір для кримінального бізнесу, держава має запропонувати нову правову базу.

На наш погляд, сучасні нормативно-правові акти мають будуватися на посиленні кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, передбачаючи ефективну систему запобігання таким проявам і підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Такими заходами, ми пропонуємо створити правове поле, в якому будь-яке кримінальне правопорушення було б своєчасно виявлене, і зробило б вчинення їх недоцільним як з боку державних службовців, так і окремих громадян.

У системі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, виховні заходи мають важливе значення у формуванні належної правової свідомості людини. Такі заходи мають забезпечувати законослухняну поведінку в існуючій системі господарських відносин, на усіх рівнях суспільного життя. Такий напрям є дуже важливим та водночас досить складним у системі запобігання злочинності у господарській економіці. Складність цього процесу полягає у тому, що завжди існують протиріччя між потребами людини у досягненні матеріальних благ та можливостями держави забезпечувати такі потреби. Це протиріччя обумовлено ненадійністю і неповнотою програм соціального захисту громадян з боку управлінського апарату і господарських структур

[71].

У сучасних умовах, в вагомому значенні у контексті запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності набуває:

- виховання нетерпимості у громадян, коли відбувається порушення їх законних прав і інтересів у процесі здійснення господарської діяльності;
- використання для цього законних форм протесту, з метою висвітлення нагальних проблем у реалізації права на господарську діяльність;
- своєчасне звернення до компетентних правоохоронних з інформацією про відомі факти кримінальних правопорушень у цій сфері;
- активна участь у діяльності організацій по захисту прав споживачів;
- активне виховання за допомогою соціальних мереж, засобів масової інформації громадської позиції щодо реальності захисту своїх прав.

Також велике значення у вихованні суспільної свідомості має реально визначена державної ідея побудови суспільства з високоефективною економікою, здатною створити людям надійні умови існування. На це повинна бути спрямована діяльність ідеологічного апарату держави та засобів масової інформації, тим паче з наявністю таких інструментів як телемарафон «Єдині новини». У такому разі, подібні ідеологічні та виховні заходи обов'язково посилять стимул та мотивацію громадян до налагодження гідних умов економічного існування та активної протидії будь-яким його порушенням.

Сутність сучасних проблем запобігання злочинності у сфері господарської діяльності якісно відрізняються від раніше існуючих. Основна причина цих відмінностей обумовлена війною в країні, безпрецедентними соціальними та економічними кризами. Світовий досвід, демонструє те, що подібне явище допустимо вважати закономірним для будь-якого суспільства, що знаходиться в подібному стані. Найбільш значущі фактори росту злочинності в сфері господарської діяльності пов'язані з нерозумінням того, що може статися в майбутньому, а також в різке зростання їх соціально-економічної диференціації населення.

В основному, на злочинність у сфері господарської діяльності

впливають фактори економічного характеру.

Також, до таких факторів криміногенного характеру, що стримують розвиток легальної господарської діяльності є:

1. складна бюрократична дозвільна система, яка передбачає витрату великої кількості часу і коштів;
2. обмеженість у власних коштах для розвитку бізнесу;
3. обмежений досвід роботи підприємців в умовах війни;
4. складна система оподаткування.

Кризовий стан економіки є вагомим чинником подібної криміногенної ситуації у сфері господарської діяльності. Цей фактор у значній мірі негативно впливає на досліджувану злочинність.

Основні криміногенні фактори у сфері господарської діяльності:

- а) суттєва економічна вигода від занять забороненими видами господарської діяльності;
- б) дуже висока вартість ліцензування багатьох видів господарської діяльності;
- в) розбалансованість ринку продукції.

Дослідження сьогоденного стану суспільства, дозволяє виокремити певні деформації у структурі суспільного виробництва та системі соціально-економічних відносин.

Результати аналізу показують, що в наш час суспільство характеризується процесами фізичного розпаду продуктивних сил, руйнування науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Такі процеси є нагальними для вирішення, оскільки виходять з розряду тих, що легко можна усунути, вони можуть призвести до незворотних наслідків для відродження економіки після закінчення війни. Сучасний стан економічної системи є не вигідним для вкладення інвестицій та здійснення виробничої діяльності. Найбільш рентабельними стають сфери заборонених видів господарської діяльності, оскільки володіють високою оборотністю грошових, матеріальних коштів сфери, для прикладу: виготовлення та збут наркотичних засобів, продаж зброї, гральний бізнес та ін.

Високий рівень участі нелегального капіталу суттєво перешкоджає правомірному здійсненню господарської діяльності.

Негативними наслідками відсутності реформ господарської сфери в сучасних умовах, що впливають на злочинність у цьому сегменті є:

1. інтенсивне зниження та низький стан керованості сферою господарської діяльності;
2. прогалини в управлінні учасниками економічної діяльності з боку контролюючих органів;
3. прогалини в управлінській діяльності безпосередньо учасниками господарської діяльності.

Пропонуємо розглянути ці три фактори ширше:

1) Низький стан керованості сферою господарської діяльності. Зважаючи на те, що правильно організована господарська діяльність є суттєво прибутковою та стратегічно важливою підсистемою економіки, у розвинених зарубіжних країнах така сфера перебуває під посиленням державним контролем. З метою запобігання накопиченню коштів незаконного походження, світова управлінська практика запропонувала дієві способи зниження норми незаконного прибутку господарських та інших комерційних організацій. Така діяльність ґрунтується на впровадженні певних механізмів: спрощення податкової системи, встановлення розумних митних зборів та кредитів. У результаті такої діяльності в розвинених країнах покращуються можливості не тільки виробничого прогресу, окрім цього відбувається дієве поповнення державного бюджету, а також з'являється контроль з боку держави над кримінальною ситуацією в сфері господарської діяльності.

Запровадження таких заходів значно знизило б зростання злочинних проявів у сфері господарської діяльності.

2) Відсутність чіткого розподілення функцій і повноважень суб'єктів господарського управління на практиці, негативно позначається на сфері господарської діяльності та призводить до неконтрольованого росту кількості скоєних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності [72].

Відсутність проведення дієвих реформ господарської системи є

першопричиною такої криміногенної ситуації у сфері господарської діяльності.

3) Непрофесійна управлінська діяльність безпосередньо керівниками господарств, а в деяких випадках і цілеспрямовані наміри протиправної діяльності різними працівниками та акціонерами таких організацій, або ж недостатня професійна компетентність і несумлінність також сприяють зростанню злочинності у сфері господарської діяльності.

Наразі вбачається, що збільшення коефіцієнта злочинності у сфері господарювання, поряд з економічними детермінантами, обтяжено суттєвими прорахунками в організації та управлінні в державі в цілому, що також вимагає невідкладного проведення реформ органами державної влади. Що наразі ускладнюється воєнним станом який діє в Україні.

У сучасних умовах інтенсивного вступу України до складу країн Європейського Союзу, все серйозніше постає питання щодо необхідності створення та впровадження ефективної системи запобігання злочинності у сфері господарської діяльності, оскільки є однією з багатьох вимог нашої участі в цьому альянсі. Запобігання злочинності у цій сфері є надійним та дієвим методом боротьби з такими кримінальними правопорушеннями. Тому, одним із основних завдань держави, на нашу думку, є розроблення дієвих правових та організаційних способів запобігання злочинності, які б сформували надійну систему захисту національних інтересів та охорони законних прав та свобод громадян України. Проте, виходячи із наведених у цій роботі показників, існують реальні труднощі у запобіганні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, які лежать у площині латентності та певних особливостей, що потребують удосконалення у контексті кримінологічного забезпечення.

Актуальними питаннями визначення та удосконалення методичного інструментарію щодо запобігання кримінальних правопорушень займалися такі науковці: В.В. Голіна, А.І. Долгова, Л.М. Давиденко, О.М. Джужа, І.М. Даньшин, А.Е. Жалінський, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман.

Ці видатні вітчизняні вчені, досліджуючи питання запобігання

кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, змогли сформуванню самостійну кримінологічну теорію та поклали підґрунтя формуванню світоглядних принципів теоретичних концепцій запобігання злочинам у визначеній сфері.

У кримінологічній науці з метою визначення превентивної діяльності державних органів використовують наступні дефініції: запобігання, профілактика, відвернення злочинів, попередження злочинності та припинення злочинів. Кожне з цих понять є самостійним процесом за своєю суттю, але у цей же час взаємопов'язані між собою та мають спільну мету, яка полягає у не допущенні вчинення кримінальних правопорушень.

Дослідник Ю.Ю. Орлов у свої роботі зазначив, що профілактика в порівнянні з припиненням та відверненням злочинів, має бути спрямована на запобігання не конкретного правопорушення, який має бути вчинений, а ймовірних злочинів, які можуть бути допущені [73].

Натомість, А. П. Закалюк відзначає: «Залежно від міри сформованості причин та умов злочинної поведінки і пов'язаного з цим моменту їх реалізації у здійсненні такої поведінки, запобігання злочину поділяється на: а) профілактику, яка здійснюється до формування злочинного умислу; б) запобігання, що відбувається після формування злочинного умислу до початку вчинення злочину; в) припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально караних дій» [74].

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що запобігання кримінальним правопорушенням передбачає певний вид діяльності, який перешкоджає реалізації злочинних намірів. Також метою запобіжної діяльності є недопущення вчиненню суспільно-небезпечних протиправних дій, скорочені злочинної діяльності і тим самим зменшені розміру злочинності загалом.

Запобігання кримінальним правопорушенням передбачає низку заходів економічного, соціально-культурного, виховного і правового характеру, які здійснюються державними органами та громадськими організаціями з метою протидії кримінальним правопорушенням, шляхом усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню.

Базою для реалізації таких заходів є нормативно-правові акти і практична діяльність правоохоронних органів та інших органів державної влади. Основна ціль запобігання кримінальним правопорушенням полягає у формуванні сприятливих умов в державі та міцного правопорядку, який гарантував би зниження рівня злочинності та мінімізації її наслідків, враховуючи економічні, організаційно-управлінські, суспільно-психологічні фактори.

Міжнародна поліцейська енциклопедія визначає: «Запобігання кримінальним правопорушення є самостійною формою діяльності підрозділів правоохоронних органів, а саме: цілісна система оперативного контролю та профілактичного впливу щодо осіб, криміногенної обстановки та інших анти суспільних явищ, попередження задуманих злочинів і тих, що готуються, з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів» [7].

Скалозубом Леонід Павлович у збірнику «Методичні рекомендації з викриття злочинів у сфері економіки» проаналізовані питання щодо організації оперативно-розшукової діяльності у виявленні та припиненні злочинів, які вчиняються у сфері господарської діяльності [77].

Дослідниця О. Ю. Заблоцька на базі узагальнених практичних матеріалів та наукових досліджень розглянула загальні профілактичні та індивідуальні заходи із запобігання господарських злочинів з використанням засобів державних правоохоронних та контролюючих органів [78].

Досить влучне кримінологічне визначення «запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності» пропонує професор О.М. Джужа: «Це такий особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку охорону прав і цінностей, який полягає у розробленні і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення й усунення причин та умов злочинності, а також здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки» [79].

Дослідник акцентує увагу на тому, що заходи профілактики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності мають розроблятися та здійснюватися у рамках єдиної стратегії сформованої на основі економіко-правової політики. Вченим визначено основоположні заходи, що мають

здійснювати правоохоронні органи у запобігання таких злочинів [79].

Також досить актуальним є дослідження доктора юридичних наук В. І. Василичука. У своїй роботі «Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері», науковець розглядає методологічні основи оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері, також фахівцем висвітлені причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та окреслено основні заходи щодо їх запобігання [80].

Науковець Крижановський О.М., у своїй роботі, що пов'язана з основними напрямками реалізації стратегій у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у сегменті господарської діяльності зазначив, що запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності може бути здійснене тільки на базі комплексу заходів, що націлені на подолання всієї економічної злочинності, усунення факторів, які сприяють вчиненню злочинів у сфері господарської діяльності [81].

Автор пропонує віднести до економічних заходів, які б сприяли зменшенню кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності такі:

1) підготовка та реалізація програми розвитку та підтримки виробничого сегменту господарської діяльності, а не торговельного;

3) не зупинятися на удосконаленні системи приватизації, обмеженні на ринку виробництва монополізації, та продовжувати забезпечувати умови добросовісної конкуренції;

4) зміна сьогоденішньої банківської системи та впровадження заборони створення і функціонування банків, які мають виключну мету в залученні коштів населення без внеску таких фінансових ресурсів у розвиток господарської діяльності;

До організаційних слід віднести:

1) розробка системи протидії кожному учаснику господарської діяльності для захисту суспільства від зловживань від засновників і власників, а також найманих керівників усіх рівнів;

2) удосконалення нормативно-правової системи регулювання

господарської діяльності з залученням досвіду міжнародних партнерів, у яких господарська діяльність отримала розвиток набагато раніше, ніж в Україні (Польща, Німеччина, Франція).

3) впровадження реального контролю органами влади та місцевого самоврядування за законною діяльністю учасників господарської діяльності, виключення можливостей вирішення питань, що пов'язані зі створенням, реєстрацією, ліцензуванням, реорганізацією, поглинанням та закриттям підприємств у незаконний спосіб;

4) якісний підбір і фахова професійна підготовка кадрів органів, що покликані правопорядок у сфері господарської діяльності, а також у структурах фінансового контролю, контрольно-ревізійного управління, аудиторських компаній;

5) забезпечення сприятливих умов для розвитку і функціонування громадських формувань, типу товариства захисту споживачів.

Технічними заходами, які сприятимуть зменшенню кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є:

1) підготовка єдиних вимог до маркування і транспортування товарів, для того щоб виключити можливість їх підробки учасниками господарської діяльності, а також запровадження таких вимог до неконтрольованого перевезення та збуту неякісного, екологічно забрудненого, а інколи і радіоактивного товару, та звісно запровадження контролю за дотриманням таких вимог;

2) розробка дієвої процедури технічного захисту фінансових операцій, цінних паперів, які випускаються та забезпечуються учасниками господарської діяльності й банками;

3) підготовка та імплементація в діяльність правоохоронних органів нової методики виявлення й фіксації фактів дефектних, фіктивної документації, запровадження у роботі БЕБ, податкових органів та Національної поліції експрес-методів виявлення сфальсифікованих продуктів, товарних знаків на них.

Заходи правового забезпечення мають бути спрямовані на:

1) впровадження однакових і обов'язкових правил поведінки на ринку для всіх учасників господарських відносин;

2) впровадження більш суворішої системи матеріальних санкцій щодо учасників господарської діяльності, за порушення правил і порядку здійснення такої діяльності.

Такі заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності мають бути реалізовані через такий правовий механізм:

- що нівелює непрозорість прийняття рішень;
- унеможливить нелегальну господарську діяльність та нелегальне переміщення товарів через митний кордон України;
- забезпечить тісну співпрацю центральних органів влади з органами місцевого самоврядування та громадянами у контексті запобігання злочинності й корупції;
- посилить соціальний контроль за злочинністю та особами, звільненими з місць позбавлення волі;
- втілить корисну повістку в засоби масової інформації щодо принципів моралі і правової культури.

Виходячи із цих позицій, господарська безпека має бути такою цілісною системою, складові елементи якої у взаємодії між собою зможуть створити якісний механізм захисту від тих чинників, які негативно впливають на соціальну організацію [82, с. 143–144].

До виховних заходів, які мають впливати на рівень правосвідомості учасників господарської діяльності слід відносити:

1) ще більшого розвитку ідеї об'єднання та консолідації суспільства, виключення старих радянських позицій поділу суспільства на багатих і бідних;

2) виховання взаємоповаги до соціально незахищених верств населення, або бідніших, знедолених і психічно хворих людей, інвалідів за віком та інвалідів дитинства.

З метою запобігання майбутньої криміналізації господарської сфери важливими є наступні кроки:

1. Розгляд та вирішення питань неузгодженості у діяльності органів БЕП, Державної податкової служби, підрозділів Національної поліції України на засіданнях Координаційного комітету, із залученням інших правоохоронних органів, а також розгляд питань, що пов'язані з виявленням та розслідуванням випадків ухилення від сплати податків учасниками господарської діяльності. Було б доцільно хоча б один раз на півроку в регіональних рамках та раз на рік в рамках держави розглядати причини зростання або зменшення виявлених кримінальних правопорушень у цій сфері, та окремо аналізувати криміногенну ситуацію, яка склалася в тих регіонах, де кількість зазначених порушень найбільша. Додатково треба узагальнювати правозастосовну практику за минулий період та ті проблеми, з якими зіштовхуються державні органи при здійсненні перевірок учасників господарських відносин, окремо виносити на розгляд питання недосконалості правового забезпечення діяльності як підприємницьких структур, так і правоохоронних відомств.

2. Міністерству фінансів України у консолідації з Міністерством юстиції, Генеральною прокуратурою України слід сформулювати дієві методичні рекомендації щодо зміцнення та посилення відомчого контролю за учасниками господарської діяльності. Окремо, було б доречно втілити у життя напрацювання вітчизняних науковців, які вивчали питання боротьби з організованою злочинністю у сфері господарської діяльності, про розробку Проекту Закону «Про відомчий контроль» [83].

3. Запровадити перевірку учасників господарської діяльності не тільки на підставі відповідної заяви постраждалої особи або через повідомлення про перевірку за десять днів, а й у разі отримання дозволу у суді. Такі методи мають сприяти виявленню осіб, які незаконно отримали кошти, та прослідковувати їх діяльність впродовж декількох років.

4. Було б доречно, спільними зусиллями ГПУ, БЕП, МЮУ спільно з НПУ та СБУ проаналізувати стан і якість виконання антикорупційного законодавства в Україні за останні 10 років, або з моменту прийняття Закону України «Про запобігання корупції». Така консолідація має звернути увагу на найбільш уразливі ланки державного апарату управління, що здійснюють регулювання та

контроль за господарською діяльністю в Україні.

Також непрямым заходом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності є розвиток приватного підприємництва та господарювання в цілому, та має полягати у: а) невтручанні держави без вагомих на те підстав у господарську діяльність; б) у забезпеченні самостійного вибору партнерів та стратегій реалізації господарської діяльності; в) у забезпеченні господарських зв'язків на підґрунті економічних інтересів підприємців;

г) можливість вільно розпоряджатися прибутком, що отриманий після виконання зобов'язань перед державою [81].

Вважаємо доречним створення єдиної бази суб'єктів господарської діяльності, які так чи інакше підштовхували державних посадовців до вчинення кримінальних правопорушень, з обов'язковим зазначенням способу незаконного впливу (надання неправовірної вигоди, погрози, незаконний вплив на членів родини чиновника тощо). Це дозволить виявляти осіб, які провокували на вчинення протиправних та злочинних діянь, та самі вчиняли такі самі діяння при здійсненні господарської діяльності. Така база може бути ефективною, при зверненні таких суб'єктів до державних органів із новими заявами про відкриття господарських товариств (має працювати автоматична відмова) та дозволить обмежити подальшу протиправну діяльність несумлінних підприємців та виявити їх кримінальні зв'язки.

Злочинність у сфері господарської діяльності є складним латентним явищем, запобігання якому має будуватись на обґрунтованому кримінологічному аналізі. Такий підхід має включати: ідентифікацію, класифікацію та діагностику. В сучасних умовах стрімкого прогресу технологій, структурних змін в економіці, якісних змін у відносинах власності господарської діяльності, виникають і зміни у способах та методах здійснення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Вищеназвані заходи, на наш погляд, спрямовані не тільки на перевірку стану дотримання нормативно-правових актів при здійсненні господарської діяльності, а й ефективно виявити осіб, які займаються впродовж тривалого часу незаконною

господарською діяльністю, знаходити шляхи походження фінансових ресурсів, що ними використовується, та запобігти у подальшому вчинення таких самих кримінальних правопорушень цими учасниками господарської діяльності та іншими особами.

Підводячи підсумок цьому питанню, слід зазначити про те, що вже сформована велика кількість наукових робіт у пошуку дієвих методів запобігання злочинності у сфері господарської діяльності, але при цьому слід зауважити на тому, що не достатньо детально досліджені саме кримінологічні заходи щодо запобігання здійсненню забороненим видам господарської діяльності.

Таблиця 3.1

Способи удосконалення методичного інструментарію у запобіганні злочинності у господарській сфері

Способи удосконалення:	розробка дієвих рішень щодо запобігання злочинам у сфері господарської діяльності не тільки підрозділами правоохоронних органів, а й ДПСУ, МЮУ НПУ; підготовка та імплементація правової бази, яка розширить повноваження БЕП у запобігання підрозділами злочинам у сфері господарської діяльності; ретельніші дослідження стану і тенденцій кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, регулярні обговорення та прийняття рішень на державному та місцевому рівні щодо цих показників; визначити певні особливості злочинних проявів у сфері господарської діяльності та на цьому підґрунті визначити кримінологічні заходи із запобігання злочинів.
------------------------	---

3.2. Зарубіжний досвід запобігання правоохоронними органами злочинності у сфері господарської діяльності

Вивчення досвіду роботи правоохоронних органів зарубіжних країн у сфері заборонених видів господарської діяльності є важливим етапом вдосконалення кримінального законодавства України, підвищення його ефективності та якості.

Сьогодні можна спостерігати повну імплементацію зарубіжного досвіду в усі сфери державного управління. Організація правоохоронної діяльності у контексті боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері господарських відносин, не має бути виключенням. Через те що така злочинність існує у будь-якій країні світу, в міжнародній практиці існує багато прикладів вдалої протидії таким кримінальним правопорушенням. У процесі вдосконалення та розвитку системи правоохоронних органів, необхідно реально оцінювати власний досвід та, разом з тим, звертатися до надбань зарубіжних науковців.

З цього приводу, досить вдало зазначив відомий фахівець у галузі порівняльного права Р. Давид: «Порівняльне право дає можливість краще розуміти національне право і вдосконалювати його, у наші дні в порівняльному праві бачать необхідний елемент науки та правової культури» [84].

Тому, здійснюючи аналіз у питаннях регулювання злочинності у господарській сфері, вважаємо доречним звернутися до напрацювань закордонних фахівців.

Американські науковці-кримінологи та законодавство США в цілому, до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності зазвичай відносять митні та податкові злочини, а також шахрайство у підприємницькій діяльності.

Шахрайство в підприємницькій діяльності є найбільшим інститутом злочинної діяльності, на шталт нашого Розділу VII КК України, та складається з таких злочинних діянь як: організація фіктивних фірм та акціонерних товариств, обман кредиторів, зловживання довірою, шахрайське банкрутство, підробку грошових знаків і документів, різні прояви монополізму та

недобросовісної конкуренції.

У США дослідники злочинності у сфері господарської діяльності такі кримінальні правопорушення називають «білокомірцевими». Це поняття було впроваджено видатним криминологом Е. Сатерлендом. Науковець таким способом пояснював злочинність осіб, які займають високе положення в суспільстві та здійснюють суспільно-небезпечні діяння у зв'язку або з використанням свого соціального становища.

Американська законодавча практика кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності визначає як заборонені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на економічну безпеку суспільства, господарські та пов'язані з ними суспільні відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом товарів, робіт чи послуг. У федеральному кримінальному кодексі США такі кримінальні правопорушення описані в Розділі 18, у Розділі 26 (окрім інших податкових правопорушень, також податкові злочини), у Розділі 15 зафіксовані деякі незаконні шахрайських дій «білих комірців».

У ході здійсненого нами аналізу було виявлено, що в Україні спостерігається збільшення кількості кримінальних правопорушень, що пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних прибутків, тому вважаємо доречним звернутися до досвіду США у контексті запобігання та протидії таким злочинам у сфері господарської діяльності.

Для ефективної боротьби з такими видами кримінальних правопорушень на законодавчому рівні США було розширено поняття легалізації злочинних прибутків, після чого суспільно-небезпечним діянням почали визнавати будь-які операції з коштами «сумнівного» походження, а предикатний такий злочин чи ні, визначається компетентними органами після блокування таких операцій [85].

Кримінальна відповідальність за легалізацію злочинних прибутків у США зафіксована як на федеральному рівні, так і на рівні кожного штату окремо. Слід відмітити, що для попередження таким кримінальним правопорушенням встановлена відповідальність за «структурування» – тобто розподіл великої суми коштів на дрібні частки з метою уникнення перевірок з боку компетентних державних органів. Такі операції на законодавчому рівні США трактуються як

незаконні маніпуляції з ціллю приховати підозрілі транзакції. У зв'язку з тим, що легалізація злочинних коштів передбачає здійснення будь-яких операцій з фінансовими операція, протидія такій легалізації передбачає, відстеження не тільки безготівкових коштів, а й готівкових. Дієвим способом відстеження руху фінансів полягає у моніторингу платежів. У США функціонують дві найбільш розповсюджені форми розрахунків: чеками та кредитними картками. Подібні розрахунки проходять через систему федерального резерву та центрального банку, які й уповноваженні на здійснення моніторингу платежів з використанням чеку і кредитних карток [85].

Стратегія США щодо запобігання та протидії відмиванню незаконних коштів є гарно структурованою і раціональною. З урахуванням нормативних нововведень, федеральний уряд шукає можливості для переслідування усіх незаконних операції з грошима сумнівного походження. Звісно, як і у нас актуальним питанням залишається процес взаємодії правоохоронних та контролюючих органів. Так наприклад, у стратегії американського уряду в процесі запобігання та протидії легалізації злочинних прибутків задіяно від 10 до 12 різних федеральних агентств, які в свою чергу відповідають за різні напрямки. Подібна проблема спостерігається і в нашій країні. Тому, можна стверджувати, що організація запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності має бути вирішена за рахунок нормативного узгодження діяльності компетентних органів [85].

У системі органів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності США, важливе місце займає Національний інформаційний центр боротьби з кримінальною злочинністю (NCIC). Такий орган збирає інформацію, що пов'язана з кримінальними правопорушеннями та особами які їх вчинили по всіх штатах та містах. Зібрані дані можна за лічені секунди отримати через телекомунікаційну мережу. Такі комп'ютери містяться у всіх відділах поліції, офісах шерифів та інших федеральних правоохоронних відомствах. Окрім цього, НІЦ за кілька секунд може надавати такі електронні дані усім відомствам, що підключенні до державних централізованих систем. Центр виконує функції довідкової служби

для п'ятдесяти комп'ютерних систем штатів і міських зон з найбільшою кількістю жителів [85].

Окрім НІЦ, у США здійснює діяльність Національний комп'ютерний центр (IRS), що покликаний на зберігання інформації про всіх платників податків, у тому числі інформацію про їх податкову заборгованість [86] та центр оперативної інформації (EPIC), що покликаний на збір, обробку та поширення інформації про осіб, які здійснюють контрабанду, відмивання коштів, що здобуті незаконним шляхом. EPIC включає до своєї бази основні дані про особу, сферу її діяльності, важливі події, зв'язки або причетність до інших різновидів законної та незаконної діяльності, транспортні засоби, якими користується суб'єкт, інформацію щодо спостереження за внутрішніми та зовнішніми переміщенням особи, імена спільників [87].

Таким чином, можемо спостерігати, що правоохоронні органи та інші відомства США, у ході здійснення своєї діяльності щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, мають можливість використовувати різні інформаційні бази даних. Такий підхід дозволяє їм швидко одержувати необхідну інформацію. На нашу думку, саме такий досвід слід впроваджувати в Україні.

Також актуальним є досвід Великобританії у протидії та запобіганні таким кримінальним правопорушенням. Шляхом злиття кількох відомств у Великобританії було створено єдиний централізований орган – Національне агентство по боротьбі зі злочинністю (National Crime Agency, далі – NCA).

Такий державний орган є аналогом американського ФБР. Представництва NCA розміщені у 40 країнах світу. У цілому NCA спрямоване на боротьбу з організованою злочинністю, нелегальною міграцією, економічними кримінальними правопорушеннями (до яких входять і господарські злочини) та кіберзлочинністю.

NCA співпрацює із правоохоронними органами 150 країн, щоб виявляти міжнародні зв'язки злочинних груп. Відповідно до «Національної стратегічної оцінки злочинності» запропонованої цим органом, найбільшими загрозами для Королівства визначаються кримінальні правопорушення, що пов'язані з

контрабандою, незаконною транскордонною торгівлею, шахрайством в промислових масштабах та відмиванням коштів, що здобуті незаконним шляхом [88].

Спираючись на досвід Великобританії у запобіганні кримінальним правопорушенням в сфері господарської діяльності, слід відмітити, що в контексті банківської злочинності, сформована практика, де кожен банк має уповноваженого співробітника, який зобов'язаний відповідати за дотримання вимог банківського законодавства стосовно ризиків допущення кримінальних правопорушень. Такий уповноважений співробітник має щорічно проходити перепідготовку стосовно норм нового законодавства, засобів та методів протидії у цій сфері. Якщо така особа не приймає необхідних заходів з попередження або протидії злочинній діяльності, то він може бути під загрозою кримінальної відповідальності [88].

Також актуальним є досвід Польщі у сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Методи польських органів державної влади пропонуємо аналізувати через їх підхід до протидії легалізації (відмивання) злочинних прибутків. Законодавчу базу у цьому напрямку складають Закон «Про податковий контроль» та Закон «Про протидію легалізації брудних грошей», спеціальні положення Кримінального та Валютного кодексів.

Законом «Про податковий контроль» було організоване спеціальне Бюро у системі Міністерства фінансів Польщі, що одноосібно здійснює контроль за дотриманням норм податкового законодавства. Законом «Про протидію легалізації брудних грошей», знов таки у системі Міністерства фінансів було створено додатковий орган (Департамент фінансової інформації) та введено посаду Генерального інспектора фінансової інформації, який є віце-міністром Польщі. Бачимо, що в структурі Міністерства фінансів одночасно функціонує два департаменти: Департамент фінансової інформації та Бюро податкового контролю, які покликані попереджувати вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності Польщі.

Бюро податкових записів Польщі вирізняється вертикальною структурою,

до складу якої входить Головне управління у Варшаві, відділи податкових записів у 16 воєводствах та префектурі податкових записів у повітах. У структурі цього Бюро несуть державну службу 350 осіб [85].

Функції та обов'язки Бюро чітко визначені та передбачають:

- протидію і запобігання порушенням польського законодавства у сфері внутрішнього й зовнішнього обігу товару;
- запобігання кримінальних правопорушень у сфері управління державними фінансовими ресурсами та коштами, що інвестуються Європейським союзом, а також інших міжнародних фінансових організацій;
- контроль та запобігання корупційних ризиків зі сторони службовців міністерства фінансів;
- контроль над декларуванням інформації про доходи і майновий стан державних службовців, у тому числі співробітників структурних підрозділів міністерства фінансів;
- запобігання кримінальних правопорушень, які спрямовані на національну культуру, архівні ресурси й інтелектуальну власність;
- пошук майна, який набутий незаконним шляхом та майна, яке підлягає конфіскації;
- викритті механізмів транспортування на територію Польщі платіжних засобів, що походять від кримінальних правопорушень;
- здійсненні аналітичної діяльності у сфері господарської злочинності.

Таке відомство відкрите до обміну інформацією всередині держави та з зарубіжними партнерами. На території Польщі, Бюро дуже тісно співпрацює з Генеральною Прокуратурою, окружними прокуратурами та підрозділами поліції у всіх воєводствах.

За межами Польщі, цей державний орган налаштував співпрацю з подібними відомствами Франції, США, Німеччини та України. Відповідна координація обумовлена великим обсягом руху товарів, послуг та робітників між цими країнами. Міжнародний аспект співробітництва полягає в обміні інформацією між Бюро та спеціальними органами і службами країн партнерів, що спрямовані на попередження та протидію кримінальним правопорушенням

у сфері господарської діяльності.

У таких країнах як Бельгія та Словаччина також функціонує інтегрована податкова і митна структура. Правоохоронні повноваження компетентних органів цих країн обмежені митними справами, розслідуванням податкових правопорушень здійснює поліція.

Інші моделі характеризуються широким розподілом повноважень. У Фінляндії, Чехії, Франції та Люксембурзі розслідування податкових злочинів введе поліція, проте податкова служба та митні служби мають власні правоохоронні повноваження щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Єдина різниця між названими державами полягає у тому, що у Люксембурзі і Фінляндії фінансова розвідка віднесена до компетенції поліції, а у Франції і Чехії до міністерства фінансів.

У Швейцарії, Німеччині, Швеції та Новій Зеландії, податкові та митні органи державної влади мають власні правоохоронні повноваження, які не пересікаються з поліцейськими функціями. Поліція в цих країнах здійснює фінансову розвідку.

Австралія, Індія, Канада, Південна Корея, США, Чилі пропонують подібну модель, проте в цих країнах розвідка відноситься до компетенції міністерства фінансів [89].

З вищевикладеного робимо висновок, що країни Європи здебільшого характеризуються двома варіантами інтеграції правоохоронних функцій щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності: або ж в структурі міністерства внутрішніх справ або в системі міністерства фінансів тієї чи іншої країни.

Італійський варіант у цьому контексті є універсальним. Державні повноваження у сфері контролю за бюджетним поповненням лежать у площині відповідальності спільної структури, яка поєднує податкові та митні служби. У цьому випадку, такий орган адміністративно підпорядкований міністерству фінансів.

Проблема інтеграції правоохоронних повноважень пов'язана з

різноплановістю кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, тенденції яких досить динамічна, оскільки такі злочини постійно змінюються та доповнюється новими способами їх реалізації.

У різних країнах світу порушення податкового та митного законодавства представляють тільки невелику частину кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Такі протизаконні види господарської діяльності, як отримання нелегальних надприбутків в результаті здійснення монопольної діяльності, не відповідність правилам конкуренції, фінансове шахрайство, кіберзлочинність, підроблення бухгалтерської звітності є досить розповсюдженим. Їх складно відносити до традиційної компетенції міністерства внутрішніх справ і міністерства фінансів або іншої урядової структури.

У міжнародній практиці, першим критерієм за яким кримінальні правопорушення відносять до тих, що вчинені у сфері господарської діяльності є не суб'єкт злочину та не об'єкт зазіхань, а саме спосіб (метод) здійснення і приховування [89].

Ускладнює ситуацію те, що частина з цих кримінальних правопорушень здійснюється всередині приватних або публічних корпорацій, фінансових установ їхніми власними співробітниками, клієнтами або партнерами. Виходячи із результатів звіту аудиторської компанії «Pricewaterhouse Coopers» [90], викриття великої частини таких кримінальних правопорушень здійснюється внутрішніми службами безпеки корпорацій та фінансових установ, після чого ця інформація направляється до компетентних органів. Надмірний контроль за здійснення підприємницької діяльності та нав'язування захисту з боку держави може бути не продуктивним для розвитку економіки, вважають західні спеціалісти. Виходячи з цієї позиції, більш вагомим за інституційні моделі є європейська практика взаємодії різних правоохоронних органів та функціональної інтеграції інструментів протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Така практика полягає у: розробленні спільних баз даних, організації спільних слідчих груп (як це працює в Австрії, Туреччині, Данії, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Словенії, Фінляндії), створенні міжвідомчих центрів розслідувань

(Нідерланди, Швеція, Фінляндія) [91].

Такий зарубіжний досвід ілюструє різні позитивні приклади контролю за сферою господарської діяльності: упорядкування інформаційних баз даних та забезпечення доступу до них правоохоронних органів, створення спеціальних органів для запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, ефективний міжвідомчого та міждержавний обмін інформацією, створення спільних слідчих груп.

Імплементація такого досвіду в сучасні українські реалії, потребує залучення великої кількості спеціалістів, ґрунтовного аналізу норм західного законодавства у порівнянні з нашим.

Наявність ефективної внутрішньодержавної законодавчої бази у сфері попередження та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, ще не є запорукою вирішення усіх проблем у цій сфері, за відсутності впровадження дієвих механізмів та інструментів міжнародного співробітництва.

Для прикладу, особа яка займається легалізацією незаконних прибутків не обмежується у своїй злочинній діяльності територією однієї країни, тому Україні слід вирішувати питання міжнародного юрисдикційного та організаційного характеру для запобігання та протидії таким злочинам.

З метою результативного запобігання та протидії деяким господарським злочинам, внутрішня нормативно-правова база країн має бути пристосована до стандартів міжнародного співробітництва. Тому наше законодавство повинно мати спільні риси з міжнародним нормами у ключових та дієвих позиціях.

А саме:

1) відкриття кордонів для надання правової допомоги, а також інформації, яка пов'язана із запобіганням кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Обмін такими матеріалами має відбуватися на рівні фахівців-практиків компетентних органів, які спеціально створені для розслідування відповідних злочинів. Доречно зазначити, що в довоєнний час такі кроки почали впроваджуватися. Прикладом подібної співпраці є підписаний договір Міністерств внутрішніх справ України та Польщі про

взаємну допомогу, а також підписаний Протокол щодо співробітництва між Головною комендатурою поліції Польщі та МВС України, у якому фактично визначені особи польської та української поліції, які відповідають за окремі напрямки боротьби зі злочинністю. Зважаючи на те, що головним органом України у сфері запобігання та протидії злочинам у сфері господарської діяльності є БЕБ, доречно було б і цьому відомству налагодити співпрацю з міжнародними структурами для ефективної роботи.

2) налагодження ефективної та збалансованої системи екстрадиції осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності та майна, яке їм належить. Особливо цей напрям актуальний зараз, враховуючи велику кількість можновладців, які переховуються в Європі та інших країнах світу.

2) налагодження доступу до інформації та документів, що знаходяться в межах іншої держави, і сформувати систему вільного обміну інформацією та досвідом між спеціальними підрозділами, які спрямовані на попередження та протидію кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності.

Важливим елементом попередження кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, спираючись на міжнародний досвід, є виховання та інформування громадян з метою створення застережливого відношення до правопорушників.

Прикладом такого підходу є Великобританія. У Королівстві була розроблена нова форма роботи з інформаторами, відповідно до якої вся інформація щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, надсилається до централізованого органу. Оплату послуг таких інформаторів здійснюють банки та МВС у пропорції 75 % та 25 % від тієї суми, яку вдалось зберегти на користь держави. Подібна система, на нашу думку, може сприяти підвищенню ефективності запобігання та протидії деяких видів господарських злочинів.

Аналізуючи міжнародний досвід співробітництва у сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, можна виокремити деякі ключові позиції на яких таке співробітництво

будується:

- у першу чергу, це підписання домовленостей про намір співпрацювати разом у сфері запобігання та протидії злочинності у господарській сфері;
- наданні один одному матеріально-технічної і консультативної допомоги;
- організації досліджень та розробці спільної методики у запобіганні та протидії кримінальним правопорушенням, зважаючи на особливості криміногенної ситуації у тій чи іншій країні;
- обміні досвідом у сфері правоохоронної роботи;
- допомозі у підготовці та перепідготовці службових осіб;

Основою інституцією, що керує стратегічними питаннями міжнародного співробітництва у сфері попередження та протидії злочинності є Організація Об'єднаних Націй. Функції ООН закладені в Уставі цієї міжнародної організації. Стаття 1 встановлює обов'язок ООН: «Підтримувати міжнародний мир та безпеку; розвивавати дружні стосунки між державами; здійснює міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру» [92].

Статистика, що пропонується ООН, також свідчить збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Така статистика введеться з 1970 року, тому можна прослідкувати її динаміку та не сприятливий прогноз розвитку економічної злочинності у світі. Показник кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності сягає 10 - 15 % з числа усіх кримінальних правопорушень за рік. Представники ООН звертають увагу на тому, що все більшого поширення набувають новітні методи вчинення таких злочинів, враховуючи ті умови, що сформувалися у ринкових відносинах, а також за допомогою сучасних технологій.

Працівники Міжнародного Валютного Фонду провели аналіз шкоди, що заподіють деякі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. Виходячи із їх досліджень, у всіх фінансових системах світу «відмивається» від 500 мільярдів до 1,5 трильйона доларів щорічно. Такий показник становить 1,5 – 5 % від валового національного доходу усіх країн світу.

На думку експертів ООН, шкода заподіяна такими кримінальним

правопорушеннями, що вчинені за останнє десятиріччя у господарській, банківській та фінансовій сферах, матимуть глобальний характер, тому що порушують інтереси інвесторів з різних країн світу та завдають збитків господарським, банківським системам низки країн, що розвиваються [89].

Окрім основних функцій щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, правоохоронцям доводиться й усувати наслідки, що завдають такі правопорушення. Так наприклад, на правоохоронні органи покладені завдання повертати кошти, майно та цінності із зарубіжних країн, що є досить складним завданням. Цей процес ускладняється через слабкість системи фінансового контролю в Україні. Дуже важко встановити походження грошових коштів, оскільки великі суми коштів перебувають в обігу у готівковій формі.

Співробітництво правоохоронних органів України з міжнародними інстанціями перебуває у процесі становлення. Досить чітка взаємодія у сфері запобігання кримінальним правопорушенням встановлена саме з Інтерполом.

Усвідомлюючи серйозність наслідків, що заподіюють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності світовій економіці, у системі поліцейського директорату Генерального Секретаріату Інтерполу було створено спеціальний відділ з боротьби з фінансовими та економічними злочинами, який включає у себе робочу групу PORAC, яка має контролювати доходи, що отримані внаслідок злочинної діяльності.

«Flatwash» – дослідницька група, яка спрямована на виявлення підозрілих фінансових операцій та коштів, майна й цінностей, що здобуті злочинним шляхом, також і в Україні [89].

У контексті сучасного процесу державотворення в Україні, має існувати прямий зв'язок між адаптацією міжнародних практик у сфері державного управління та розвитком ефективних механізмів правоохоронної діяльності, особливо у сфері реагування на злочинність в сегменті господарської діяльності. Цінність такого підходу обумовлена глибоким впливом злочинності у сфері господарської діяльності на стабільність та безпеку суспільства. Виходячи з цього, інтеграція досвіду інших країн, поряд з об'єктивною оцінкою

внутрішніх практик, є критично необхідною для оптимізації роботи правоохоронних структур в Україні.

Кримінальне право іноземних держав, як і кримінальне право України, покликано здійснювати кримінально-правове регулювання господарської діяльності. Це багато в чому обумовлено необхідністю забезпечення економічної безпеки держави, дотриманням заборони на проникнення злочинних доходів в законний сектор економіки. Особливості кримінально-правової охорони господарської діяльності в кримінальному праві зарубіжних держав визначаються моделлю економічної системи і правовим регулюванням економічних відносин в тій чи іншій державі.

Розглядаючи кримінальне законодавство європейських держав, зокрема Балтійських країн, таких як Латвія, Литва та Естонія, можна констатувати відсутність норм, що передбачають кримінальну відповідальність за перепони у сфері підприємництва з боку державних посадовців.

Винятком є кримінальне законодавство Республіки Болгарія, де стаття 282а Кримінального кодексу передбачає відповідальність за відмову у видачі або неналежне оформлення спеціального дозволу на здійснення певного виду діяльності.

У кримінальному кодексі Іспанії окремо регламентовано відповідальність за дії, спрямовані проти господарської діяльності з боку інших економічних агентів. Це включає незаконне вилучення первинних товарів для маніпуляції ринковими цінами або завдання шкоди споживачам, а також злочини, пов'язані з порушенням правил конкуренції.

Законодавство Федеративної Республіки Німеччина визнає кримінальним правопорушеннями у сфері господарської діяльності дії, що пов'язані з банкрутством та обмеженням конкуренції через недобросовісні угоди.

У Франції, кримінальний кодекс в рамках третьої книги, присвяченої майновим злочинам, описує діяння, які зазіхають на господарську діяльність, включаючи шахрайство і штучне створення неплатоспроможності.

Узагальнюючи, кримінальне законодавство більшості європейських країн не містить спеціалізованих норм, які б регулювали відповідальність за

перешкоджання державними службовцями підприємницькій діяльності. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності визначаються як сукупність протиправних дій, вчинених іншими суб'єктами господарювання.

Важливо відзначити, що кримінальний кодекс Грузії регулює питання незаконної господарської діяльності, включаючи випадки здійснення діяльності без ліцензії або порушення умов ліцензування.

Кваліфікуючі ознаки незаконного підприємництва вказані в ч. 2 ст. 192 КК Грузії:

- 1) групою осіб;
- 2) неодноразово;
- 3) особою, засудженою за такий злочин.

У КК Грузії також встановлена відповідальність за такі злочини, пов'язані з незаконним підприємництвом: незаконна освітня діяльність (ст. 192.1), незаконна підприємницька діяльність (ст. 193), незаконне перевезення або збут фальсифікованих речей (ст. 197.1), випуск, зберігання, реалізація або перевезення що підлягає маркуванню акцизного товару без акцизної марки (ст. 200), транспортування товарів для підприємницької діяльності без товарної накладної, невидача товарної накладної на вимогу покупця або відмову в отриманні товарною накладною при придбанні товарів (ст. 200.3), випуск, зберігання, реалізація або перевезення без знаків маркування непідакцизних товарів, що підлягають обов'язковому маркуванню (ст. 200.4), виготовлення, реалізація або (і) використання підроблених знаків маркування непідакцизних товарів, що підлягають обов'язковому маркуванню (ст. 200.5), реалізація, придбання і використання або (і) передача іншим особам з метою повторного використання знаків маркування не підакцизних товарів, що підлягають обов'язковому маркуванню (ст. 200.6) [93].

Наразі Україна активно розвиває міжнародне співробітництво в сфері правоохоронної діяльності, в тому числі через проекти підтримки від ООН, ОБСЄ, FATF, Ради Європи. Сучасна система боротьби з господарською злочинністю розвиває єдині стандарти взаємодії правоохоронних органів на

міжнародному рівні, включаючи обмін інформацією та методологією. Це також стосується боротьби з легалізацією злочинних прибутків, де важливою є гармонізація внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами.

Подібні зусилля включають в себе створення ефективних систем взаємної правової допомоги, екстрадиції злочинців, доступу до необхідної інформації та документів, а також обмін даними і досвідом між спеціалізованими підрозділами. У цьому контексті важливою є роль міжнародних ініціатив, таких як мережа фінансової розвідки Egmont, яка сприяє обміну інформацією про злочини в економічній сфері.

У цілому, аналіз законодавства і практик різних країн світу показує, що управління та регулювання у сфері господарської діяльності має різні варіації, але єдність цілей - створення загальних та ефективних стандартів для запобігання і протидії злочинності в економічній сфері [89].

3.3. Законодавче забезпечення господарської діяльності на міжнародному рівні як спосіб запобігання злочинності у сфері господарювання

Сучасний стан злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності в Україні є результатом відкриття доступу на міжнародні ринки для господарюючих суб'єктів після прийняття Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [94].

Внаслідок цього, багато компаній, які не мали попереднього досвіду у зовнішньоекономічних операціях та прямих контрактах з іноземними фірмами, стали учасниками міжнародного ринку. Така ситуація, сполучена з ослабленням контрольних функцій держави в цій сфері, сприяла зростанню злочинності.

Основні фактори, що сприяли злочинності в зовнішньоекономічній діяльності, були пов'язані з корупцією серед управлінського персоналу та працівників державних контрольних органів, зокрема, на митниці. Такі дії полягали у фальсифікації експортно-імпортних документів, несумлінному

виконанні службових обов'язків, та незаконним діям в рамках цивільно-правових відносин, на кшталт порушення порядку підписання зовнішньоекономічних угод та інші.

На сьогоднішній день, серед інших механізмів протиправної діяльності можна виокремити фальсифікацію даних про інвестиції, неправдиве декларування товарів для заниження митних платежів, та використання фіктивних консультаційних послуг.

Класифікація кримінальних правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності є ключовим елементом для їх розуміння та аналізу у контексті відповідності національного законодавства до норм міжнародного права. На це звертали увагу такі науковці як М. А. Баймуратов, А. В. Потапчук, А. В. Войціховський, Гулаткан Т. В. та інші.

Відповідно до міжнародного законодавства, злочини в цій сфері часто класифікуються як «митні злочини» або «злочини в сфері зовнішньоекономічної діяльності».

Кримінальне законодавство зарубіжних країн до таких злочинів включають незаконний обіг дисків для лазерних систем, незаконне ввезення відходів і вторинної сировини, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, контрабанду наркотиків, психотропних речовин, а також незаконне переправлення осіб через державний кордон.

Основною характеристикою цих злочинів є їх безпосередній вплив на особливості зовнішньоекономічної діяльності, як-от обмеження експорту і імпорту, митні збори, порядок використання відмінностей між внутрішніми і світовими цінами, додаткові транспортні витрати та здійснення платежів в іноземній валюті.

Зовнішня торгівля є основним елементом зовнішньоекономічної діяльності в цілому. Сучасна структура міжнародної торгівлі охоплює чотири основні категорії:

1. Міжнародна комерція фізичними товарами;
2. Міжнародний обмін послугами;

3. Міжнародна торгівля інформаційними ресурсами;

4. Торгівля правами на інтелектуальну власність міжнародним чином.

Під зовнішньоекономічною діяльністю слід розуміти імпорту та/або експорту продуктів або послуг. Товар у рамках такої діяльності визначається як будь-який рухомий об'єкт, а також певні об'єкти, зазвичай класифіковані як нерухомість, включаючи літаки, судна різних типів, космічні апарати, а також різноманітні види енергії, зокрема електрична енергія. Винятком з цього переліку є транспортні засоби, які використовуються для здійснення міжнародних перевезень [95].

Експорт товарів визначається як процес вивезення продукції з митної зони України без наміру її повернення, тоді як імпорту означає ввезення товарів на українську митну територію без обов'язку їх подальшого вивезення. На сьогоднішній день, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, товари класифікуються за декількома основними категоріями:

- паливно-енергетичні товари та мінеральні ресурси, такі як нафта, природний газ, нафтопродукти, кам'яне вугілля, а також електроенергія та інші види енергії;
- різні метали та вироби з них;
- продукція хімічної промисловості;
- сільськогосподарські, продовольчі та лісгосподарські товари, включаючи водні біологічні ресурси;
- предмети повсякденного вжитку, включаючи одяг, меблі, елементи домашнього декору, медичні препарати, косметичні засоби тощо;
- машини та обладнання, що охоплюють не тільки машинобудівну продукцію, але й електроніку, побутову техніку, радіоелектронну апаратуру та автомобілі.

До початку повномасштабної війни, згідно із статистичними даними, ключову роль в структурі експорту України відігравали енергетичні ресурси, такі як нафта, природний газ, нафтопродукти та кам'яне вугілля, а також металопродукція та лісова продукція. Їх частка в загальному обсязі експортних операцій становить 66.8%. На другому місці за обсягом в

українському експорті знаходяться метали та вироби з них з показником 14.5%; тоді як частка машинобудівної продукції та обладнання складає 3.6%. В експорті до сусідніх країн переважають енергетичні товари (40.5%), машини та обладнання (21.1%) та металургійна продукція (11.9%).

Щодо імпорту в Україну, то основну частину займає машинобудівна продукція і обладнання, які становлять 48.2% від загального обсягу імпорту. Такий показник забезпечується в основному за рахунок зростання імпорту побутової електроніки та радіоелектроніки. Після них йдуть товари хімічної промисловості, що становлять 17.9%, а також продукти харчування і сировина для їх виробництва, частка яких складає 17%.

Зовнішньоторговельна діяльність у сфері послуг охоплює широкий спектр дій, які включають виробництво, дистрибуцію, маркетинг та доставку послуг та робіт. Ці послуги надаються за різними моделями, що передбачають наступні варіанти:

- надання послуг з України до інших країн;
- надання послуг з іноземних держав в Україну;
- проведення послуг на території України для іноземних клієнтів;
- виконання послуг на території іноземної держави для українських замовників;
- реалізація послуг українськими виконавцями, які не мають офіційної присутності на території іноземної держави, через представників або уповноважених осіб;
- надання послуг іноземними компаніями, які не мають офіційного представництва в Україні, через представників або уповноважених на території України;
- діяльність українських постачальників послуг через комерційну присутність на території іноземних держав;
- робота іноземних компаній через комерційну присутність на території України.

Наведені способи надання послуг у контексті міжнародної торгівлі можна класифікувати та уточнити наступним чином:

- транскордонні поставки послуг, що включають надання послуг з однієї країни іншій, де постачальник та споживач перебувають в різних країнах. Наприклад, це може включати в себе передачу важливої інформації або даних через телекомунікаційні засоби міжнародного клієнту, що знаходиться в іншій державі.

- послуги на території країни для іноземних споживачів, таких як медичне обслуговування, туризм тощо, іноземним громадянам, які перебувають на території країни-постачальника. Цей спосіб часто застосовується у галузях, де безпосередній контакт між постачальником та споживачем є важливим.

- постійна чи тимчасова присутність постачальника послуг на території іншої країни, коли постачальники послуг з однієї країни здійснюють свою діяльність на території іншої країни, надаючи послуги, такі як консультації чи банківські послуги. Це може включати в себе відкриття філій або представництв за кордоном для безпосереднього обслуговування клієнтів у цій країні.

Таким чином, міжнародна торгівля послугами не обмежується лише переміщенням самої послуги між країнами, але також включає переміщення як виробників, так і споживачів послуг між різними державами [95].

Міжнародна торгівля інформаційними продуктами означає обмін товарами, в яких інформація є невід'ємною частиною. Щодо міжнародної торгівлі інтелектуальною власністю, вона включає передачу виключних прав на інтелектуальні об'єкти або дозвіл на їх використання між українськими та іноземними суб'єктами.

Поряд з зовнішньоторговельною активністю, зовнішньоекономічна діяльність також охоплює інші види економічних взаємодій. Серед них можна виділити наступні напрямки:

- інвестиційне співробітництво, яке полягає у залученні іноземних інвестицій та організації спільних підприємств з іноземними інвесторами в Україні;

- військово-технічне співробітництво, що включає імпорт військової

продукції, її закупівлю та розробку, а також виробництво;

- науково-технічне та науково-виробниче співробітництво, пов'язане з міжнародними науковими дослідженнями та наданням високотехнологічних послуг;

- співпраця у сфері будівництва, включаючи проектування та будівництво об'єктів як в Україні, так і за кордоном;

- співпраця у банківському та фінансовому секторі, що передбачає різноманітні банківські та страхові операції;

- співпраця у галузі транспорту, яка включає розробку міжнародних транзитних транспортних маршрутів та організацію експедиційних послуг.

Сфера зовнішньоекономічної діяльності характеризується високим рівнем динаміки, з огляду на постійне зростання нових галузей та технологій, можливе появлення інноваційних форм та напрямів зовнішньоекономічної активності.

Зовнішньоекономічна діяльність охоплює не лише дії уповноважених державних структур, але й безпосередню участь різних економічних суб'єктів, що включають широкий спектр господарюючих організацій та підприємств

Повертаючись до національного законодавства, важливо зауважити, що хоча ці кримінальні правопорушення згруповані в різні розділи Кримінального кодексу України, їх об'єднує основна характеристика, а саме перетин кордону України з порушенням встановлених правил.

Враховуючи складність і різноманітність цих злочинів, вони вимагають всеосяжного підходу до класифікації, який включає не лише кримінально-правовий аспект, але й оперативно-розшуковий та міжнародно-правовий. На нашу думку, класифікація має враховувати не лише зовнішньоекономічну приналежність злочинів, але й їх специфіку, зокрема приналежність до певних видів зовнішньоекономічних операцій.

У контексті управління зовнішньоекономічною діяльністю, провідну роль відіграють Президент і Уряд України. Під їхнім керівництвом діють численні галузеві виконавчі органи, які координують зовнішньоекономічні

операції. Основним органом у цій сфері є Міністерство економіки України, відповідальне за формулювання державної політики, нормативно-правове регулювання в області зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності, а також за видання ліцензій та інших дозвільних документів для експортно-імпортних операцій із певними категоріями товарів, включаючи паспорти бартерних угод.

Державна митна служба України виступає в ролі контролюючого органу у сфері митної справи, здійснюючи контроль і нагляд за дотриманням митного законодавства, а також виконує функції валютного контролю і боротьби з контрабандою та іншими злочинами.

Крім Міністерства економіки України, до управління зовнішньоекономічною діяльністю залучені також Міністерство фінансів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство промислової політики України, Міністерство юстиції України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство оборони України, Національний банк України, Державна служба з надзвичайних ситуацій і Служба безпеки України, Бюро економічної безпеки України.

Центральним елементом зовнішньоекономічної діяльності є діяльність різних господарюючих суб'єктів, які безпосередньо провадять експортно-імпортні та інші види зовнішньоекономічних операцій. Учасниками цієї діяльності можуть виступати як вітчизняні, так і зарубіжні юридичні та фізичні особи. Згідно із законодавством України, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є:

- фізичні особи, включаючи громадян України, іноземців, осіб без громадянства, що мають цивільну правоздатність і дієздатність за українським законодавством та проживають на території України;

- юридичні особи, зареєстровані в Україні з постійним місцем перебування на її території (підприємства, організації, об'єднання, акціонерні товариства, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі фірми, кооперативи, кредитні установи, міжнародні організації та інші),

включаючи ті, що належать іноземним суб'єктам господарювання;

- об'єднання фізичних, юридичних, або фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами за законами України, але мають постійне місцеперебування в Україні і здійснюють господарську діяльність відповідно до цивільно-правового законодавства;

- структурні підрозділи іноземних суб'єктів господарювання (філії, представництва тощо), які не є юридичними особами за українським законодавством, але мають постійне місцеперебування в Україні;

- спільні підприємства, створені за участю українських та іноземних суб'єктів господарювання, зареєстровані в Україні та мають постійне місцеперебування на її території;

- інші суб'єкти господарської діяльності, які визначені українським законодавством.

Україна, через свої органи та місцеві органи влади і управління, виступає як юридична особа у зовнішньоекономічній діяльності, створюючи спеціалізовані зовнішньоекономічні організації для участі у такій діяльності [94].

Отже, можна підсумувати, що зовнішньоекономічна діяльність є невід'ємною частиною економічної діяльності. Ця сфера включає в себе регулятивні та контрольні функції державних органів щодо зовнішньоторговельної, інвестиційної та іншої діяльності, яку здійснюють юридичні та фізичні особи, а також діяльність, пов'язану з наданням підтримки та послуг при проведенні зовнішньоекономічних операцій.

Зовнішньоекономічна діяльність характеризується широким спектром, гнучкістю та взаємодією різних суб'єктів господарської діяльності. З урахуванням швидкого розвитку глобальної економіки та появи нових галузей і технологій, можливе появлення нових форм і видів зовнішньоекономічної діяльності. Однак основною формою цієї діяльності є зовнішньоторговельна діяльність, яка і визначає основні напрямки скоєння злочинів у цій сфері. Тому в рамках цього дослідження необхідно аналізувати види злочинів, вчинених в цій сфері, та розробляти ефективні заходи для

протидії кримінальній діяльності в цій галузі економіки.

Кримінальні правопорушення в сфері зовнішньоекономічної діяльності мають декілька ключових характеристик, виокремлених дослідницею Корнєвою Т., як такі, що допомагають у їх класифікації та розумінні:

1. Міждержавний характер: ці злочини часто полягають у залученні учасників з двох або більше держав, підкреслюючи їх міжнародний характер.

2. Різноманітність учасників: учасниками зовнішньоекономічної діяльності є як національні юридичні, так і фізичні особи, регулювання яких здійснюється за допомогою митного, валютного, банківського, адміністративного, податкового та інших видів права.

3. Вплив законодавства інших держав і міжнародного права: законодавство іноземних держав та міжнародні норми відіграють значну роль у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності.

4. Державне регулювання: діяльність регулюється державою через уповноважені органи.

5. Зв'язок з діями державних службовців: реалізація зовнішньоекономічної діяльності тісно пов'язана з діями або бездіяльністю державних службовців.

6. Переміщення об'єктів через митний кордон: зовнішньоекономічна діяльність включає переміщення різних об'єктів через митний кордон [96].

Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень у цій сфері часто базується на порядку переміщення об'єктів через митний кордон, що включає митний контроль, сплату відповідних податків та зборів, а також дотримання митних процедур. Наприклад, контрабанда включає в себе незаконне переміщення товарів через митний кордон, де об'єктом злочину є саме порядок цього переміщення.

Розгорнута кваліфікація кримінального правопорушення на прикладі контрабанди, дозволять нам виокремити основні кримінально-правові особливості та ключові елементи, які формують цей тип злочинів.

1. Об'єкт злочину: основним об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення предметів через митний кордон України. Це включає

дотримання відповідних процедур митного контролю та митного оформлення, а також сплату передбачених законодавством платежів.

Додаткові факультативні об'єкти: крім основного об'єкта, контрабанда може мати додаткові факультативні об'єкти, такі як порушення порядку обігу дозволених предметів, недотримання порядку сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а також може впливати на громадську безпеку та здоров'я населення.

1. Класифікація предметів контрабанди:

Перша група включає предмети зі спеціальними ознаками, які надають підстави для кваліфікації їх незаконного переміщення через митний кордон за статтею 201 Кримінального кодексу України, незалежно від їхнього розміру [68]. До цієї групи відносяться:

- історичні та культурні цінності;
- отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини;
- зброя та боєприпаси (окрім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї).
- стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України, їх вільний обіг згідно з чинним законодавством може істотно обмежуватись і для переміщення їх через митний кордон, як правило, потрібен спеціальний дозвіл.

Друга група включає товари, які вільно обертаються в Україні, і переміщення яких через митний кордон у великих розмірах може кваліфікуватися як контрабанда.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів має специфічну кваліфікацію, яка вимагає додаткового розгляду відповідно до конкретних статей Кримінального кодексу України.

2. Об'єктивна сторона злочину: включає дії, які полягають у незаконному переміщенні відповідних предметів через митний кордон України.

Визначення «переміщення через митний кордон»: може включати ввезення на митну територію України, вивезення з цієї території або транзит

через територію України за допомогою різних методів та засобів, включно з використанням спеціально тренованих тварин, трубопровідного транспорту та іншого.

3. Місце вчинення злочину є митний кордон: митний кордон України збігається з державним кордоном, що має важливе значення для визначення місця вчинення злочину.

Важливо розуміти, що кримінальна відповідальність за контрабанду залежить від багатьох факторів, включаючи характеристики переміщуваних предметів, спосіб їх переміщення, і, головне, місце вчинення цих дій - через митний кордон України.

Основний фокус у визначенні злочину контрабанди полягає на незаконному переміщенні предметів через митний кордон, що порушує встановлений порядок та може призвести до серйозних наслідків, зокрема у сфері громадської безпеки та економічної стабільності країни.

Переміщення предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю є ключовою характеристикою злочину контрабанди.

Розглянемо детальніше ці аспекти: переміщення поза митним контролем (поза місцем розташування митниці) означає переміщення предметів через кордон у місцях, які не є офіційними пунктами перетину.

Поза зоною митного контролю митниці означає, що переміщення відбувається в місцях, які формально є частиною митниці, але не підлягають митному контролю.

Поза часом здійснення митного оформлення означає, що така незаконна дія відбувається до відкриття чи після закриття митниці або у час, коли митниця не працює.

Із незаконним звільненням від митного контролю означає ухилення від митного контролю через корупцію або інші незаконні способи.

Переміщення з приховуванням від митного контролю:

- Використання тайників: спеціально обладнані схованки у транспортних засобах, устаткуванні, тарі, предметах одягу тощо.

- Використання інших засобів, які утруднюють виявлення: приховування предметів у різних місцях на тілі людини або в особистих речах.

- Камуфлювання предметів: надання одним предметам вигляду інших для уникнення виявлення.

Використання підроблених або незаконно одержаних документів полягає у поданні митному органу України документів, які не відповідають дійсності або були одержані незаконно.

5. Питання визначення вартості предметів контрабанди та їх кваліфікація згідно з українським законодавством включає кілька ключових аспектів:

- якщо предмет контрабанди відсутній або зазнав істотних змін (наприклад, був знищений, реалізований, вивезений за межі України, пошкоджений тощо), його вартість визначається на підставі документів або, у відсутність таких, через порівняння з цінами на ідентичні або подібні товари.

Вартість визначається відповідно до митного законодавства, яке може передбачати різні методи оцінки залежно від конкретного випадку.

5. Кваліфікація дій, які полягають у незаконному переміщенні товарів:

- якщо особа мала намір перемістити товари у великому розмірі через митний кордон, але розділила ці товари на менші частини, такі дії розглядаються як продовжуваний злочин і кваліфікуються за статтею 201 Кримінального кодексу України [68].

У випадку, коли метою контрабанди було ухилення від сплати обов'язкових платежів, дії кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених статтями 201 і 212 Кримінального кодексу України [68].

6. Характеристика контрабанди як кримінального правопорушення з формальним складом:

- визначення моменту закінчення контрабанди вимагає диференційованого підходу, залежно від того, чи відбувається ввезення або вивезення предметів, а також від місця вчинення протиправних дій. У разі існування спеціальних митних зон або внутрішніх митниць, що розміщені на

митному кордоні, важливо враховувати їх особливості при визначенні закінчення злочину.

Добровільна відмова від вчинення контрабанди можлива лише на стадії готування до незаконного переміщення предметів через митний кордон або незакінченого замаху на його вчинення, коли особа усвідомлює можливість доведення злочину до кінця, але з власної ініціативи відмовляється від цього:

- застосовується на стадії готування до злочину або незакінченого замаху. Якщо особа самотійно вирішує не довести злочин до кінця, вона може уникнути відповідальності.

- важливо відзначити, що добровільна відмова не застосовується, якщо особа вирішує відмовитися від злочину через неможливість його виконання, наприклад, через проведення митного огляду.

7. Суб'єкт кримінального правопорушення:

- суб'єктом злочину контрабанди може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку;

- а також особа, яка користується дипломатичним імунітетом, яка може вчиняти такі злочини.

Пособництво та кваліфікація дій службових осіб:

- службові особи, які сприяють вчиненню контрабанди, вважаються пособниками в цьому злочині.

Якщо контрабандою займається службова особа з використанням свого службового становища, то дії кваліфікуються за сукупністю злочинів згідно з відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Ці положення відображають складність кримінально-правової кваліфікації контрабанди, а також специфіку відповідальності для різних категорій суб'єктів, включаючи службових осіб та осіб з дипломатичним імунітетом. Вони важливі для розуміння того, яким чином українське законодавство регулює питання контрабанди та пов'язані з нею правопорушення.

8. Висвітлення суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення та її кваліфікуючих ознак у контексті українського

кримінального права включає кілька ключових пунктів:

- злочин контрабанди характеризується прямим умислом, що означає свідоме та навмисне вчинення незаконного переміщення товарів через митний кордон;

- важливо відзначити, що недекларування предметів з необережності (тобто без наміру приховування) не вважається злочином контрабанди.

- за попередньою змовою групою осіб означає, що злочин було сплановано та вчинено групою осіб, які діяли спільно.

- собою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею передбачає участь особи, яка вже мала судимість за аналогічний злочин, це є кваліфікуючою ознакою і може призвести до більш суворого покарання.

- за попередньою змовою групою осіб означає, що злочин було сплановано та вчинено групою осіб, які діяли спільно.

Кваліфікація таких дій як злочинів вимагає ретельного розгляду обставин кожного конкретного випадку, а також оцінки доказів, які підтверджують відсутність або порушення митного контролю. Важливо зазначити, що такі дії, як правило, вважаються серйозними злочинами, що вимагають відповідної кримінальної відповідальності.

Тому, розглядаючи питання класифікації кримінальних правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності, слід відзначити, що крім кримінально-правової диференціації, ключовим критерієм приналежності кримінально-караного діяння до аналізованого виду злочинів є його вчинення в рамках зовнішньоекономічної діяльності.

Серед інших незаконних дій у системі зовнішньоекономічної діяльності слід назвати:

- фальсифікація інформації щодо розміру інвестицій, що передбачає надання неправдивих даних про обсяги інвестицій, що надходять до суб'єктів господарської діяльності.

- створення фіктивних спільних підприємств, метою таких дій є вивезення за кордон валюти, дефіцитної сировини та напівфабрикатів.

- свідомо неправдиве декларування, що включає надання недостовірної

інформації про кількість, якість або вартість товару з метою зниження митних витрат.

- пред'явлення підроблених сертифікатів походження продукції, з метою отримання митних преференцій, що застосовуються стосовно окремих країн.

- отримання пільг у країні-експортері, що включає пільги по поверненню вартості ввізного мита на сировину та комплектуючі при умові вивозу виготовлених з них товарів за кордон.

- оголошення транзиту товарів, які розміщуються на митних ліцензійних складах або у вільних митних зонах, реалізуються без сплати податків.

- оплата фіктивних консультаційних послуг, що може включати фінансові та інші операції, які не мають реального економічного змісту.

- підробка або повторне оформлення фактур, що передбачає маніпуляції з документами для приховування реальних фінансових операцій.

Практика застосування Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» дає підстави вважати, що в регулюванні ЗЕД мають місце серйозні недоліки через недосконалість діючого законодавства, які зводяться в основному до такого:

- першою проблемою, яка виявлена в діючому законодавстві України, що стосується зовнішньоекономічної діяльності, є відсутність чітко визначеного механізму для відповіді на дискримінаційні чи недружні дії з боку іноземних держав. Це стосується дій, які можуть обмежувати легітимні інтереси українських суб'єктів ЗЕД.

- другий аспект полягає у відсутності конкретизованих заходів, спрямованих на захист прав та законних інтересів українських суб'єктів ЗЕД за кордоном, згідно з нормами міжнародного права. Це вказує на необхідність розробки та впровадження додаткових заходів правового захисту для українських суб'єктів, що ведуть діяльність за межами країни.

- третя проблема полягає у недостатній ефективності існуючого Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» у контексті боротьби з порушеннями цього закону. Виявлено, що дія цього закону не охоплює деякі

види порушень та суб'єктів, відповідальних за ці порушення [97].

Що стосується практичного аспекту, то слід зазначити, що у сфері ЗЕД поширене використання прямих кореспондентських рахунків як конвертаційних валютних центрів. Перевірки, проведені Національним банком України, виявили, що комерційні банки часто здійснювали значні операції через ці рахунки під виглядом експортно-імпортних операцій, результати яких потім не знаходили відображення в митній статистиці, особливо у розрахунках у національній валюті по зовнішньоторговельній діяльності.

Спираючись на міжнародний досвід, на наш погляд, слід удосконалити чинне законодавство, що регулює ЗЕД такими заходами:

1. Посилити співпрацю правоохоронних органів і банківських установ, оскільки саме банки здатні ефективно контролювати фінансові операції, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю. Це підтверджується світовим досвідом, зокрема практикою США, Німеччини, Австрії. Наприклад, у Швейцарії кримінальне законодавство має пріоритет над банківською таємницею, особливо у випадках класичних господарських злочинів і операцій з відмивання грошей.

2. Посилити організацію перевірок декларацій про доходи і видатки з метою забезпечення їх відповідності фактичному стану, за рахунок створення спеціальних комісій Верховною Радою України, за участю представників Генеральної прокуратури України, БЕП, СБУ та Міністерства фінансів України, особливо відносно високопосадовців вищих ешелонів влади.

3. Дотримання принципу невідворотності покарання за кожний вчинений злочин, що передбачає аналіз кримінальних проваджень та матеріалів, які перебувають у Генеральній прокуратурі України, БЕП, СБУ, , для визначення обґрунтованості звинувачень і прийняття рішення про притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, згідно з чинним законодавством.

4. Підвищити ефективність контролю з боку Національного банку України за відкриттям і використанням комерційними банками

кореспондентських рахунків і поверненню в Україну валютної виручки, отриманої від експортно-імпортних операцій.

Такі заходи мають на меті зміцнення правової системи та забезпечення більшої прозорості та відповідальності у сфері вищого управління країною. Реалізація цих ініціатив допоможе зменшити корупцію та підвищити довіру до державних інституцій.

Формування економічної мети зовнішньоекономічного законодавства є вирішальним для забезпечення стабільності внутрішньої структури і ефективності правової системи. Ця мета повинна бути виведена не з суб'єктивних оцінок законодавця, а відображати основні завдання зовнішньоекономічної стратегії країни.

Згідно з Посланням Президента України до Верховної Ради України, основне завдання зовнішньоекономічної стратегії полягає у забезпеченні оптимальних параметрів відкритості української економіки відповідно до світових стандартів та критеріїв. Це сприятиме економічній безпеці країни та тіснішому поєднанню внутрішньої та зовнішньої економічної політики.

Важливим аспектом є узгодження протиріч, що виникають у зовнішньоекономічних відносинах, наприклад, між вітчизняними підприємствами та іноземними конкурентами на зовнішніх та внутрішніх ринках, а також між самими державними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Вирішення цих протиріч вимагає від законодавця застосування спеціалізованого методу правового регулювання, який забезпечував би захист, стабілізацію та розвиток зовнішньоекономічних відносин у потрібному напрямку.

Такий підхід вимагає глибокого аналізу зовнішньоекономічних процесів, врахування міжнародного досвіду та актуальних тенденцій світової економіки, а також розробки комплексу заходів, спрямованих на удосконалення існуючих нормативних актів та механізмів їх впровадження.

Г. Л. Знаменський влучно зазначив, що досягнення мети встановлення правопорядку в сфері законної господарської діяльності не може бути забезпечене лише шляхом механічного застосування традиційних правових

методів, таких як узгодження, підпорядкування та зобов'язання. Забезпечення ефективності господарського законодавства у його захисній, стабілізуючій та розвиваючій функціях вимагає впровадження комплексного методу правового регулювання, який об'єднує ці традиційні підходи.

У цьому комплексному методі, перехід від простого поєднання до системної організації досягається через підпорядкування їх основному принципу – принципу рівного підпорядкування усіх суб'єктів господарської діяльності до єдиного господарського порядку.

Завдяки інтеграції цього принципу в єдиний метод правового регулювання, компенсується відсутність тих характеристик, які зазвичай властиві правовому методу. Водночас, це дозволяє створити можливість для загальної характеристики правового регулювання. Принцип рівного підпорядкування сприяє організації господарських зв'язків між суб'єктами зовнішньоекономічних відносин таким чином, що вони, незважаючи на конфлікти економічних інтересів, розвивають свої відносини, базуючись переважно на принципах співробітництва.

Таким чином, у сучасному законодавстві має сформуватися система методів правового регулювання, які базується не на випадковості чи довільності, а на збалансованому та обґрунтованому підході до вирішення питань зовнішньоекономічної діяльності.

Правова система будь-якої держави у світі, не може вважатися бездоганною та завжди містить певні недоліки. Однак, в процесі реалізації правових норм виникає можливість не тільки виявити ці недоліки, а й сформулювати стратегію їх вирішення. Тому, перш ніж пропонувати методи оптимізації існуючих законодавчих норм, слід розглянути проблеми, що виникають у практиці. У ході дослідження доктринальних та практичних матеріалів було виявлено декілька проблем, що виникають у процесі регулювання кримінальним законодавством сфери господарської діяльності. Серед таких:

1. Відсутність стабільності в регулюванні законодавства, що стосується господарської діяльності.

2. Високий рівень латентності кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

3. Труднощі, які виникають під час кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Виходячи зі змісту першої проблеми, можемо спостерігати, що нестабільність у регуляторному законодавстві сфери господарювання негативно впливає на кримінально-правові норми, особливо в контексті Розділу VII Кримінального кодексу України. У цьому розділі, норми мають велику залежність від господарсько-правових актів, які постійно змінюються, що ускладнює їх застосування у кримінальному праві.

Яскравим прикладом є прийняття Податкового кодексу України 2 грудня 2010 року, що спричинило значні зміни в об'єктивній стороні злочину. Це призвело до невідповідності між багатьма підходами, сформованими доктриною та практикою, і кримінально-правовою оцінкою порушень податкового законодавства, хоча сам текст статті 212 Кримінального кодексу України залишився незмінним. Це створює додаткові труднощі, оскільки через бланкетність норм кримінального права, описові компоненти більшості злочинів у сфері господарської діяльності визначаються спеціальними законодавчими актами [68].

Тому, для ефективного вдосконалення регуляторного механізму, необхідно звернути увагу на стабільність та послідовність законодавства, що регулює сферу господарської діяльності та відповідність таких норм діючому Кримінальному кодексу України.

Другою суттєвою проблемою є високий рівень латентності злочинів у сфері господарської діяльності. Це питання можна поділити на дві частини:

1. У першу чергу, неефективність запобігання та протидії злочинності в сфері господарської діяльності, обумовлена недостатньою раціональністю та ефективністю взаємодії між виконавчими та правоохоронними органами. Ця проблема полягає в тому, що часто відсутні достатні підстави для притягнення осіб до відповідальності, через недоліки у застосуванні норм господарського законодавства як з боку контролюючих, так і правоохоронних

органів.

2. Внаслідок високої латентності злочинів у цій сфері виникає дефіцит судової практики. Такий дефіцит гальмує процес вдосконалення правозастосування, оскільки судова практика та її аналіз є ключовими факторами у розвитку правової системи. Низький обсяг судової практики у цій області означає, що мають місце значні прогалини у формуванні доктринальних та практичних підходів до кваліфікації та судового розгляду злочинів.

Виходячи з даних Державного реєстру судових рішень України та статистики діяльності Бюро економічної безпеки за 2022 рік, ми можемо спостерігати недовіру існуючого механізму кримінального правового захисту в сфері господарської діяльності. Більшість кримінальних проваджень закриваються через відсутність подій кримінального правопорушення або ж недостатню ефективність правоохоронних органів у доведенні факту злочину [98].

Таким чином, необхідно зміцнювати координацію між правоохоронними та виконавчими органами, покращувати механізми розслідування та притягнення до відповідальності, а також забезпечувати більш активне формування судової практики. Це дозволить не лише зменшити рівень латентності злочинів у сфері господарської, але й сприятиме розвитку ефективнішої та справедливої правової системи.

Для ілюстрації зазначеної проблеми важливо звернути увагу на статистичні дані, які нам пропонує Бюро економічної безпеки у своєму звіті за роботу у 2022 році.

Протягом 2022 року детективами БЕБ розслідувалось 961 кримінальне провадження. Згідно з відомостями Єдиного реєстру досудових розслідувань, за період з 01.01.2022 по 31.12.2022 органами БЕБ України зареєстровано 442 кримінальних провадження, у т.ч. підслідних детективам БЕБ відповідно до ч. 3 ст. 216 КПК України. У 46 кримінальних провадженнях особам повідомлено про підозру. Направлено до суду **всього 29 кримінальних проваджень** [99].

На даний час детективи БЕБ розслідують 27 кримінальних проваджень, пов'язаних з активами російської федерації та республіки білорусь, за якими встановлено та арештовано таких активів на загальну суму 41 млрд грн. Зазначені арештовані товарно-матеріальні цінності передані АРМА, яким вже реалізовано такого майна на 951 млн грн. З метою пришвидшення перерахування цих коштів для потреб ЗСУ, за погодженням з Кабінетом Міністрів України на 600 млн грн придбано військові облігації [99].

Статистика щодо повернення коштів у державний бюджет могла б бути набагато краща, якщо хоча б половина кримінальних проваджень передавалось до суду.

Тому, для вирішення цих проблем необхідно змінити підходи до розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а також оновити нормативні акти та практичні рекомендації, щоб вони відповідали сучасному стану законодавства та економічній реальності.

Відповідно до статті 18 Кримінального кодексу України, суб'єктом злочину може бути виключно фізична осудна особа [68]. Тоді як, згідно зі статтею 55 Кримінально-процесуального кодексу України, потерпілим може бути як фізична, так і юридична особа [100]. Це створює певний дисбаланс, оскільки збитки, завдані кримінальним правопорушенням юридичній особі, мають бути компенсовані, в той час як збитки, завдані юридичною особою, мають компенсувати фізичні особи, що діяли в інтересах цієї юридичної особи та були притягнуті до кримінальної відповідальності. Це порушує питання справедливості такого підходу.

На сучасному етапі розвитку правової системи існують три основні моделі введення кримінальної відповідальності для юридичних осіб. Україна використовує модель, в якій юридична особа не розглядається як самостійний суб'єкт кримінального правопорушення, адже вона не має власної волі та умислу. Замість цього, фізична особа, яка діє в інтересах юридичної особи, вважається винуватцем злочину, а юридична особа може піддаватися лише заходам кримінально-правового характеру.

Законодавчі зміни в Україні, прийняті 23 травня 2013 року, що вступили в силу 1 вересня 2014 року, частково впровадили цю модель, встановивши підстави для застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб. Законодавець визначив вичерпний перелік статей, які передбачають заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб [101].

Проте виникає дискусія щодо справедливості та ефективності такої моделі. З одного боку, вона враховує той факт, що юридична особа як така не може мати власного умислу чи волі, які є ключовими елементами злочину. З іншого боку, цей підхід може створювати ситуації, в яких юридичні особи використовуються як інструменти для скоєння злочинів без відповідної відповідальності за їхні дії.

При цьому, кримінальна відповідальність фізичних осіб, що діють в інтересах юридичної особи, не завжди повною мірою відображає рівень шкоди, завданої діяльністю юридичної особи. Це може призвести до ситуацій, де великі корпорації залишаються недоторканими за свої дії, а відповідальність має лягати на окремих співробітників.

Таким чином, питання про те, чи є ця модель справедливою та ефективною, залишається предметом дискусій та аналізу, який повинен враховувати різні аспекти, включно з можливістю зловживання корпоративними структурами, потребою захисту прав потерпілих, та забезпеченням принципу справедливості у кримінальному правосудді.

Аналіз статті 96-3 Кримінального кодексу України, яка визначає підстави для застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб, показує, що вона обмежується випадками вчинення кримінальних правопорушень саме уповноваженою особою від імені та в інтересах такої юридичної особи [68]. Це вказує на певний розрив між суттю норми та її практичним застосуванням.

Статистика, згідно з Державним реєстром судових рішень України, свідчить про обмежену ефективність таких заходів. Зі 100 % проаналізованих ситуацій в яких особа, яка були у статусі підозрюваної у кримінальному провадженні, лише до 40 % застосували відповідні кримінально-правові

заходи. Це вказує на те, що на практиці юридичні особи, залучені до злочинних діянь, часто уникають належних наслідків [98].

Зазвичай особи, які притягуються до кримінальної відповідальності, належать до "середньої ланки" і не мають реальної можливості компенсувати завдані збитки державі та суспільству. Це веде до відсутності ефективного відновлення справедливості в рамках кримінального провадження.

Виходячи з цього, існує потреба у розширенні положень Розділу XIV-1 КК України, щоб охопити ширший спектр злочинів у сфері господарської діяльності. Таке розширення може забезпечити більш ефективне притягнення до відповідальності юридичних осіб, які діють незаконно або недобросовісно. Зміцнення відповідальності юридичних осіб в кримінальному праві України дозволить збільшити їхню відповідальність за злочинні дії, вчинені від їхнього імені або в їхніх інтересах.

Ще однією суттєвою проблемою у сфері злочинності в сегменті господарської діяльності, на думку багатьох вітчизняних та іноземних вчених є високий рівень тінізації та криміналізації економіки.

Ці явища спричинені, зокрема, деформованим державним регулюванням і високим рівнем корупції, що призводить до формування кримінально-кланової системи розподілу суспільних ресурсів. Така ситуація сприяла виникненню глибокої економічної кризи до війни, та значно впливає на зменшенні фінансових ресурсів держави та зниженню рівня життя населення після початку повномасштабної агресії.

Такі явища також можуть негативно впливати на міжнародне фінансування України, що так важливе у наш час. Подолання економічної кризи в умовах зовнішньої агресії є одним з пріоритетів політики забезпечення економічної безпеки держави. Це передбачає реформування державних інститутів для забезпечення ефективного захисту національних інтересів, зниження рівня корупції та криміналізації. Подолання зовнішньої агресії та забезпечення економічної безпеки держави вимагає системної протидії злочинності в сфері господарської діяльності, що передбачає злагоджену роботу фінансових, податкових, митних та правоохоронних

органів.

Такі завдання запобігання і протидії злочинності у сфері господарської діяльності в Україні покликані виконувати Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національного антикорупційного бюро України, Державна митна служби, Державна податкова служба України та Бюро економічної безпеки України. Правоохоронних органи (СБУ, БЕП, НПУ) покликані попереджати, виявляти та проводити досудове розслідування злочинів, які зібрані в окремий розділ VII Кримінального кодексу України «Злочини у сфері господарської діяльності».

Розділ VII Кримінального кодексу України включає 36 злочинів, що спрямовані проти суспільних відносин, які пов'язані з господарською діяльністю, за здійснення яких передбачено кримінальну відповідальність. Проте, як свідчать статистичні дані, ефективність притягнення до відповідальності за такі кримінальні правопорушення є недостатньою: лише кожен п'ятий злочинець, що скоїв економічний злочин, фактично отримує покарання. Це підкреслює необхідність покращення правоохоронної діяльності в Україні, зокрема, шляхом зміцнення координації між різними правоохоронними органами та підвищення ефективності розслідувань. Крім того, важливо посилити превентивні заходи, наприклад, через підвищення обізнаності про ризики в сфері господарювання та розробку ефективних механізмів виявлення та запобігання таким злочинам.

Важливим питанням удосконалення кримінального законодавства, на наш погляд, є остаточне визначення приналежності норм, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Розділ VII Кримінального кодексу України, присвячений злочинам у сфері господарської діяльності, є важливою частиною законодавства, що регулює господарські злочини. Проте, як правильно зауважено у юридичній літературі, реальний родовий об'єкт посягань, охоронюваних нормами цього розділу, не завжди однозначно відображається у його назві. Це веде до деякої

невизначеності щодо того, які саме суспільні відносини виступають об'єктом кримінально-правової охорони у рамках цього розділу [102].

Не всі відносини, які охороняються нормами розділу VII, можуть бути класифіковані як виключно господарські. Наприклад, приватизаційні відносини, відносини, пов'язані зі сплатою податків, а також відносини, що стосуються використання майна, що набуто злочинним шляхом, можуть не відповідати строгому визначенню господарських відносин. Це створює певну правову невизначеність, адже важливо точно розуміти, які саме суспільні відносини підпадають під кримінально-правову охорону.

Така ситуація може призвести до проблем у правозастосуванні, оскільки правоохоронні органи та судова система мають чітко розуміти, які дії є кримінальними порушеннями в рамках господарської діяльності. Невідповідності в законодавстві можуть ускладнити правозастосування та викликати суперечності щодо кваліфікації діянь як злочинних.

Українському законодавству може знадобитися подальше уточнення та удосконалення, щоб забезпечити ефективність кримінально-правового регулювання в сфері господарської діяльності та забезпечення справедливості у судовому розгляді таких справ.

Дудоров О.О. влучно зазначив з цього приводу: «Навіть визнаючи той факт, що роль суб'єктів господарювання як платників податків у наповненні державної скарбниці є визначальною, зрозуміло, що обов'язок сплачувати внески, які входять у систему оподаткування, покладається чинним законодавством на осіб, які є учасниками як господарських, так і трудових та цивільно-правових відносин» [103].

З урахуванням цієї позиції, вирішення питання родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності має відбуватися або за рахунок зміни назви Розділу VII або за рахунок впровадження нових Розділів, які чітко будуть охоплювати родовий об'єкт цих кримінальних правопорушень.

І. І. Бартош з'ясувала, що в їх межах цієї проблеми найбільш часто озвучуються три варіанти удосконалення законодавства [104].

Суть першого методу удосконалення полягає у модифікації назви Розділу VII КК України, замість акценту на «господарській діяльності», фокус робиться на «економіці» (наприклад, «у сфері економіки», «у сфері економічної діяльності», «у сфері економіки і підприємництва»).

Є.М. Васілін звертає увагу на те, що такий підхід був прийнятий у законодавстві деяких пострадянських країн, зокрема Естонії, Казахстану, Литви та Молдови [105, с. 84]. В контексті кримінології, поняття «економічна злочинність» є вживаним, але водночас не забезпечує бажаної ясності та однозначності.

А.М. Бойко виділяє три головні точки зору щодо визначення економічних злочинів: 1) злочини, що завдають шкоди економічній системі держави; 2) злочини проти власності, пов'язані з господарською діяльністю; 3) злочини, вчинені суб'єктами господарської діяльності [106, с. 26–28].

І.І. Бартош критично зауважує, що реалізація цього підходу спровокує необхідність включення у цей розділ кримінальних норм проти власності під відповідною назвою, в той час як у доктрині таке широке визначення визнається неприпустимим [104, с. 104].

Д.В. Каменський та С.С. Титаренко підкреслюють, що цей метод вимагає глибокого обґрунтування з позицій теорії ознак родового та видового об'єкта посягання, а також потребує додаткової аргументації на користь радикально нового підходу до класифікації кримінальних правопорушень проти власності та господарських відносин [107, с. 29].

Водночас існує думка про необхідність «звуження» охоронюваних цим розділом суспільних відносин, зокрема за допомогою включення у назву формулювання «злочини проти ринкової економіки», яке відповідає змісту кримінального закону [108, с. 187].

Незважаючи на переваги запропонованого методу, за рахунок уточнення назви Розділу VII, він не отримав одностайної підтримки серед вітчизняних науковців.

Зокрема, Є.М. Васілін висловив сумніви щодо ефективності такої назви як «Злочини проти ринкової економіки» у плані досягнення однозначності в

кримінальному законодавстві. Він аргументує це тим, що ринкова економіка неодмінно включає приватну власність, що веде до необхідності кримінально-правової охорони відносин власності.

Наприклад, злочини проти власності, такі як привласнення майна підприємства зловживанням службовим становищем, можуть вважатися економічними посяганнями, що веде до надмірного розширення цієї категорії [105, с. 87]. Враховуючи ці аргументи, видається більш обґрунтованим другий, більш компромісний варіант. Він передбачає створення в рамках одного розділу, двох підрозділів, які включатимуть дві окремі групи кримінальних правопорушень: у сфері економіки та у господарському сегменті. Це відображатиме як спорідненість, так і відмінності між цими двома сферами.

На нашу думку, беручи до уваги, що норми, які передбачені Розділом VII КК України, покликані забезпечувати кримінально-правову охорону не лише господарської, а й економічної діяльності, назву відповідного розділу, на наш погляд, доцільно викласти в такій редакції: «Кримінальні правопорушення у сфері економічної та господарської діяльності».

Також необхідно звернути увагу на систему правосуддя, яке має забезпечувати справедливе та ефективне покарання. Це включає забезпечення незалежності судової системи, підвищення кваліфікації суддів і слідчих.

Удосконалення кримінально-правових механізмів для забезпечення кримінологічної безпеки в сфері господарської діяльності є важливим кроком у боротьбі з корупцією та іншими формами злочинності. Такий підхід не тільки підвищить рівень правової відповідальності у бізнес-середовищі, але й сприятиме створенню більш справедливої та прозорої економічної системи. Важливо, щоб такі зміни відбувалися у відповідності з міжнародними стандартами та найкращими практиками, що забезпечить ефективну боротьбу з злочинністю у сфері господарської діяльності та захист інтересів як бізнесу, так і суспільства в цілому.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано, що для ефективного зниження рівня злочинності у сфері господарської діяльності, необхідно зосередити увагу на таких ключових аспектах:

- Розробці та впровадженні комплексних правових рамок, які будуть гармонійно поєднуватися та не суперечити один одному;
- Постійному аналізу стану і тенденцій злочинності в господарській діяльності, у цьому процесу мають приймати участь усі суб'єкти правоохоронної діяльності у сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сегменті господарської діяльності;
- Розробка правових механізмів для підтримки діяльності правоохоронних органів у превентивних заходах проти господарських злочинів;

2. Рекомендовано доповнити положення Кримінального кодексу України статтею 204-1: «Виробництво недоброякісної продукції» у наступній редакції:

1. «використання завідомо неякісних, заборонених речовин, матеріалів які призводять до низької, небезпечної якості вироблених товарів, що становлять загрозу здоров'ю, життю людей,- карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією та знищенням незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення. 2. Ті самі дії зазначені у частині першій цієї статті, що призвели до отруєння чи спричинили тяжкі наслідки або смерть особи, -караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення.

3. Досліджено, що запобігання злочинності має бути основною спеціально-кримінологічною функцією у рамках правоохоронної та правозастосовної діяльності. На нашу думку, функція запобігання злочинності має бути виділена в окремий самостійний напрям діяльності виключно одного компетентного органу. Так як більшість розслідувань кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснює Бюро економічної

безпеки, доречно було б створити таки відокремлений підрозділ на базі саме цього органу. Такий підрозділ БЕП, у нашому розумінні, має бути наділений наступними повноваженнями: виявлення та ліквідація криміногенних явищ, профілактика, запобігання та припиненні злочинів у сфері господарської діяльності, усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню, попередженні рецидиву, здійсненні пост пенітенціарного контролю за реалізацією заходів протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

Вище запропонована реформа у роботі державного органу у сфері запобігання злочинності в сегменті господарської діяльності, обумовлена результатами проведеного нами дослідження морально-психологічних ознак особи, що вчиняє такі кримінальні правопорушення.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено узагальнення існуючої теоретичної бази щодо кримінологічної характеристики злочинності у сфері господарської діяльності та запропоновані нові шляхи вдосконалення норм кримінального законодавства у сегменті господарювання.

Висновками дисертації підведено підсумок та здійснено теоретичне узагальнення з метою вирішення наукового завдання, що полягає у висвітленні актуальних проблем кримінологічної характеристики злочинів у сфері господарської діяльності та удосконалення діяльності компетентних органів у запобіганні господарській злочинності. Найголовніші з них такі:

1. Визначено, що необхідним елементом комплексного вивчення проблем запобігання незаконній господарській діяльності є аналіз кримінологічних даних і статистики, які вказують на розповсюдження цього негативного явища в Україні, а також вивчення особливостей цього явища в контексті загальної структури злочинності.

Характеристика господарської діяльності як об'єкта кримінологічного дослідження наводить на те, що кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності має тенденцію до збільшення.

2. Доведено, що кримінологічною особливістю цього сегменту злочинності є підвищена латентність, що пояснюється цілою низкою причин. Встановлено, що основними детермінантами злочинності у сфері господарської діяльності є порівняно низька кількість судових Вироків у таких провадженнях та в цілому незначна кількість обвинувальних актів у провадженнях пов'язаних з господарськими злочинами.

3. У ході виконання завдань дисертаційного дослідження вдалось сформулювати ґрунтовні пропозиції щодо вдосконалення теоретичних і практичних засад, які мають бути впровадженні у діяльність правоохоронних органів у контексті запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності.

4. Встановлено, що найбільш розповсюджені кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, є злочинні діяння передбачені ст. 209 КК України та ст. 203-2 КК України. Тому, в рамках цього дослідження була проведена детальна кримінологічна характеристика цих кримінальних правопорушень, у ході якої були запропоновані заходи спеціального кримінологічного попередження цим суспільно небезпечним діянням.

5. Констатовано, що функція запобігання злочинності має бути виділена в окремий самостійний напрям діяльності виключно одного компетентного органу. Так як більшість розслідувань кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснює Бюро економічної безпеки, доречно було б створити таки відокремлений підрозділ на базі саме цього органу. Такий підрозділ БЕП, у нашому розумінні, має бути наділений наступними повноваженнями: виявлення та ліквідація криміногенних явищ, профілактика, запобігання та припиненні злочинів у сфері господарської діяльності, усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню, попередженні рецидиву, здійсненні пост пенітенціарного контролю за реалізацією заходів протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

6. З'ясовано, що особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, як окремий тип злочинця, характеризується високим інтелектуальним рівнем, непоганим рівнем фінансового забезпечення, наявністю високого рівня комунікативних і організаційних здібностей, стриманістю у взаєминах з оточенням, емоційною стійкістю у поєднанні з невпинним бажанням до збагачення, корисливим ставленням до займаної посади, можливостей, пов'язаних з професійною діяльністю.

Таким особам притаманні наступні особливості: 12 % із них ігнорують попередження щодо можливих незаконних дій з їх сторони, 85 % ставлять мету отримати надприбутки будь-яким шляхом, 39 % характеризуються очевидною неповагою до нормативно-правових актів та зневагою до законної господарської діяльності, бажанням зафіксувати монополію у господарській сфері наділені 12 % випадках, 41% віддає перевагу тіньовим та корупційним схемам, 10 %

характеризуються відсутністю бажанням працювати на інтереси держави, віддають перевагу використанню доходів від господарської діяльності на свої завищенні потреби у 44 %.

На нашу думку, протидія саме таким виявам поведінки суспільства має призвести до поліпшення криміногенної ситуації у сфері господарської діяльності.

Окрім цього, актуальним проблема запобігання злочинності у сфері господарської діяльності можна вважати прогалини у координації діяльності компетентних суб'єктів.

Спираючись на досліджені показники стану злочинності у сфері господарської діяльності, ми довели, що Україна потребує змін у процесі регулювання господарської сфери механізмами кримінального законодавства, тому що у наш час, статистика демонструє неієвність та малу ефективність наявних способів боротьби з загрозами в сфері господарської діяльності.

У ході дослідження, нами виявлено те, що злочинність у сфері господарської діяльності має певні відмінності в залежності від того, вчинено їх у міській чи сільській місцевостях. Для сільської злочинності є притаманним низький рівень освіти (вища та неповна вища освіта наявна лише у 12,6 % у 2023 році та 11,4 % у 2022 році). До того ж, особливність міських та сільських злочинців полягає у тому, що злочини у сфері господарської діяльності вчиняються переважно міським населенням (92,3 % у 2023 році та 91,6 % у 2022 році).

7. Аналіз географічних показників злочинності у сфері господарської діяльності надає можливість стверджувати про те, що кримінальні правопорушення у галузі господарювання є відмінними у різних регіонах. Кримінальні правопорушення у 2022-2023 роках частково не обліковуються на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, що відобразилося на кількості зареєстрованих злочинів у сфері господарської діяльності.

Географія злочинності у сфері господарської діяльності характеризується певними особливостями, оскільки здійснюються у галузі економіки та

підприємництва. Найбільшого поширення вони набувають у великих областях, зокрема у Київській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській і Львівській областях, та місті Києві, оскільки саме тут сконцентровано основний інтелектуальний, виробничий, фінансовий та підприємницький потенціал держави. Найменшу кількість злочинів у сфері господарської діяльності зареєстровано у Донецькій, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях.

Низькі показники злочинності у сфері господарської діяльності пов'язані з веденням активних бойових дій та окупацією окремих регіонів нашої держави. Зокрема, у 2022 році спостерігається зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у Луганській області, порівняно з 2022 року. У той же час, у 2023 році обліковано більшу кількість злочинів у сфері господарювання на території Херсонської та Харківської областей, що пов'язано із де окупацією територій та можливості проведення слідчих дій у зазначених регіонах.

8. На сам кінець, висвітлюючи наявні проблеми нормативно-правового регулювання, нами запропоновано ряд необхідних змін для підвищення ефективності запобігання наявним ризикам.

Дослідження ілюструє реальну необхідність щодо надання роз'яснень Верховним Судом України основних положень стосовно кваліфікації злочинів у сфері господарської діяльності, тому що першим етапом запобігання злочинності є забезпечення правильного застосування наявних норм, а також рекомендовано доповнити положення Кримінального кодексу України статтею 204-1: «Виробництво недоброякісної продукції» у наступній редакції: 1. «використання завідомо неякісних, заборонених речовин, матеріалів які призводять до низької, небезпечної якості вироблених товарів, що становлять загрозу здоров'ю, життю людей,- карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією та знищенням незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення. 2. Ті самі дії зазначені у частині першій цієї статті, що призвели до отруєння чи

спричинили тяжкі наслідки або смерть особи, -караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення.

9. На нашу думку, функцію запобігання злочинності слід виокремити в окремий самостійний напрям діяльності виключно одного компетентного органу. Зважаючи на те, що більшість розслідувань кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснює саме Бюро економічної безпеки, доречно було б створити подібний відокремлений підрозділ на базі саме цього органу.

Відповідний підрозділ БЕП, слід наділити наступними повноваженнями: виявлення та ліквідація криміногенних явищ, профілактика, запобігання та припиненні злочинів у сфері господарської діяльності, усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню, попередженні рецидиву, здійсненні пост пенітенціарного контролю за реалізацією заходів протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

На останок, слід зазначити, що сучасні реалії зумовлюють необхідність реформування моделі застосування кримінально-правових заходів стосовно юридичних осіб, тому що однією із причин злочинності у сфері господарської діяльності є відсутність фактичної відповідальності, наявні механізми мають значні прогалини, які використовуються правопорушниками.

Вивчаючи зарубіжний досвід, слід відмітити, що хоча методи регулювання забороненої господарської діяльності відрізняються у різних країнах за сферами застосування, функціональними можливостями, юридичним статусом та механізмами виконання, їх об'єднує загальна мета – виявлення та впровадження ефективних міжнародних стандартів для превенції та боротьби з господарськими злочинами. Україна вже розпочала процес подолання злочинності в господарській сфері, однак для кращих результатів потрібно частіше використовувати міжнародні практики, обмінюватися передовими методами розслідувань у сфері економіки, а також здійснювати обмін інформацією, персоналом та знаннями.

Таким чином, на підґрунті дослідження і теоретичних напрацювань є можливим майбутній розвиток догматичних і законодавчих положень стосовно злочинів у сфері господарської діяльності, що у подальшому може вирішити ряд проблем, які існують у правовій площині інституту заборонених видів господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Herbert A. Bloch, Gilbert Geis. Man, Crime, and Society. New-York: Random House, 1962. P. 385.
2. C. Wright Mills. White Collar: the American middle classes. New York: Oxford University Press, 1951. 394 pp.
3. Mannheim H. Coparative criminology. Houghton Mifflin, 1965. P. 49.
4. Sutherland E. H. White-Collar Crime: The Uncut Version. New Haven : Yale University Press, 1983. 291 pp.
5. Секретаріат ООН. (1975). Зміни у формах і масштабах злочинності – міжнародної та внутрішньодержавної [Праці документ]. Женева. С. 8-12.
6. Організація Об'єднаних Націй. (1992). Збірник стандартів та норм ООН у галузі попередження злочинності та притягнення до відповідальності. Нью-Йорк: ООН, С. 23-34.
7. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Міжнародна поліцейська енциклопедія : Вид-во Атіка, 2007. 968 с.
8. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології: 1998. 447 с.
9. Литвак О. В. Державний контроль за злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор. 2002. С. 47 – 54.
10. Андрушко П. Злочини у сфері господарської діяльності за чинним Кримінальним кодексом та проектом КК: проблеми систематизації, криміналізації та декриміналізації. Підприємництво, господарство і право. 1998. №12. С. 18.
11. Кальман К. О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : автореф. дис. д-ра : 12.00.08. Харків, 2004.
12. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління: монографія. Харків, 2004. С. 49.
13. Стрільцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними : міжвідомчий

науковий збірник. Київ, 2001. С. 283-284.

14. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. – 5-те вид., перероб., і допов. Харків, Право, 2015. 680 с.

15. Господарський кодекс : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20030116>.

16. Навроцький В. О. Кримінальне право. Особлива частина: курс лекцій. Київ, 2000. 771 с.

17. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: курс лекцій, ред.: М. Й. Коржанський. Київ, Атіка, 2001. 542 с.

18. Перепелиця А. І. Нове в кримінальному законодавстві про відповідальність за вчинення злочину (коментар до чинного законодавства). Ваги Феміди, 2000. С. 62-78.

19. Основи економічної теорії: підручник : за заг. ред. Л. С. Шевченко. Право, 2008. 448 с.

20. О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. Кримінологія. Спеціальний курс зі схемами (Загальна та Особлива частина): навч. посібник. Київ, Атіка, 2001. 368 с.

21. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

22. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-листопад 2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

23. Бабакін В. М. Теорія і практика правоохоронної діяльності. Право і безпека : науковий журнал. Харків, ХНУВС, 2013. № 4 (51). С. 71–75.

24. Гладун О. З. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки, 2017. Вип. 4. С. 131-137.

25. Свірін М. О. Стан та особливості запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом у сучасних умовах. Наука і правоохорона діяльність, 2016. № 4. С. 214-222.

26. Романько П. С. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: порівняльний аналіз законодавства європейських країн та США. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право, 2014. С. 106-110.

27. Ситник Г. П. Світовий досвід щодо здійснення боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, для України. Економіка та держава, 2014. № 8. С. 121-124.

28. Гарбовський Л. А. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, як складова забезпечення економічної безпеки України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика), 2018. Вип. 1-2. С. 200-205.

29. Аркуша Л. І. Особливості початкового етапу розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», 2011. Т. 10. С. 372-378.

30. Айдемський Є. В. Кримінальний контроль організованої злочинності за діяльністю гральних закладів. Форум права, 2012. № 2. С. 15-22.

31. Топорецька З. М. Особливості початку кримінального провадження по фактах зайняття гральним бізнесом. Вісник кримінального судочинства, 2015. № 1. С. 127-132.

32. Рябчук С. В. Гральний бізнес: кримінологічна характеристика та тенденції розвитку в Україні. Право і суспільство, 2016. № 4(2). С. 182-188.

33. Риков Є. Г. Визначення криміналістичних та кримінологічних ознак злочинів у сфері грального бізнесу. Південноукраїнський правничий часопис, 2013. № 1. С. 180-185.

34. Айдемський Є. В. Кримінальний контроль організованої злочинності за діяльністю гральних закладів. Форум права, 2012. № 2. С. 15-22.

35. Камлик М. Напрями протидії корупції в Україні. URL:

<http://www.akmf.org/wbook>.

36. Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення і шляхи подолання. *Європейські перспективи*. № 7, 2015. С. 102-106

37. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014. № 1 (2). С. 169-175.

38. Бобонич Є. Ф. Порухення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 264 с.

39. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. Ст. 141 в редакції від 21.02.2014 р.

40. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України (в ред. від 01.01.2024 р.) URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.279.17&nobreak=1>.

41. Фещенко Л. О. Взаємодія органів внутрішніх справ з державною податковою службою у здійсненні правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 20 с.

42. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусел, О.М. Костенко, та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денісова, Є.С. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с

43. Сисоєва В.П. Детермінанти вчинення злочинів щодо порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, № 2, 2013. С. 51–59.

44. О. М. Джужа. Кримінологія : навч. посібник. Київ : Атіка, 2009. 312 с.

45. А. І. Долгова. Кримінологія : підручник. 2008. С. 158.

46. Плужнік О.І. Проблеми кримінально-правового врегулювання економічних злочинів та злочинів у сфері економіки. Конспект лекцій.

Одеський державний університет внутрішніх справ. 2017. 35 с

47. О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик. Курс кримінології: Загальна частина: у 2 кн. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

48. А. І. Комарова. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. Київ : НДІ «Проблеми людини», 2001. Т. 25. 820 с.

49. Розпорядження КМУ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року від 24 січня 2020 р. № 66-р // База даних «Урядовий портал» / Кабінет Міністрів України URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-realizaciy-a66r>

50. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 352 с.

51. Даньшин І. М. Притягнення особистості злочинця, проблеми соціальної законності. Вип. 6. Харків, 1980. С. 117–126.

52. Звіт про результати роботи Національної поліції за 2022 р. URL: https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf.

53. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-листопад 2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

54. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

55. О. М. Джужа, М. В. Корнієнко. Курс кримінології: особлива частина: підручник; у 2 кн. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

56. Ухвала у справі № 751/6681/21 (провадження № 51-5278 км 23) [2023] Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. < <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445746>.

57. Рішення Шевченківського суду м. Києва у справі № № 761/31966/15-к від 23.10.2023 року. Єдиний державний реєстр судових рішень.

< <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445746>.

58. Лихолоб В. Г. Правопорушення: моральна і правова оцінка : навч. посібник. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1994. 172 с.

59. Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін. Кримінологія : підручник. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.

60. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomchna-zlochinnst-v-ukran-kravchuksy.html>

61. Анікіна Т. М. Стан злочинності та її профілактика в деяких країнах в сучасних умовах // Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах : матеріали 3-ї студентської конференції з кримінології (25 листопада 2003 р.). - Харків : ХЮА, 2003. - С. 32-37.

62. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: Концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 420 с.

63. Якимова С. В., Боровікова В. С. Особистість економічного злочинця. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 521-527. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_86

64. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20 с.

65. Гладун О. З. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини проти порядку використання бюджету. Часопис Академії адвокатури України, 2011. № 4 (13). URL: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2001-4/11gozpvb.pdf>.

66. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2009. 20 с.

67. Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика та протидія

економічним злочинам у вугільній промисловості : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 196 с.

68. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості ВР України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

69. В.В. Сташис. Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. Т. 5. Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. Харків, Право, 2008. 840 с.

70. Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України. URL: <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf>.

71. Сухоребрий І. І. Проблемні питання притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи за вчинення корупційних злочинів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlduvs/2009_1/09_1_5_5.pdf.

72. Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення і шляхи подолання. *Європейські перспективи*. № 7, 2015. С. 102-106.

73. Орлов Ю. В. Терор політичний (політико-кримінологічний аспект). Українська кримінологічна енциклопедія. Харків – Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ. Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. С. 657–658.

74. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1. 424 с.

75. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: наук. – аналіт. доп. / В. І. Литвиненко, П. Я. Пригунов та ін.; за заг. ред. В. І. Литвиненка. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2016. 89 с.

76. Ортинський В. Л., Некрасов В. А. та ін. Попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства: навч. посіб. Львів: ВАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас», 2009. - 198 с.

77. Л. П. Скалозуб, В. І. Васильчук, В. Р. Сливенко, Т. В. Дудченко, М. Г. Риков. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування

злочинів у бюджетній сфері. Ч. 3. Департамент держ. служби боротьби з екон. злочинністю. Київ, 2009. 427 с.

78. Заблоцька О. Ю. Основні способи вчинення злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, 2014. № 2(2.2). С. 87-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_.

79. О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда. Профілактика злочинів: підручник. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

80. Василичук В. І., Скалозуб Л. П. Оперативно-розшукова характеристика осіб, які вчиняють злочини у бюджетній сфері. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика), 2011. Вип. 25-26. С. 55-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2011_25-26_6.

81. Крижанвоський О.М. Основні напрями реалізації стратегії запобігання злочинам у сфері господарської діяльності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2018. № 2 (93). С. 148-154.

82. Нікітін Ю.В. Особливості запобігання та протидії економічній злочинності як дестабілізуючого чинника економічної безпеки держави. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 5. С. 139–145.

83. Камлик М.І., Гега П.Т., Білецький В.О. Про прояви організованої злочинності у виробничій та управлінській сферах економіки. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Міжвідомчий науково-дослідний центр. URL: http://mndc.naivau.kiev.ua/Gumal/gum_main.htm.

84. Давид Рене. Велика українська юридична енциклопедія : Загальна теорія права, 2017. Т. 3. С. 83.

85. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія. Харків : Право, 2017. 252 с.

86. Офіційний веб-сайт США (IRS). URL: <https://www.irs.gov/ru>

87. Шостко О. Ю. Зарубіжний досвід протидії організованим злочинності у сфері економіки. Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у

Вашингтоні. Харків, 2002. № 3. С. 177–195.

88. Офіційний веб-сайт Великобританії (National Crime Agency). URL: <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk>.

89. Європейський досвід організації системи протидії економічній злочинності: Аналітична записка Нац. ін-т стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1106>.

90. Cybercrime: protecting against the growing threat. Global Economic Crime Survey. Pricewaterhouse Coopers. URL: http://www.pwc.com/en_GX/gx/economic-crime-survey/assets.

91. Олійник Ю. Я., Серeda Т. М. Європейський досвід запобігання організованої злочинності. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук. – пр. журн. Міжвід. наук.-досл. центр з пробл. боротьби з організ. злоч. Київ, 2013. № 1(29). С. 365–370.

92. Статут ООН і Статут Міжнародного Суду: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

93. Кримінальний кодекс Грузії: № 2287 від 22.07.1999 р. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=254>.

94. Закон України Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року N 959-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

95. Кашкаров О.О. Системний метод у кримінальному праві / О.О. Кашкаров. Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали V міжнародної наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2013 р.). Одеса : ОДУВС, 2013, 426 с.

96. Корнева Т. Відповідальність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за порушення митних правил. Підприємництво, господарство і право, 2001. Київ.

97. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Кримінологія : підручник. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.

98. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/>.

99. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки за 2022 рік відповідно до ст. 35 Закону України «Про Бюро економічної безпеки». URL: <https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/zvit-pro-diialnist-biuro-ekonomichnoi-bezpey-ukrainy-za-2022-rik.pdf>.

100. Кримінальний процесуальний кодекс України: Редакція від 01.01.2024 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

101. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Редакція від 26.04.2015 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>

102. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А.А. Васильєв, Є.О. Гладкова, О.О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О.М. Литвинова; МВС Украї-ни, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

103. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості криміналь-ної відповідальності. Вісник Асоціації кримінального права України. 2014. № 1. С. 169–175.

104. Бартош І.І. Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері функціонування енергетичного ринку: дис. докт. філософ.: 081. Вінниця, 2022. 268 с.

105. Васілін Є.М. Доведення банку до неплатоспроможності: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складу злочину: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєверодонецьк, 2018. 244 с.

106. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-криміно-логічне дослідження): монографія. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 380 с.

107. Каменський Д.В., Титаренко С.С. До питання про необхідність

реформування розділу VII Особливої частини КК (про відповідальність за економічні кримінальні право-порушення). Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність» (3 грудня 2021 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Конституційні засади кримінального права України» (23 грудня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. Київ, 2022. С. 25–30

108. Дудоров О.О., Каменський Д.В. У пошуках оптимальної назви розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України. Юридичний науковий електронний жур-нал. 2015. № 2. С. 179–189

109. Василевич Я.В. Характеристика осіб, які вчиняють злочини в бюджетній сфері. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 84-94.

110. Голіна В.В., Сметаніна Н.В. Злочинність і системний підхід. URL:chromeextension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7908/1/Golina_Smetanina_28-38.pdf. (дата звернення: 18.02.2024).

111. Давиденко Л. Поняття і значення кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із порушенням порядку заняття господарською і банківською діяльністю. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності, 2002. № 2. С. 192-196.

112. Денисов С.Ф. Понятійний апарат сучасної кримінологічної науки. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*. № 2. 2020. С. 77-79.

113. Кельман О. Г. Стан і головні ознаки напрямку попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. - Харків: Гімназія, 2003. 352 с.

114. Кримінологія: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

115. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 656 с.

116. Скакун Т.О. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/155.pdf (дата звернення: 18.02.2024).

117. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 8. 2014. С. 246-249.

118. Якимова С.В., Боровикова В.С. Особистість економічного злочинця. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 521-527.

119. Бандурка О.М., Бандурка І.О. Злочинність і сучасність: монографія. Харків: ХНУВС, Майдан, 2020. 408 с.

120. Вінницька обласна прокуратура. URL: https://vin.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=115417&libid=100120. (дата звернення: 13.02.2024).

121. Волинська обласна прокуратура. URL: <https://vol.gp.gov.ua/ua/statvol.html>. (дата звернення: 13.02.2024).

122. Гарасимів Т. З. Економічна злочинність як органічна складова буття соціуму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна*. 2011. № 2. С. 127-135.

123. Давиденко Л. М. Поняття і значення кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із порушенням порядку заняття господарською і банківською діяльністю. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 2. С. 192 – 196.

124. Дніпропетровська обласна прокуратура. URL: https://dnipr.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=111414&libid=100320. (дата звернення: 13.02.2024).

125. Донецька обласна прокуратура. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/statdon.html?dir_id=111196#. (дата звернення:

13.02.2024).

126. Житомирська обласна прокуратура. URL:
<https://zhit.gp.gov.ua/ua/index.html>. (дата звернення: 13.02.2024).

127. Закарпатська обласна прокуратура. URL:
https://zak.gp.gov.ua/ua/zakdoc.html?_m=publications&_t=cat&id=114396. (дата
 звернення: 13.02.2024).

128. Запорізька обласна прокуратура. URL:
<https://zap.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).

129. Івано-Франківська обласна прокуратура. URL:
https://ifr.gp.gov.ua/ua/stat_info.html. (дата звернення: 13.02.2024).

130. Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею
 поняття. Проблеми законності. 2002. Вип. 55. С. 133 – 141.

131. Київська міська прокуратура. URL:
<https://kyiv.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).

132. Київська обласна прокуратура. URL:
https://kobl.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=114952&libid=100130#. (дата
 звернення: 13.02.2024).

133. Кіровоградська обласна прокуратура. URL:
https://kir.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=114787&libid=100131#. (дата
 звернення: 13.02.2024).

134. Луганська обласна прокуратура. URL:
<https://lug.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).

135. Львівська обласна прокуратура. URL:
https://lviv.gp.gov.ua/ua/lvdoc.html?_m=publications&_t=cat&id=11706. (дата
 звернення: 13.02.2024).

136. Миколаївська обласна прокуратура. URL:
<https://myk.gp.gov.ua/ua/statnik.html>. (дата звернення: 13.02.2024).

137. Нікітін Ю. В. Особливості запобігання та протидії
 економічній злочинності як дестабілізуючого чинника економічної безпеки
 держави. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 5. С. 139-145.

138. Одеська обласна прокуратура. URL:

<https://od.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).

139. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 656 с.

140. Полтавська обласна прокуратура. URL: <https://pol.gp.gov.ua/ua/statpol.html>. (дата звернення: 13.02.2024).

141. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 13.02.2024).

142. Рівненська обласна прокуратура. URL: <https://pro.gov.ua/statistic>. (дата звернення: 13.02.2024).

143. Сазонов В.В. Забезпечення економічної безпеки України: кримінологічний аналіз: монографія. Харків: Панов, 2020. 375 с.

144. Скакун Т.О. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. Ефективна економіка. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/155.pdf (дата звернення: 13.02.2024).

145. Сумська обласна прокуратура. URL: https://sumy.gp.gov.ua/ua/suminf.html?_m=publications&_t=cat&id=117308. (дата звернення: 13.02.2024).

146. Тернопільська обласна прокуратура. URL: https://tern.gp.gov.ua/ua/terndoc.html?_m=publications&_t=cat&id=112160. (дата звернення: 13.02.2024).

147. Топчій В.В. Географія злочинності у сфері інтелектуальної власності в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. № 4. 2019. С. 148-152.

148. Франчук В.В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2015. 21 с.

149. Харківська обласна прокуратура. URL: <https://khar.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).

150. Херсонська обласна прокуратура. URL: <https://kherson.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).

151. Хмельницька обласна прокуратура. URL:
<https://khmel.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).
152. Черкаська обласна прокуратура. URL:
<https://chk.gp.gov.ua/ua/documents.html>. (дата звернення: 13.02.2024).
153. Чернівецька обласна прокуратура. URL:
<https://chnr.gp.gov.ua/ua/static.html>. (дата звернення: 13.02.2024).
154. Чернігівська обласна прокуратура. URL:
<https://chrg.gp.gov.ua/ua/documents.html#>. (дата звернення: 13.02.2024).
155. Tim Hall. The economic geographies of organized crime. URL:
<https://www.guilford.com/books/The-Economic-Geographies-of-Organized-Crime/Tim-Hall/9781462535194> (date of application: 13.02.2024).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Лугіна Н.В., Омелян М.В. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Ірпінський юридичний часопис*. 2019. Випуск 2. 2019. С.158-165. URL: <https://dpu.edu.ua/aaaa>
2. Лугіна Н.В., Омелян М.В. Кримінологічна характеристика зайняття гральним бізнесом. *Електронне видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2019. № 4. С. 348-352. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_4_2019.pdf.
3. Омелян М.В. Кримінологічні особливості осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності. *Ірпінський юридичний часопис*. Випуск 4 (13). 2023. С. 183-190. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/167/166>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Омелян М.В. Детермінація злочинів у сфері господарської діяльності, що скоєні службовими особами. *Світ наукових досліджень*.: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 24-25 травня 2024 р.) / за ред. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. 2024. Випуск 30. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5537/>.
2. Омелян М.В. Проблеми визначення злочинів у сфері господарської діяльності. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 16 – 17 травня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. Випуск 61 URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3858.
3. Омелян М.В. Теоретико-методологічний інструментарій запобігання

злочинів у сфері господарської діяльності. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» присвячена пам'яті В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 29 березня 2024 р.) [Електронне видання у pdf-форматі] / уклад. Н. А. Сперкач; за заг. ред. Г. В. Дідківської. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 199-202.*